

De SDG's tegen 2030 realiseren: de tijd dringt

Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2024

Stand van zaken en evaluatie

Juni 2024

Task Force Duurzame Ontwikkeling, sustdev@plan.be

Inhoud

1. Huidige toestand in België	9
1.1. Vooruitgang van België naar de SDG's	9
1.2. Huidige internationale positie van België	13
1.3. 42 indicatoren opgesplitst volgens gewest	14
1.4. Opsplitsingen volgens verschillende bevolkingscategorieën	14
2. Indicator over de uitvoering van het Federaal plan duurzame ontwikkeling	16
2.1. Methodologische aspecten	16
2.2. Algemene uitvoering van het Federaal plan duurzame ontwikkeling	18
2.3. Uitvoering van het federaal plan volgens verschillende criteria	19
3. Casestudies over de richtlijnen uit het Federaal plan duurzame ontwikkeling	25
3.1. De SDG's in de beleidsnota's integreren	25
3.2. De regelgevingsimpactanalyse verbeteren	32
3.3. De federale overheid omvormen tot een duurzame organisatie	37
4. Casestudies over de interdepartementale acties uit het Federaal plan duurzame ontwikkeling.....	48
4.1. Overmatige schuldenlast bestrijden	50
4.2. Zich voorbereiden op de natuurrampen van morgen	59
4.3. De overgang van voedselsystemen aanmoedigen	71
4.4. Gedeelde mobiliteit ondersteunen	84
4.5. De transitie van de Belgische economie financieren	92
5. Bijlagen.....	101
5.1. Bibliografie	101
5.2. Dankwoord	115
5.3. Afkortingen	116

17 duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen of SDG's (*Sustainable Development Goals*)

- 01 **Geen armoede** - Beëindig armoede overal en in al haar vormen
- 02 **Geen honger** - Beëindig honger, bereik voedselzekerheid en verbeterde voeding en bevorder duurzame landbouw
- 03 **Goede gezondheid en welzijn** - Verzeker een goede gezondheid en bevorder welzijn voor iedereen op alle leeftijden
- 04 **Kwaliteitsonderwijs** - Verzeker inclusief en billijk kwaliteitsvol onderwijs en bevorder levenslang leren voor iedereen
- 05 **Gendergelijkheid** - Bereik gendergelijkheid en empowerment voor alle vrouwen en meisjes
- 06 **Schoon water en sanitair** - Verzeker toegang tot en duurzaam beheer van water en sanitair voor iedereen
- 07 **Betaalbare en duurzame energie** - Verzeker toegang tot betaalbare, betrouwbare, duurzame en moderne energie voor iedereen
- 08 **Waardig werk en economische groei** - Bevorder aanhoudende, inclusieve en duurzame economische groei, volledige en productieve tewerkstelling en waardig werk voor iedereen
- 09 **Industrie, innovatie en infrastructuur** - Bouw veerkrachtige infrastructuur, bevorder inclusieve en duurzame industrialisering en stimuleer innovatie
- 10 **Ongelijkheid verminderen** - Dring ongelijkheid in en tussen landen terug
- 11 **Duurzame steden en gemeenschappen** - Maak steden en menselijke nederzettingen inclusief, veilig, veerkrachtig en duurzaam
- 12 **Verantwoorde consumptie en productie** - Verzeker duurzame consumptie- en productiepatronen
- 13 **Klimaatactie** - Neem dringend actie om de klimaatverandering en haar impact te bestrijden
- 14 **Leven in het water** - Behoud en maak duurzaam gebruik van oceanen, zeeën en mariene hulpbronnen voor duurzame ontwikkeling
- 15 **Leven op het land** - Bescherm, herstel en bevorder het duurzaam gebruik van landecosystemen, beheer wouden duurzaam, bestrijd woestijnvorming, stop en maak landdegradatie ongedaan en roep het verlies aan biodiversiteit een halt toe
- 16 **Vrede, justitie en sterke publieke diensten** - Bevorder vreedzame en inclusieve samenlevingen met het oog op duurzame ontwikkeling, verzekert toegang tot justitie voor iedereen en bouw op alle niveaus doeltreffende, verantwoordelijke en inclusieve instellingen uit
- 17 **Partnerschap om doelstellingen te bereiken** - Versterk de implementatiemiddelen en revitaliseer het wereldwijde partnerschap voor duurzame ontwikkeling

Bron: UN, 2015b.

Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2024

De SDG's tegen 2030 realiseren: de tijd dringt

Het *Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling* is een instrument van de wet van 5 mei 1997 *betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling*. Deze wet geeft het Federaal Planbureau de opdracht om dit rapport op te stellen. Het rapport wordt in twee delen gepubliceerd: een deel *stand van zaken en evaluatie*, opgenomen in dit rapport, en een deel *toekomstverkenning*, dat in 2027 zal verschijnen.

Zoals de wet bepaalt, presenteert dit rapport een stand van zaken en een evaluatie van de *bestaande toestand* en van het *beleid*.

Hoofdstuk 1 van het rapport beschrijft en evalueert de *bestaande toestand* op basis van 78 indicatoren. Die indicatoren volgen de vooruitgang op van België naar de 17 duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen (SDG's, *Sustainable Development Goals*) die de Verenigde Naties in 2015 hebben aangenomen. Dit hoofdstuk is een samenvatting van het rapport *Indicatoren van duurzame ontwikkeling* van februari 2024.

Het rapport beschrijft en evalueert het *beleid* door de uitvoering van het *Federaal plan duurzame ontwikkeling*, dat de regering in 2021 goedkeurde. De uitvoering van het plan wordt op twee manieren geëvalueerd: ten eerste algemeen, in hoofdstuk 2, door een nieuwe berekening van de indicator over de *uitvoering van het Federaal plan duurzame ontwikkeling 2021*; en ten tweede gedetailleerd, in hoofdstukken 3 en 4, met acht casestudies over maatregelen uit dat plan..

Het rapport stelt vast dat de uitvoering van het *Federaal plan duurzame ontwikkeling* van 2021 vooruitgaat. Niettemin toont het onderzoek van de indicatoren in dit rapport dat er dringend een trendbreuk nodig is om alle SDG's tegen 2030 te realiseren. Daarom beveelt het rapport aan dat de volgende federale regering een ambitieuzer plan voor duurzame ontwikkeling aanneemt. Ten slotte wijst het rapport erop dat er meer nodig is: het hele beleid moet de SDG's als leidraad gebruiken om de enorme milieu-, sociale en economische uitdagingen aan te pakken.

Synthese en aanbevelingen

"De uitdagingen zijn enorm en de tijd dringt", dat stelt minister van Duurzame Ontwikkeling Khattabi in het voorwoord van het huidige *Federaal plan duurzame ontwikkeling* (FPDO; Federale regering, 2021a). Dezelfde boodschap weerklinkt in "*De SDG's tegen 2030 realiseren: de tijd dringt*", de titel van het *Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2024*, dat de uitvoering van dat FPDO evalueert.

Dat FPDO werd in 2021 goedgekeurd en is geldig tot de vaststelling van het volgende plan binnen het jaar na de installatie van een regering volgend op de verkiezingen van 9 juni 2024. Het rapport analyseert de uitvoeringsperiode vanaf de goedkeuring van het FPDO op 1 oktober 2021 tot en met 31 januari 2024, de afsluitdatum van de gegevens. In dat tijdschema is het plan van 2021 ongeveer halweg op het moment van de analyse.

Hoofdstuk 1 presenteert de stand van zaken en de evaluatie van de bestaande toestand in België op basis van 78 opvolgingsindicatoren van de SDG's (*Sustainable development goals*), via een samenvatting van het in februari 2024 gepubliceerde rapport *Indicatoren van duurzame ontwikkeling* (INR/FPB, 2024).

Hoofdstuk 2 bevat de actualisering van de indicator over de uitvoering van het Federaal plan 2021, voor het eerst gepubliceerd in 2023 (Buts en Delbaere, 2023). Deze indicator geeft nu de uitvoering weer halverwege de plantermijn.

De laatste twee hoofdstukken bevatten casestudies over maatregelen uit het Federaal plan duurzame ontwikkeling. Hoofdstuk 3 bestaat uit drie casestudies over maatregelen uit het deel *Richtlijnen* van het FPDO, waarbij elk geval wordt onderzocht volgens een specifieke methodologie. Hoofdstuk 4 bevat vijf casestudies over maatregelen uit het deel *Interdepartementale acties* van het FPDO, waarbij alle gevallen op dezelfde manier worden behandeld.

HOOFDSTUK 1 - Een trendbreuk is nodig om alle SDG's tegen 2030 te realiseren

Het rapport *Indicatoren van duurzame ontwikkeling* van februari 2024 evalueert met indicatoren de vooruitgang van België naar de realisatie van de SDG's (INR/FPB, 2024). De trendevaluatie van 51 indicatoren toont dat België bij voortzetting van de huidige trends die doelstellingen tegen 2030 niet zal bereiken. Dit *Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2024* publiceert daarvan een samenvatting en vervult zo zijn opdracht een stand van zaken en een evaluatie van de bestaande toestand te maken.

Uit de balans van 51 indicatoren blijkt dat in 2030 slechts weinig SDG's bereikt zullen worden als de huidige trends worden voortgezet.

- Van de 26 indicatoren met een cijferdoel, zouden 7 indicatoren dit cijferdoel bereiken door de huidige trends te verlengen, terwijl 19 indicatoren dit cijferdoel daarmee niet zullen bereiken.
- Van de 25 indicatoren zonder cijferdoel, evolueren 9 indicatoren tussen 2000 en 2022 in de richting van hun doelstelling, terwijl er 2 in de tegengestelde richting evolueren. De overige 14 indicatoren kennen in die periode een schommelend verloop of ze veranderen niet.

Hoofdstuk 1 van het rapport geeft ook een samenvatting van de huidige internationale positie van België, van de gewestelijke opsplitsing en van de opsplitsing volgens verschillende bevolkingscategorieën.

HOOFDSTUK 2 - Indicator over de uitvoering van het Federaal plan duurzame ontwikkeling

Dit Federaal rapport bevat een evaluatie van de uitvoering van het Federaal plan duurzame ontwikkeling (FPDO). Om die evaluatieopdracht in te vullen, heeft het FPB in 2005 een indicator ontwikkeld over de *uitvoering van het Federaal plan duurzame ontwikkeling* (FPB, 2005). Daarmee wordt de informatie over het uitvoeringsniveau van alle maatregelen van een FPDO in een enkele indicator samengevat.

Voor meer dan de helft van de maatregelen van het FPDO is de uitvoering gestart: 52 maatregelen (22%) zijn in *voorbereiding* en 119 maatregelen (50%) zijn *in uitvoering*.

De resultaten tonen dat de overheidsdiensten rapporteren over meer dan 99% van de maatregelen van het FPDO waarvoor ze verantwoordelijk zijn. Op een totaal van 239 maatregelen is begin 2024 slechts 0,8% *zonder informatie*. Begin 2023 bedroeg dat aandeel bijna 10%. Verder is net iets meer dan een kwart (25,5%) van de maatregelen twee jaar na de start van het FPDO *zonder gevolg* gebleven. Dat was vorig jaar nog 29%.

Dit hoofdstuk analyseert ook de uitvoering van het FPDO volgens verschillende criteria: het interdepartementaal karakter van de maatregelen, de hoofdstukken van het FPDO, de uitvoeringstermijn, de gebruikte beleidsinstrumenten, de impact op de samenleving en de (politieke) oorsprong van de maatregel.

De maatregelen die gebruik maken van regulerende en economische instrumenten en een direct effect hebben op de samenleving zijn minder vaak *zonder gevolg*. Ze zijn vaker verder gevorderd in hun implementatie: ze zijn dan *in voorbereiding* of *in uitvoering*. De verschillen zijn redelijk uitgesproken, ook al gaat het om een eerder klein aantal maatregelen. De resultaten pleiten dan ook voor het opnemen van maatregelen die een beroep doen op dergelijke instrumenten en die een direct effect hebben om zoveel mogelijk uitgevoerde maatregelen te hebben en de beleidskracht van het FPDO te vergroten.

Daarnaast zijn maatregelen met een in het FPDO bepaalde timing vaker *in uitvoering* (47%) dan de maatregelen zonder timing (23%).

Wat de rapportering van de maatregelen betreft, is er na ingrijpende aanpassingen in het afgelopen jaar nog verdere ruimte voor verbetering mogelijk in de komende jaren. Op langere termijn, voor het volgende plan, kan een betere formulering van de maatregelen ook de kwaliteit van de evaluatie verbeteren. Het is makkelijker om te rapporteren over een maatregel die al heel duidelijk middelen, verantwoordelijken enz. aanduidt, dan wanneer de maatregel strategisch is geformuleerd en eerder een doelstelling verwoordt, zoals 'iets verbeteren/versterken'.

HOOFDSTUK 3 - Casestudies over de richtlijnen uit het Federaal plan duurzame ontwikkeling

Het deel van het FPDO over richtlijnen omvat maatregelen die bedoeld zijn voor alle federale overheidsdiensten en programmatorische overheidsdiensten. Het bevat drie acties, die elk het onderwerp zijn van een casestudie in hoofdstuk 3 van dit rapport.

De SDG's in de beleidsnota's integreren. Op 23 juli 2021 heeft de ministerraad beslist dat elk regeeringslid elk jaar de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen van de Verenigde Naties (SDG's) in zijn of haar beleidsnota moet integreren (Federale regering, 2021c). De minister bevoegd voor duurzame ontwikkeling moet ook over de toepassing van deze maatregel, elk jaar voor één april, in een rapport een algemene synthese maken. Het op 1 oktober 2021 goedgekeurde FPDO bekrachtigt dit engagement.

De analyse van alle beleidsnota's sinds de goedkeuring van de SDG's in 2015 toont aan dat de maatregel werd uitgevoerd. Voor de beslissing van 23 juli 2021 koppelen de ministers hun beleid niet voldoende aan de SDG's in hun beleidsnota's, in tegenstelling tot wat door de wet over het federaal beleid voor duurzame ontwikkeling wordt gevraagd (BS, 1997). Sinds die beslissing valt op dat een groot deel van de nota's (ongeveer 80%) wel verwijzen naar maatregelen om de SDG's en de doelstellingen van Agenda 2030 te realiseren. De mate waarin dat het beleid wijzigt, is echter moeilijk te achterhalen met de beperkte tijd en middelen.

De beleidsnota's over duurzame ontwikkeling worden afzonderlijk geanalyseerd aangezien hun actiedomein per definitie duurzame ontwikkeling is. Ook voor dit beleidsdomein worden alle beleidsnota's sinds de goedkeuring van de SDG's in 2015 bekeken. Die analyse toont een progressieve verschuiving van de focus naar de SDG's.

De regelgevingsimpactanalyse verbeteren. De regelgevingsimpactanalyse (RIA) is een evaluatie van de potentiële gevolgen van een (voor)ontwerp van wetgeving of regelgeving waarvoor de tussenkomst van de ministerraad van de federale regering nodig is. Die gevolgen hebben betrekking op de sociale, milieu-, economische en maatschappelijke pijler van duurzame ontwikkeling. De RIA bestaat sinds 2010. In 2019 besloot het Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling dat de RIA een louter formeel toetsingskader is dat niet geïntegreerd is in het beleidsproces op federaal niveau (FPB, 2019).

Het FPDO van 2021 stelt dat de RIA vóór eind 2022 moet worden herzien. De SDG's moeten in de RIA worden opgenomen en alle federale overheidsdiensten dienen de RIA-procedure te integreren in hun interne beheer. Anno 2024 is de RIA niet gewijzigd. Weliswaar is een actieplan om het te verbeteren aangekondigd en is de integratie van de SDG's in de RIA in voorbereiding.

Daarnaast hebben de meeste federale overheidsinstanties de RIA-procedure, in zijn huidige ongewijzigde vorm, geïntegreerd in hun procedure voor intern beheer, deze maatregel is dan ook uitgevoerd.

Een structureel personeelstekort bij het Impactanalysecomité dat de RIA-procedure opvolgt kan de huidige toestand mee helpen verklaren. De institutionele context waarbinnen het RIA-instrument gebruikt zou moeten worden is een meer algemeen verklarende factor.

De federale overheid omvormen tot een duurzame organisatie. Deze casestudie focust op de 26 maatregelen van het FPDO waarmee de federale overheid zich ertoe verbindt haar inspanningen op te voeren om een duurzame organisatie te worden. Deze casestudie bestrijkt tal van domeinen van maatschappelijke verantwoordelijkheid die worden gegroepeerd in drie domeinen: maatregelen die bijdragen tot de maatschappelijke verantwoordelijkheid in het algemeen; maatregelen gericht op het waarborgen van diversiteit in de federale overheidsdiensten, met een specifieke focus op de kwesties gender en handicap; en maatregelen voor het milieubeheer van deze overheidsdiensten.

Halverwege de looptijd van het FPDO zijn elf maatregelen uitgevoerd om de federale overheid om te vormen tot een duurzame organisatie, zeven zijn in voorbereiding en zeven zijn zonder gevolg gebleven. Over een maatregel is er geen informatie.

HOOFDSTUK 4 - Casestudies over de interdepartementale acties uit het Federaal plan duurzame ontwikkeling

Het deel van het FPDO met interdepartementale acties omvat maatregelen die zullen worden uitgevoerd door samenwerking tussen federale overheidsdiensten en, in sommige gevallen door andere federale instellingen. Het bevat 6 hoofdstukken die het onderwerp zijn van vijf casestudies in hoofdstuk 4 van dit rapport (een van de casestudies gaat over twee hoofdstukken).

Overmatige schuldenlast bestrijden. Het FPDO van 2021 stelt dat maatregelen om overmatige schuldenlast te bestrijden nodig zijn. Het wil gemakkelijk krediet bestrijden: vanaf 2021 zal de FOD Economie erop toezien dat zijn controles worden geïntensiveerd over de naleving van de informatie- en adviesplicht bij de kredietverstrekking. De in het FPDO aangekondigde implementatie van een nieuwe te verwachten EU-richtlijn over kredietovereenkomsten, met een luik over overmatige schulden, beoogt dit ook. Ten slotte wil het FPDO kwetsbare consumenten beschermen door hen te informeren over de risico's van overmatige schuldenlast.

De eerste maatregel (intensifiëring van controles) is uitgevoerd. De laatste twee maatregelen zijn in voorbereiding. De nieuwe EU-Richtlijn 2023/2225 over kredietovereenkomsten werd eind 2023 aangenomen en moet voor eind 2026 worden geïmplementeerd. De informatiecampagne over overmatige schuldenlast bij jonge consumenten, oorspronkelijk voorzien voor het einde van 2023, zal in 2024 worden georganiseerd.

Hoewel wordt vastgesteld dat de indicatoren met betrekking tot overmatige schuldenlast in gunstige zin evolueren, dient er bij de verdere implementatie van deze maatregelen, voldoende aandacht te gaan naar interdepartementale samenwerking met in het bijzonder de POD Maatschappelijke Integratie en de ervaringsdeskundigen. Het FPDO benadrukt dit bovendien.

Zich voorbereiden op de natuurrampen van morgen. Twee maatregelen van het FPDO hebben betrekking op het beheer van de huidige en toekomstige risico's op natuurrampen.

De eerste maatregel beoogt de oprichting van een nationaal overlegplatform om beter voorbereid te zijn op crisisbeheer. Dit nationaal overlegplatform werd opgericht onder de titel Nationale veiligheidscel. De FOD Buitenlandse Zaken, Defensie, de FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en

Leefmilieu en de FOD Mobiliteit en Vervoer nemen er actief aan deel. Dit platform komt ook aan bod in het wetsontwerp over noodplanning en crisisbeheer, evenals in het ontwerp van koninklijk besluit tot vaststelling van het nieuwe nationale noodplan. Deze twee teksten maken deel uit van het Wetboek Noodplanning en Crisisbeheer, dat in maart 2024 moet worden goedgekeurd. Op 31 januari 2024, afsluitingsdatum van de gegevens, is deze maatregel dus in voorbereiding.

De tweede maatregel omvat de definitie en uitvoering van federale adaptatiemaatregelen en de oprichting van een Belgisch kenniscentrum voor klimaat. Voor het eerste luik van deze maatregel werd een reeks federale adaptatiemaatregelen goedgekeurd door de ministerraad van 3 maart 2023, *Naar een klimaatbestendige samenleving in 2050 - Federale adaptatiemaatregelen 2023-2026*, en bepaalde maatregelen ervan zijn reeds uitgevoerd. Voor het tweede luik van deze maatregel werd een Belgisch kenniscentrum voor klimaat opgericht: het Belgisch Klimaatcentrum. Beide luiken van deze maatregel zijn dus uitgevoerd.

De overgang van voedselsystemen aanmoedigen. Om de overgang van voedselsystemen aan te moedigen, bevat het FPDO twee maatregelen in hoofdstuk 3 *Hervormen van de Belgische economie* en één maatregel in hoofdstuk 6 *Internationaal*. Deze drie maatregelen van het FPDO vormen een samenhangend geheel.

De eerste maatregel voorziet in de goedkeuring van een federaal plan voor bestuivers. Begin 2024 was dit plan nog niet goedgekeurd, hoewel de ontwerptekst in 2023 door de betrokken actoren was opgesteld. Sinds oktober 2023 wacht het ontwerpplan op goedkeuring door de bevoegde ministers voordat de openbare raadpleging van start kan gaan. Deze maatregel is daarom in voorbereiding.

De tweede maatregel beoogt ondersteuning voor het Futures4Food-project, dat in december 2020 van start is gegaan. Aangezien deze ondersteuning vanaf het begin van het project is voorzien, voegt de FPDO-maatregel in dit opzicht niets nieuws toe. Deze maatregel voorziet echter ook het toepassen van de methode die door het Futures4Food-project is ontwikkeld op andere sectoren, wat een echte innovatie van het FPDO is. Deze vaststelling doet echter niets af aan de relevantie van het Futures4Food-project, dat de graansector onder andere in staat heeft gesteld een toekomstvisie te formuleren die door alle actoren in de sector wordt gedeeld. Op basis hiervan wordt het eerste deel van de maatregel als uitgevoerd beschouwd. De FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu is reeds gestart met een reflectie rond het tweede deel van de maatregel, voorzien na afronding van het onderzoeksproject, en is dus in voorbereiding.

De derde maatregel voorziet in de goedkeuring, uitvoering en evaluatie van een *Beyond Food*-strategie. Begin 2024 was deze voor 2022 geplande strategie nog niet goedgekeurd, ondanks de opmaak van een ontwerptekst in 2020 door de ICDO. Op basis van dit project wilde de overheid inderdaad een studie laten uitvoeren om het beleid dat ze op dit gebied zou kunnen voeren, te objectiveren. Deze studie werd gepubliceerd in de herfst van 2023 en was het onderwerp van een colloquium eind 2023. Aangezien er acties zijn ondernomen ter voorbereiding van de goedkeuring van de geplande strategie, met inbegrip van de opmaak van een ontwerptekst in 2020, is de maatregel in voorbereiding. Omdat de strategie niet is aangenomen, zijn de maatregelen om deze uit te voeren en te evalueren zonder gevolg gebleven.

Gedeelde mobiliteit ondersteunen. In het FPDO beoogt de maatregel "*De platformen voor het delen van verplaatsingsmiddelen ondersteunen*" de ontwikkeling van mobiliteit als een dienst (*Mobility as a service*, MaaS), de intermodaliteit en de gedeelde mobiliteit te bevorderen. Daarom zal de FOD Mobiliteit en Vervoer platformen voor het delen van auto's, fietsen of andere verplaatsingsmiddelen ondersteunen tussen particulieren, in samenwerking met de initiatieven van de gewesten.

Deze maatregel is in voorbereiding. De interfederale visie op MaaS zou leiden tot een reeks concrete acties in 2024. Aan de hand van enquêtes die de FOD Mobiliteit en Vervoer uitvoert om de evolutie op dit vlak bij de burgers op te volgen, zal kunnen gerapporteerd worden of de geïmplementeerde maatregelen ten gunste van MaaS al dan niet gunstig evolueren. Het aantal stations met deelfietsen blijft groeien. Daarnaast is de lancering van de projectoproepen *Shift your mobility* en *Cycling to work*, om onder andere het gebruik van deelfietsen voor woon-werkverkeer aan te moedigen, een verdere stap in de uitvoering van de FPDO-maatregel.

De transitie van de Belgische economie financieren. De Europese Green Deal uitvoeren, de SDG's tegen 2030 halen en de transitie naar een duurzame, koolstofneutrale economie tegen 2050 tot stand brengen, zijn belangrijke uitdagingen voor de Europese Unie en voor België, vooral op financieel vlak. Daarom wordt er in Europa en de rest van de wereld gewerkt aan een regelgevend kader voor duurzame financiering.

Op Belgisch niveau omvat het FPDO drie maatregelen voor de Federale Participatie- en Investeringsmaatschappij, het Belgische staatsinvesteringsfonds, om de transitie naar een duurzaam model voor de Belgische economie te helpen financieren. Die maatregelen zijn (1) het uitwerken van een duurzame investeringsstrategie, (2) het ontwikkelen en implementeren, in overleg met de regering, van een mechanisme om de transitie van de Belgische economie naar een duurzame en klimaatneutrale productie te ondersteunen, en (3) het opstellen van een charter maatschappelijke verantwoordelijkheid.

Deze drie maatregelen werden uitgevoerd. Daarnaast werden er andere initiatieven genomen op federaal niveau in België, waaronder de uitgifte van groene obligaties.

Aanbevelingen

Om wereldwijde uitdagingen zoals armoede, ongelijkheid, klimaatverandering en achteruitgang van biodiversiteit aan te pakken, hebben alle landen van de Verenigde Naties in 2015 de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen (*Sustainable Development Goals* of SDG's) goedgekeurd. Het *Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2024* stelt vast dat België bij voortzetting van de huidige trends niet al die doelstellingen zal bereiken tegen 2030. En de tijd dringt: er rest nog maar zes jaar om de SDG's te realiseren. Daarom formuleert het rapport de volgende aanbevelingen.

1. Het rapport stelt vast dat het *Federaal plan duurzame ontwikkeling* dat de regering in 2021 heeft aangenomen, een aantal aanzetten heeft gegeven waarmee het bijdraagt tot de realisatie van de SDG's, maar dat dit niet voldoende is. Om de SDG-verbintenissen te realiseren, beveelt het rapport aan
 - dat de **volgende federale regering** een **ambitieuzer plan voor duurzame ontwikkeling** aanneemt;
 - dat dit volgende plan **concrete doelstellingen** vastlegt die de SDG's vertalen naar de Belgische beleidscontext;
 - dat dit volgende plan **meer regulerende en economische beleidsinstrumenten** gebruikt en **meer maatregelen met een onmiddellijk effect op de samenleving** bevat.
2. Het rapport stelt vast dat eind januari 2024 van de 239 maatregelen uit het Federaal plan van 2021 er 119 (50%) *in uitvoering* en 52 (22%) *in voorbereiding* zijn. Daarom beveelt het rapport aan
 - het **Federaal plan van 2021 voort uit te voeren**;
 - bij **alle maatregelen van het volgende Federaal plan** de **verantwoordelijken** en een **tijdschema** te vermelden, aangezien dat de uitvoering bevordert.
3. De wet over duurzame ontwikkeling bepaalt dat het Federaal plan *acties voor interdepartementale samenwerking* moet bevatten. Omdat participatie en samenwerking essentieel zijn voor duurzame ontwikkeling beveelt het rapport aan
 - dat de **meeste maatregelen van het volgende Federaal plan interdepartementaal** zijn;
 - **alle departementen** aan te moedigen om **actief aan de werkzaamheden deel te nemen** en daarbij ook **met andere actoren samen te werken**.
4. Het rapport stelt vast dat de leden van de federale regering in ongeveer 80% van de beleidsnota's naar de SDG's verwijzen en dat er nog ruimte voor verbetering is. Daarom beveelt het rapport aan
 - **de SDG's in alle beleidsnota's te integreren**;
 - **in de beleidsvoorbereiding vanaf het begin met alle SDG's rekening te houden**.
5. Het Federaal plan van 2021 bepaalt dat de **regelgevingsimpactanalyse (RIA)** zal worden herzien, onder meer door er de SDG's in op te nemen. Het rapport stelt vast dat voorbereidingen om de RIA te verbeteren aan de gang zijn, maar ook dat de situatie sinds de evaluatie van 2019 niet veranderd is: de RIA is nog steeds een louter formeel toetsingsinstrument dat niet in het beleidsproces geïntegreerd is. Daarom beveelt het rapport aan
 - de **impact van beleidsmaatregelen in voorbereiding op alle SDG's wetenschappelijk te analyseren**;
 - te **investeren in de ontwikkeling van instrumenten** voor die impactanalyse;
 - die **impactanalyse vanaf het begin in de beleidsvoorbereiding te integreren**.

1. Huidige toestand in België

Het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR) en het Federaal Planbureau (FPB) publiceren elk jaar sinds 2016 een rapport over aanvullende indicatoren naast het bbp in het kader van de wet van 14 maart 2014 die vraagt om een set aanvullende indicatoren uit te werken "*voor het meten van levenskwaliteit, menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie*".

Sinds 2022 werd deze set van aanvullende indicatoren naast het bbp samengevoegd met de set van opvolgingsindicatoren van de SDG's die in de vorige rapporten inzake duurzame ontwikkeling gepubliceerd werd. Deze twee types indicatoren kaderen immers in dezelfde filosofie. In beide gevallen gaat het, inderdaad, om de meting van het welzijn en van de ontwikkeling van de samenleving, en van de mogelijkheid van de toekomstige generaties om dat welzijn en die ontwikkeling te behouden en te doen vooruitgaan. Zo blijft er één set indicatoren voor duurzame ontwikkeling over, die elk jaar wordt opgenomen in een rapport dat in februari wordt gepubliceerd.

Het huidige federale rapport heeft onder andere als opdracht een stand van zaken en een evaluatie van de bestaande toestand te geven en dit hoofdstuk bevat dan ook een samenvatting van de inhoud van het rapport *Indicatoren van duurzame ontwikkeling 2024* (INR/FPB, 2024). Hierbij moet worden opgemerkt dat dit rapport aangevuld wordt met een website dat alle teksten, interactieve grafieken en downloadbare gegevens van de 78 indicatoren van het rapport herneemt (www.indicators.be). Ze zijn in dit rapport genummerd van i01 tot en met i78 op basis van de rangschikking volgens SDG's en bijbehorende subdoelstellingen. De nummering, dat ook in dit rapport gebruikt wordt, helpt om een indicator gemakkelijker te vinden op de indicators.be-website.

Dit hoofdstuk begint met een evaluatie van de vooruitgang van België op weg naar de SDG's (1.1). De volgende paragrafen beschrijven de huidige internationale positie van België (1.2), de opsplitsing van de indicatoren per gewest (1.3) en per bevolkingscategorie (1.4).

1.1. Vooruitgang van België naar de SDG's

Sinds 2005 evalueert het Federaal Planbureau in een balans de vooruitgang van de indicatoren van duurzame ontwikkeling naar hun doelstellingen. In 2017 omvatte de bij de VN ingediende *National Voluntary Review* (Belgium, 2017) 34 indicatoren die het Interfederaal Instituut voor de Statistiek (IIS) selecteerde en waarvan de regering en het maatschappelijk middenveld de keuze valideerden (FRDO, 2017). Deze 34 indicatoren werden geëvalueerd in het *Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2017* (FPB, 2017).

Het *Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2019* voegde 17 indicatoren toe, op basis van verschillende criteria: een totaal van 3 indicatoren per SDG en indien mogelijk het bestaan van een cijferdoel (gekwantificeerde en tijdgebonden doelstelling) evenals een link met de VN-indicatoren (FPB, 2019). Deze 51 indicatoren zijn ook die van de balans in dit hoofdstuk en ze zijn opgenomen in de 78 SDG-opvolgingsindicatoren. Deze balans werd ook in de lente 2023 bijgewerkt om ze op te nemen in de tweede *National Voluntary Review* van België (Belgium, 2023).

Het gebruik van deze balans maakt een evenwichtige analyse mogelijk, met 3 indicatoren per SDG. De overige 27 indicatoren zijn inderdaad weinig homogeen verdeeld tussen de SDG's: 7 bijkomende indicatoren voor SDG 3 (*Goede gezondheid en welzijn*), waarvoor veel indicatoren beschikbaar zijn, en geen bijkomende indicator voor SDG 5 (*Gendergelijkheid*), SDG 6 (*Schoon water en sanitair*), SDG 14 (*Leven in het water*) en SDG 17 (*Partnerschap om doelstellingen te bereiken*), waarvoor de gegevens moeilijker te verzamelen zijn. De evaluatie van deze 27 andere indicatoren levert consistente resultaten op met de evaluatie van de 51 indicatoren van de balans.

De gebruikte gegevens bestrijken de periode 2000-2022 (of een kortere periode, afhankelijk van de beschikbaarheid van gegevens), hoewel voor sommige indicatoren gegevens vanaf 1990 worden gepubliceerd. Het jaar 2000 werd als uitgangspunt voor de evaluatie gekozen omdat de SDG's, die doelstellingen voor 2030 vastleggen in 2015 werden aangenomen, waardoor de periode 2000-2030 in twee gelijke delen wordt verdeeld.

De doelstellingen zijn gebaseerd op de SDG's of op andere Belgische verbintenissen.

- Voor sommige indicatoren bestaat er een tijdgebonden kwantitatieve doelstelling. Deze doelstellingen worden in dit rapport cijferdoelen genoemd. In dat geval bestaat de evaluatie erin te bepalen of de indicator met voortzetting van de huidige trend, het cijferdoel binnen de vastgelegde termijn zal bereiken.
- Als de indicator geen cijferdoel heeft, is de doelstelling enkel een gewenste richting voor de evolutie (stijgend of dalend). In dat geval bestaat de evaluatie erin te bepalen of de indicator in het verleden (sinds 2000) wel of niet in de gewenste richting evolueerde.

Tabel 1 Balans 2023 van de vooruitgang van België naar de SDG's - 51 indicatoren

SDG	Indicator	Component	Doelstelling	Evaluatie
1 – Geen armoede – Beëindig armoede overal en in al haar vormen				
	i01. Risico op armoede of sociale uitsluiting ^{SILC*}	Sociaal	10,8%	–
	i03. Zeer lage werkintensiteit ^{SILC}	Sociaal	↘	+
	i06. Overmatige schuldenlast van de gezinnen	Sociaal	↘	0
2 – Geen honger – Beëindig honger, bereik voedselzekerheid en verbeterde voeding en bevorder duurzame landbouw				
	i08. Obesitas bij volwassenen	Sociaal	↘	0
	i09. Vleesconsumptie	Milieu	↘	+
	i10. Oppervlakte biologische landbouw	Milieu	↗	+
3 – Goede gezondheid en welzijn – Verzeker een goede gezondheid en bevorder welzijn voor iedereen op alle leeftijden				
	i12. Levensverwachting in goede gezondheid	Sociaal	↗	0
	i15. Voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen	Sociaal	70,1 per 100.000 <65	+
	i21. Rokers	Sociaal	9,2%	–
4 – Kwaliteitsonderwijs – Verzeker inclusief en billijk kwaliteitsvol onderwijs en bevorder levenslang leren voor iedereen				
	i22. Vroegtijdige schoolverlaters	Sociaal	0% (15-24)	–
	i23. Levenslang leren	Sociaal	15%	–
	i26. Onvoldoende leesvaardigheid	Sociaal	15%	–
5 – Gendergelijkheid – Bereik gendergelijkheid en empowerment voor alle vrouwen en meisjes				
	i27. Loonkloof tussen vrouwen en mannen	Sociaal	0%	–
	i28. Zonder beroepsactiviteit door familie-verantwoordelijkheden	Sociaal	↘	0
	i29. Vrouwelijke parlementsleden	Sociaal	50%	–
6 – Schoon water en sanitair – Verzeker toegang tot en duurzaam beheer van water en sanitair voor iedereen				
	i30. Nitraat in rivierwater	Milieu	↘	+
	i31. Nitraat in grondwater	Milieu	↘	0
	i32. Waterverbruik	Milieu	maximum 20%	+
7 – Betaalbare en duurzame energie – Verzeker toegang tot betaalbare, betrouwbare, duurzame en moderne energie voor iedereen				
	i34. Woningen zonder voldoende verwarming ^{SILC}	Sociaal	0%	–
	i35. Hernieuwbare energie ^{PROJ}	Milieu	17,5%	+
	i37. Energieproductiviteit	Economisch	11,4 € ₂₀₁₀ / kg olie-eq.	–
8 – Waardig werk en economische groei – Bevorder aanhoudende, inclusieve en duurzame economische groei, volledige en productieve tewerkstelling en waardig werk voor iedereen				
	i39. Werkloosheidsgraad	Sociaal	↘	0
	i41. Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen	Sociaal	8,6%	+
	i42. Dodelijke arbeidsongevallen	Sociaal	↘	+
9 – Industrie, innovatie en infrastructuur – Bouw veerkrachtige infrastructuur, bevorder inclusieve en duurzame industrialisering en stimuleer innovatie				
	i43. Vervoer van personen met de wagen ^{PROJ}	Economisch	67,6%	–
	i44. Vervoer van goederen over de weg ^{PROJ}	Economisch	63,7%	–
	i46. Onderzoek en ontwikkeling	Economisch	3% bbp	+
10 – Ongelijkheid verminderen – Dring ongelijkheid in en tussen landen terug				
	i47. Armoederisico ^{SILC*}	Sociaal	↘	0
	i48. Diepte van het armoederisico ^{SILC*}	Sociaal	↘	0
	i49. Inkomensongelijkheid: Gini-index ^{SILC*}	Sociaal	↗/↘	+

SDG	Indicator	Component	Doelstelling	Evaluatie
11 – Duurzame steden en gemeenschappen – <i>Maak steden en menselijke nederzettingen inclusief, veilig, veerkrachtig en duurzaam</i>				
	i51. Gebrekkige huisvesting ^{SILC}	Sociaal	0	–
	i52. Blootstelling aan fijn stof	Milieu	5 µg PM _{2.5} /m ³	–
	i54. Geluidsoverlast ^{SILC}	Milieu	↘	+
12 – Verantwoorde consumptie en productie – <i>Verzeker duurzame consumptie- en productiepatronen</i>				
	i55. Grondstoffenverbruik	Economisch	↘	0
	i56. Gevaarlijk afval	Milieu	↘	0
	i57. Gerecycleerd afval	Economisch	↗	0
13 – Klimaatactie – <i>Neem dringend actie om de klimaatverandering en haar impact te bestrijden</i>				
	i60. Uitstoot van broeikasgassen niet-ETS ^{PROJ}	Milieu	41,8 Mt CO ₂ -eq.	–
	i61. Slachtoffers van natuurrampen	Sociaal	1,97 per 100.000	–
	i62. Bijdrage aan internationale klimaatfinanciering	Governance	→/↗	+
14 – Leven in het water – <i>Behoud en maak duurzaam gebruik van oceanen, zeeën en mariene hulpbronnen voor duurzame ontwikkeling</i>				
	i63. Olieverontreiniging	Milieu	0	+
	i64. Duurzame visvangst	Milieu	100%	–
	i65. Zee-oppervlakte in het Natura 2000-gebied	Milieu	30%	+
15 – Leven op het land – <i>Bescherm, herstel en bevorder het duurzaam gebruik van landecosystemen, beheer wouden duurzaam, bestrijd woestijnvorming, stop en maak landdegradatie ongedaan en roep het verlies aan biodiversiteit een halt toe</i>				
	i66. Landoppervlakte in het Natura 2000-gebied	Milieu	30%	–
	i67. Bossen met FSC- of PEFC-label	Milieu	↗	0
	i68. Populatie akkervogels	Milieu	↗	–
16 – Vrede, veiligheid en sterke publieke diensten – <i>Bevorder vreedzame en inclusieve samenlevingen met het oog op duurzame ontwikkeling, verzekert toegang tot justitie voor iedereen en bouw op alle niveaus doeltreffende, verantwoordelijke en inclusieve instellingen uit</i>				
	i73. Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte	Sociaal	↗	+
	i74. Corruptieperceptie-index	Governance	↗	0
	i75. Vertrouwen in instellingen	Governance	↗	0
17 – Partnerschap om doelstellingen te bereiken – <i>Versterk de implementatiemiddelen en revitaliseer het wereldwijde partnerschap voor duurzame ontwikkeling</i>				
	i76. Officiële ontwikkelingshulp	Governance	0,7% bni	–
	i77. Officiële ontwikkelingshulp aan de minst ontwikkelde landen	Governance	50% hulp	–
	i78. Overheidsschuld ^{PROJ}	Economisch	↘	–

SILC - breuk in tijdreeks: BE 2019 (meer details in INR/FPB, 2024, p.16).

SILC* - breuk in tijdreeks: BE 2019 - gegevens tot en met 2018 niet vergelijkbaar met gegevens vanaf 2019. Dit kan een impact hebben op het evaluatieresultaat, dat dus met de nodige voorzichtigheid gehanteerd moet worden (meer details in INR/FPB, 2024, p.16).

PROJ - Evaluatie op basis van bestaande projecties.

De 5 kolommen geven:

- de doelstelling van de VN of SDG (*Sustainable Development Goal*), met logo en korte en volledige beschrijving;
- de naam en het nummer van de indicator;
- de component van duurzame ontwikkeling: sociaal, milieu, economisch, governance;
- de doelstelling: het cijferdoel dat de indicator moet bereiken in 2030 of als er geen bestaat, de gewenste richting van de evolutie van de indicator;
- het resultaat van de evaluatie, gesymboliseerd met een pictogram: gunstige , ongunstige of onbepaalde evolutie (voor de gedetailleerde methodologie zie INR/FPB, 2024).

Uit deze balans van 51 indicatoren blijkt dat in 2030 slechts weinig SDG's bereikt zullen worden als de huidige trends worden voortgezet.

- Voor de 26 indicatoren met een cijferdoel, zouden 7 indicatoren dit cijferdoel bereiken door de huidige trends te verlengen, terwijl 19 indicatoren dit cijferdoel naar verwachting niet zullen halen.

- Voor de 25 indicatoren zonder cijferdoel, evolueren 9 indicatoren in de richting van hun doelstelling tussen 2000 en 2022, terwijl er 2 in de tegenovergestelde richting evolueren. De overige 14 indicatoren kennen in die periode een schommelend verloop of ze veranderen niet.

Wat betreft deze 51 indicatoren van de balans krijgen de indicatoren van de milieucomponent (16 indicatoren) meer gunstige dan ongunstige evaluaties. De evaluaties zijn, bijvoorbeeld, gunstig voor *waterverbruik* (i32) of *olieverontreiniging* (i63). Andere indicatoren hebben een ongunstige evaluatie, zoals *duurzame visvangst* (i64) of *populatie akkervogels* (i68).

De indicatoren van de sociale component (23 indicatoren) daarentegen krijgen meer ongunstige dan gunstige evaluaties. De zes positief geëvalueerde indicatoren zijn *zeer lage werkintensiteit* (i03), *voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen* (i15), *jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen* (i41), *dodelijke arbeidsongevallen* (i42), *inkomensongelijkheid: Gini-index* (i49) en *veiligheidsgevoel in de openbare ruimte* (i73). Voorbeelden van de tien negatief geëvalueerde indicatoren zijn *risico op armoede of sociale uitsluiting* (i01), *rokers* (i21) en *onvoldoende leesvaardigheid* (i26).

De componenten economie (7 indicatoren) en governance (5 indicatoren) bevatten niet genoeg indicatoren om een algemene conclusie te formuleren. De indicatoren van deze twee componenten krijgen zowel gunstige evaluaties, zoals *onderzoek en ontwikkeling* (i46) en *bijdrage aan internationale klimaatfinanciering* (i62), als ongunstige, zoals *energieproductiviteit* (i37) en *officiële ontwikkelingshulp* (i76).

Tabel 2 Balans 2023 van de vooruitgang van België naar de SDG's - Overzicht per component

	Evaluatie	Sociale component	Milieu-component	Economische component	Governance-component	Totaal
Met een cijferdoel	Gunstig	2	4	1	0	7
	Ongunstig	10	4	3	2	19
	Onmogelijk	0	0	0	0	0
Richting	Gunstig	4	4	0	1	9
	Ongunstig	0	1	1	0	2
	Onbepaald	7	3	2	2	14

Bron: Federaal Planbureau.

1.2. Huidige internationale positie van België

Het rapport met indicatoren van duurzame ontwikkeling bevat sinds 2023 een gedetailleerd overzicht van de huidige internationale positie van België. Het rapport van 2024 presenteert dat overzicht in 68 figuren. Die vergelijken België, voor het recentste jaar, met de andere landen van de Europese Unie (EU), het EU-gemiddelde en drie buurlanden (Duitsland, Frankrijk en Nederland).

Het resultaat is een gemengd beeld. Voor 22 van de 59 indicatoren met EU-landengegevens behoort België tot de best presterende groep, bijvoorbeeld voor *zee-oppervlakte in Natura 2000-gebied* (i65). Voor 23 is dat de middelmatig presterende groep, bijvoorbeeld voor *onvoldoende leesvaardigheid* (i26). Voor 14 is het de slechtst presterende groep, bijvoorbeeld voor *werkgelegenheidsgraad* (i40). Die internationale vergelijking biedt zeker interessante informatie. Maar zelfs voor indicatoren waarvoor België beter doet

dan andere landen, is dat niet noodzakelijk voldoende om tegen 2030 de bijbehorende SDG's te realiseren.

1.3. 42 indicatoren opgesplitst volgens gewest

Van de 78 Belgische SDG-indicatoren zijn er 42 opgesplitst volgens gewest. Die 42 indicatoren informeren over 13 van de 17 SDG's. Uit de gegevens blijkt dat de posities van de gewesten in de periode 2015-2022 zeer stabiel zijn. Voor 30 van de 42 indicatoren is er geen enkele wijziging in die posities; voor 4 daarvan zijn er wel maar gegevens over een enkel jaar beschikbaar. Voor de meeste andere indicatoren zijn de positiewisselingen heel beperkt.

Uit de groepering van de indicatoren volgens de richting waarin de gewestgegevens evolueren tussen het eerste en het recentste beschikbare jaar in de periode 2015-2022, blijkt dat de drie gewesten voor 18 indicatoren in de gewenste richting evolueren, al is dat niet noodzakelijk voldoende om de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen te bereiken. Voor 5 indicatoren evolueren de drie gewesten in de niet-gewenste richting. Voor 14 indicatoren evolueren de gewesten in verschillende richtingen. Ten slotte is er geen evolutie voor 5 indicatoren.

1.4. Opsplitsingen volgens verschillende bevolkingscategorieën

Het leidend beginsel van Agenda 2030 "*Leave No One Behind*" vraagt dat nagegaan wordt welke bevolkingscategorieën het slechtst scoren op de indicatoren van duurzame ontwikkeling. Hiervan op de hoogte zijn, is immers een eerste, evidente voorwaarde om hun toestand te kunnen verbeteren.

Op de vraag "*Who is left behind?*" kan volgend antwoord in vier delen worden geformuleerd.

Ten eerste hebben personen met een laag inkomen, laaggeschoolden, éénoudergezinnen en werklozen steeds de slechtste resultaten. Die verschillen naar inkomen, opleiding, huishoudentype en activiteitsstatus zijn vooral zichtbaar bij indicatoren over armoede, werk, huisvesting en/of gezondheid.

Ten tweede heeft het grootste verschil tussen vrouwen en mannen, steeds ten nadele van mannen, betrekking op indicatoren die te maken hebben met overlijdens, met name *verkeersdoden* (i20), *zelfdoding* (i18), *dodelijke arbeidsongevallen* (i42) en *voortijdige sterfgevallen door chronische aandoeningen* (i15).

De meest nadelige resultaten voor vrouwen hebben betrekking op verschillende domeinen: *uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen* (i07), *psychische stoornissen* (i17), *langdurige arbeidsongeschiktheid* (i38) en *veiligheidsgevoel in de openbare ruimte* (i73).

Ten derde blijkt dat, rekening houdend met de beschikbare leeftijdsopsplitsingen, bepaalde leeftijdscategorieën slechtere resultaten hebben op bepaalde indicatoren, die in zekere mate leeftijdsgebonden zijn zoals de indicatoren in verband met gezondheid.

Ten vierde veranderen de verschillen tussen de geanalyseerde bevolkingscategorieën doorheen de tijd praktisch niet, met uitzondering van volgende tendensen waar de verschillen toenemen en waar een specifieke beleidsaandacht gerechtvaardigd zou zijn op basis van het beginsel "*Leave No One Behind*".

- *Leefloners (i05)*: het aandeel leefloners bij 18-24-jarigen is meer dan verdubbeld, van 2,5% in 2006 tot 5,6% in 2021.
- *Psychische stoornissen (i17)*: de verschillen naar inkomen zijn gestegen, ten nadele van de laagste inkomenskwintielen. In 1997 had 13,7% en 20,5% van de bevolking van respectievelijk het hoogste en laagste kwintiel hiermee te kampen. In 2018 zijn die cijfers 13,2% en 26,3%.
- *Gediplomeerden van het hoger onderwijs (i24)*: het aandeel mannen steeg trager dan dat van vrouwen. In 1992 waren de cijfers voor mannen en vrouwen respectievelijk 25,8% en 29,8% van de 25-34-jarigen. In 2022 bedroegen die cijfers 44,1% en 58,6%.
- *Langdurige arbeidsongeschiktheid (i38)*: het aandeel personen tussen 50 en 64 jaar en het aandeel vrouwen zijn sterk toegenomen tussen 2005 en 2021. Voor personen tussen 50 en 64 jaar gaat het om een stijging van 13,4% tot 22,8%, voor vrouwen is dit van 5,9% tot 14,7%.

2. Indicator over de uitvoering van het Federaal plan duurzame ontwikkeling

In dit hoofdstuk worden voor de tweede keer de resultaten voorgesteld van de indicator *uitvoering van het Federaal plan duurzame ontwikkeling*, voor het Federaal plan duurzame ontwikkeling (FPDO) dat op 1 oktober 2021 werd goedgekeurd door de federale regering (Federale Regering, 2021a).

Na een aantal methodologische aspecten (2.1), presenteert dit hoofdstuk eerst de nieuwe resultaten voor de indicator in zijn geheel (2.2) en daarna volgens een aantal pertinente opsplitsingen (2.3). De volledige methodologie en de eerste resultaten zijn opgenomen in de Working Paper *Evaluatiemethode en eerste resultaten van de uitvoering van het Federaal plan duurzame ontwikkeling 2021* (Buts en Delbaere, 2023).

2.1. Methodologische aspecten

2.1.1. Definitie van de indicator

Voor de evaluatie van de uitvoering van de federale plannen inzake duurzame ontwikkeling (FPDO) werd vanaf begin de jaren 2000 geleidelijk een methode ontwikkeld. De indicator voor de uitvoering van deze FPDO's werd voor het eerst gepubliceerd in het derde Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling voor het FPDO 2000-2004 (Federale regering, 2000 en FPB, 2005, p. 145), gebaseerd op de fasen van het beslissingsproces zoals onder andere gedefinieerd in het tweede federaal rapport (FPB, 2002, p. 112 en Delbaere *et al.*, 2005).

Vervolgens werd de indicator *uitvoering van het federaal plan duurzame ontwikkeling* vereenvoudigd tot zijn huidige definitie (FPB, 2009; Buts en Delbaere, 2023).

Deze indicator synthetiseert de informatie over het uitvoeringsniveau van elk van de maatregelen in een FPDO in één enkele indicator. Hij wordt opgesteld door elk van de maatregelen van een plan te rangschikken volgens het gevolg dat eraan wordt gegeven. Dit gevolg wordt geëvalueerd op basis van de informatie die de leden van de Interdepartementale Commissie voor Duurzame Ontwikkeling (ICDO) in hun jaarverslagen en de bijbehorende databank verstrekken (zie 2.1.2).

Elk van de maatregelen van een FPDO is daarom gerangschikt volgens het bereikte stadium in het besluitvormingsproces. Deze maatregelen zijn dus elk afzonderlijk onderverdeeld in vier uitvoeringsfasen volgens hun vooruitgang (*zonder gevolg*, *voorbereiding*, *uitvoering* of *monitoring*) en twee andere categorieën die verwijzen naar een situatie van niet-uitvoering op het moment van de evaluatie (*achterhaald* en *zonder informatie*).

1. *Zonder gevolg*: categorie van maatregelen waarvoor er nog geen enkel voor derden merkbaar initiatief voor de uitvoering werd genomen.
2. *Vorbereiding*: concrete uitwerking van de maatregel. Die fase loopt in theorie tot het moment waarop de doelen en instrumenten zijn gekozen en klaar om uitgevoerd te worden.

3. *Uitvoering*: formulering, goedkeuring en afkondiging van de maatregelen, gevolgd door hun implementatie.
4. *Monitoring*: verzameling van gegevens over de uitvoering van een individuele maatregel van het plan, wat eventueel tot bijstellingen kan leiden en, in voorkomend geval, tot een wetenschappelijke evaluatie met als doel het beleid oriënteren door advies uit te brengen over het opzet en de opvolging ervan.
5. *Achterhaald*: categorie van maatregelen die door nieuwe beslissingen achterhaald zijn (bijvoorbeeld door maatregelen op andere beleidsniveaus).
6. *Zonder informatie*: categorie van maatregelen waarover geen informatie beschikbaar is.

2.1.2. Berekening van de indicator

Op basis van de ervaring opgedaan tijdens de opvolging van de eerste twee FPDO's (2000-2004 en 2004-2008) hebben het FPB en de ICDO al in de lente van 2021 besloten om een gemeenschappelijke aanpak op te stellen voor de opvolging en de evaluatie van het in oktober 2021 aangenomen FPDO (Federale regering, 2021a). Het doel is om de consistentie te verbeteren bij de door de wet gevraagde beoordeling van het beleid. Deze gezamenlijke aanpak van beide instellingen is ook bedoeld om de meest uitgebreide gegevens over de uitvoering van het FPDO te verschaffen.

In dit verband is voor de ICDO een dubbele rol weggelegd: enerzijds de uitvoering van het FPDO coördineren en steunen, anderzijds de databank voor de opvolging van de maatregelen van het FPDO jaarlijks aanvullen. De ICDO voert op deze manier een eerste interne opvolging uit. In een tweede fase vindt een externe evaluatie plaats via de berekening van de indicator door het FPB. De nauwe samenwerking tussen de twee instanties garandeert de geldigheid van de verkregen resultaten. Ten slotte komt de complementariteit van de interne opvolging en de externe evaluatie de evaluatiecultuur van het duurzame-ontwikkelingsbeleid ten goede.

De samenwerking in het kader van de voorbereiding van het derde FPDO is tot stand gekomen via een proces in verschillende fasen dat gezamenlijk door het FPB en de ICDO wordt uitgevoerd. De eerste stap was de identificatie van de afzonderlijke maatregelen van het FPDO in het voorjaar van 2022. Daarna vindt vanaf het najaar van 2022 een jaarlijks iteratief proces plaats. Dit proces omvat een fase van gegevensverzameling (met 31 januari als afsluitingsdatum), een analyse- en valideringsfase van de verzamelde gegevens en ten slotte een berekeningsfase van de indicator als zodanig.

Geboekte vooruitgang in de rapportering door de ICDO, toch blijft er nog ruimte voor verbetering. De in 2023 gepubliceerde Working Paper vond de rapportering over de uitvoering van de maatregelen door de overheidsdiensten nog voor verbetering vatbaar, ook al was deze al zeer sterk verbeterd ten opzichte van de rapportering voor de FPDO's 2000-2004 en 2004-2008 (Buts en Delbaere, 2023). Voor een verdere verbetering van de rapportering en de kwaliteit van de evaluatie, leek het toen wenselijk dat overheidsdiensten over minder maatregelen zouden rapporteren. Dat werd ondertussen aangepast: waar in het eerste rapporteringsjaar (over 2022) alle betrokken overheidsdiensten moesten rapporteren, is het meestal enkel de verantwoordelijke of coördinerende overheidsdienst die rapporteert over 2023.

Deze verbetering heeft waarschijnlijk bijgedragen tot een daling van het aantal maatregelen waarover geen informatie beschikbaar is.

Wie over welke maatregelen moet rapporteren, kan in de toekomst nog verfijnd worden. Deze verfijning zou kunnen samengaan met een grondigere rapportering waarbij de opvolging zou gestaafd worden met documenten.

Tot slot kan de rapportering en de evaluatie nog verbeteren naarmate de kwaliteit van de maatregelen in een volgend FPDO verbetert en concreter wordt met voor alle maatregelen een duidelijke omschrijving van verantwoordelijken, timing, middelen, instrumenten...

De evaluatie kent niettemin haar beperkingen. Het FPB kent namelijk een algemene status toe op basis van de door de ICDO verstrekte gegevens. Het gaat dus voort op de gegevens van de overheidsdiensten zelf en doet geen eigen onderzoek (behalve voor de maatregelen die aan bod komen in de casestudies van hoofdstukken 3 en 4 van dit rapport). Deze aanpak is de enige mogelijke met de beschikbare tijd en middelen om de 239 maatregelen van het plan te analyseren, maar is natuurlijk niet de meest objectieve en zekere methode. De indicator steunt, inderdaad, volledig op de gegevens van de ICDO-leden, die op hun beurt gebaseerd zijn op gegevens van de overheidsdiensten. Deze indicator is dus niet gebaseerd op primaire gegevens en bij de gegevensverzameling kunnen zich altijd fouten voordoen.

Ook zegt de indicator enkel iets over de *beleidsoutput* (de mate waarin de maatregelen zijn uitgevoerd) en niets over het *beleidseffect* van het FPDO (FPB, 2009). Deze analyse laat niet toe daar uitspraken over te doen.

2.2. Algemene uitvoering van het Federaal plan duurzame ontwikkeling

De algemene indicator presenteert de resultaten van de uitvoering van de 239 maatregelen van het in oktober 2021 aangenomen FPDO (Federale regering, 2021a). Het is de tweede keer dat de resultaten worden gepresenteerd na de nulmeting van de uitvoering in een Working Paper in 2023 (Buts en Delbaere, 2023).

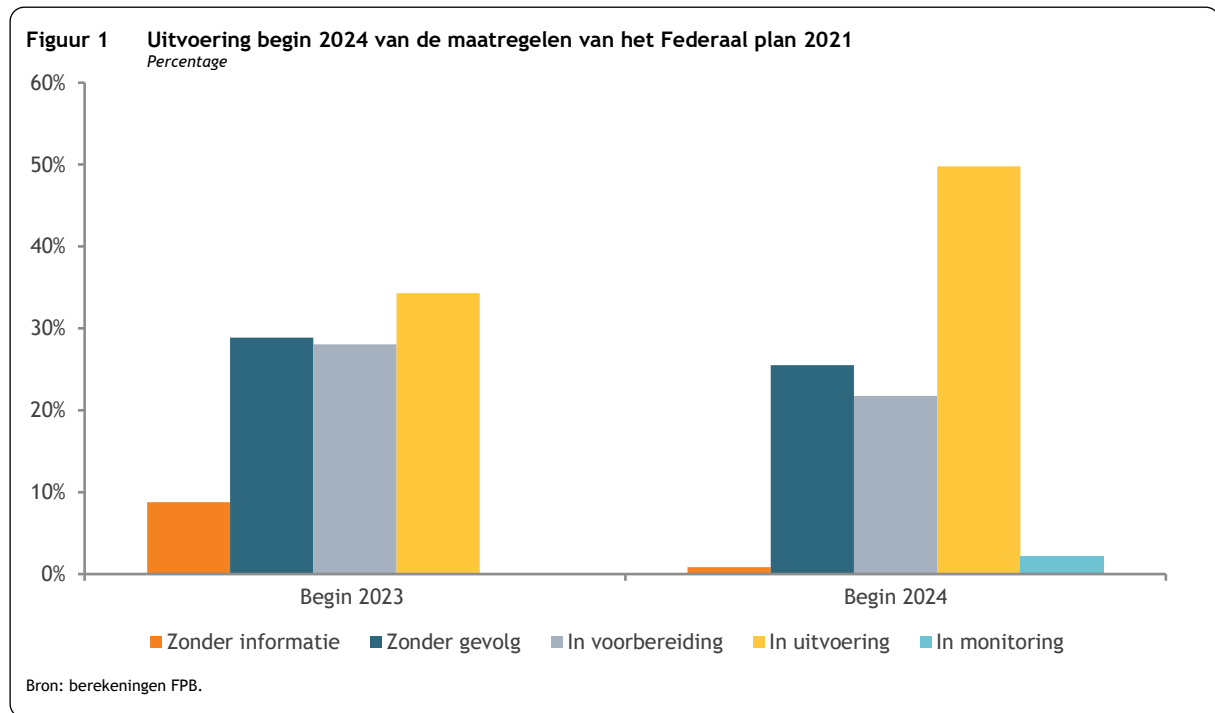
Nadat de overheidsdiensten al over meer dan 90% van de maatregelen rapporteerden bij de eerste rapportering, steeg dit aandeel voor de tweede rapportering naar meer dan 99%. Slechts over twee maatregelen is geen informatie beschikbaar. Het sterke resultaat bij de eerste rapportering (dat enkel nog kon verbeteren) én een verdere verbetering in de manier van rapporteren, hebben bijgedragen tot dit zeer hoge resultaat.

Er zijn geen *achterhaalde* maatregelen, die categorie wordt in de verdere analyse van de maatregelen dan ook niet meer weergegeven.

Voor 61 maatregelen (25%) is de uitvoering nog niet gestart. Logischerwijze ligt dit aandeel maatregelen *zonder gevolg* begin 2024 lager dan na het eerste implementeringsjaar van het FPDO (29%).

Daarnaast is er bijna drie kwart van de maatregelen (74%) in een fase van uitvoering (tegenover 62% begin 2023): bij 52 maatregelen (22%) is de *voorbereiding* gestart, de helft van de maatregelen (119 – 50%)

zijn *in uitvoering* en vijf maatregelen (2%) worden opgevolgd door de betrokken overheidsdiensten en zijn dus *in monitoring*. Bij de vorige evaluatie was er nog geen enkele maatregel *in monitoring* (Buts en Delbaere, 2023).

Gezien de gunstige evolutie, namelijk de daling van het aantal maatregelen *zonder informatie* en *zonder gevolg*, loont het de moeite om in detail te kijken naar die categorieën. Van de 21 maatregelen *zonder informatie* begin 2023 zijn er slechts twee maatregelen waarover begin 2024 nog steeds niet werd gerapporteerd, zijn er vijf *zonder gevolg* en veertien in een uitvoeringsfase (vier *in voorbereiding* en tien *in uitvoering*). Van de 69 maatregelen die in 2023 *zonder gevolg* waren, zijn dat er nu nog 44 en zijn er 25 maatregelen in een uitvoeringsfase (12 *in voorbereiding* en 13 *in uitvoering*).

2.3. Uitvoering van het federaal plan volgens verschillende criteria

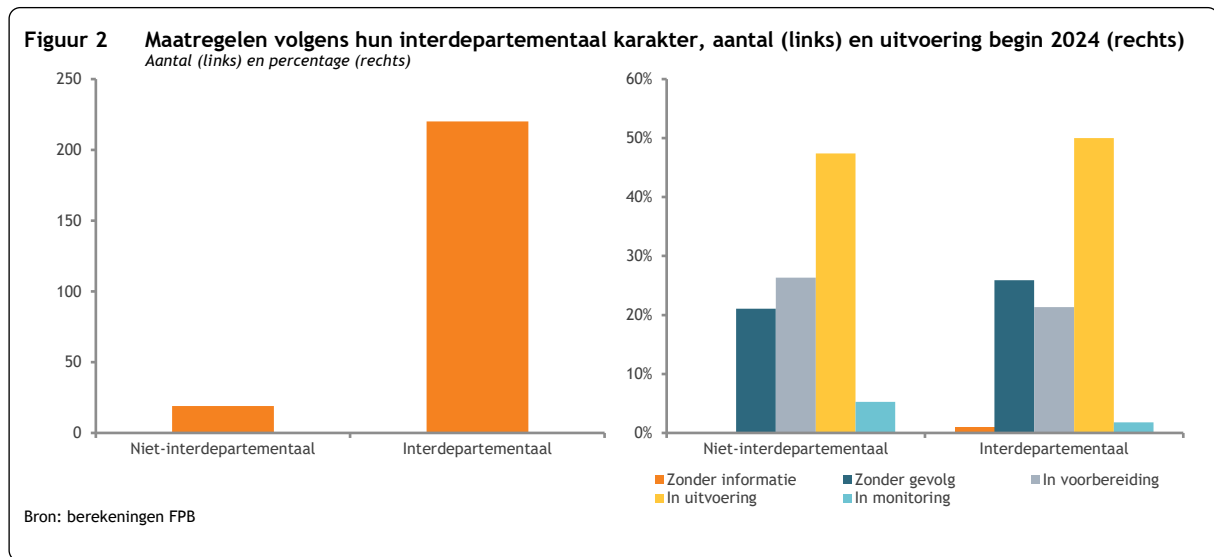
Hieronder volgt de evaluatie van de uitvoering van de maatregelen volgens verschillende criteria. Bij de interpretatie van de gegevens moet er rekening gehouden worden met het feit dat een aantal categorieën een (zeer) klein aantal maatregelen bevatten en waarover het daarom niet relevant is opmerkingen te maken. Er wordt dan ook niet ingegaan op de maatregelen *zonder informatie* of *in monitoring* omdat het aantal maatregelen in die categorieën te klein is.

De volledige analyse van het FPDO volgens de verschillende gebruikte criteria is opgenomen in het laatste federaal rapport (FPB, 2022).

Zoals hierboven vermeld, was de algemene rapportering over de maatregelen na één jaar al vergevorderd. Nog een jaar later is er slechts over twee maatregelen geen informatie beschikbaar, ook al is er in een ideaal scenario informatie over elke maatregel. Er wordt dan ook niet meer ingegaan op rapportageverschillen tussen overheidsdiensten.

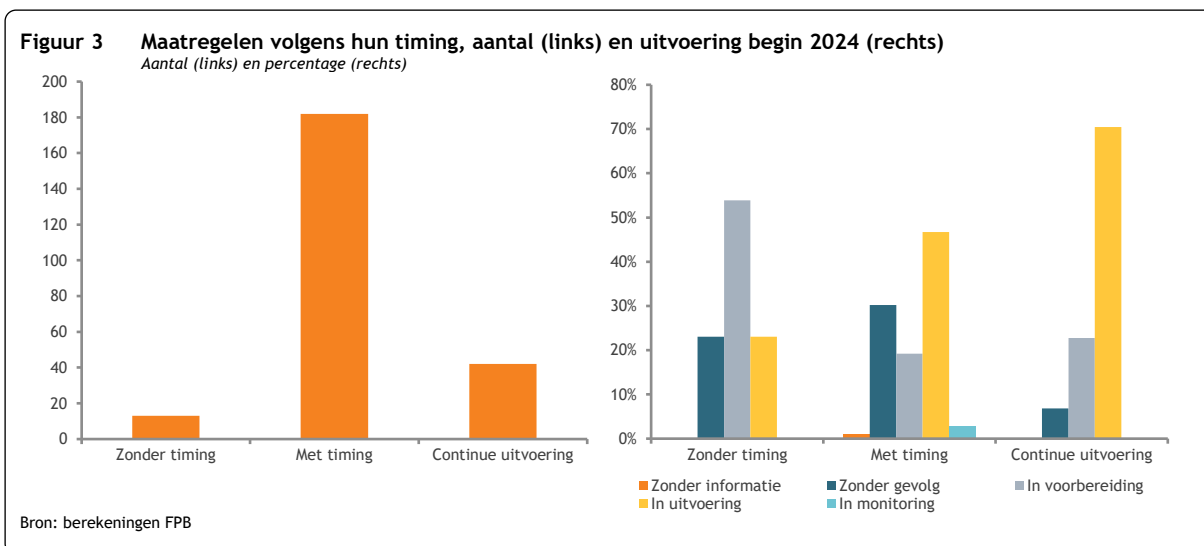
2.3.1. Uitvoering volgens interdepartementaal karakter

Een maatregel is interdepartementaal als hij door meer dan één overheidsdienst wordt uitgevoerd of indien de maatregel wordt uitgevoerd door een overheidsdienst die de maatregel uitwerkt voor alle overheidsdiensten (bijvoorbeeld de raamcontracten aanpassen, de regelgevingsimpactanalyse hervormen...). De wet vraagt ook dat alle maatregelen van het FPDO meerdere overheidsdiensten bij de uitvoering betrekken. Het blijkt uit de analyse dat er tussen beide groepen maatregelen niet echt grote verschillen zijn naar uitvoering toe, al zijn de interdepartementale maatregelen wel iets vaker *zonder gevolg*.

2.3.2. Uitvoering volgens timing

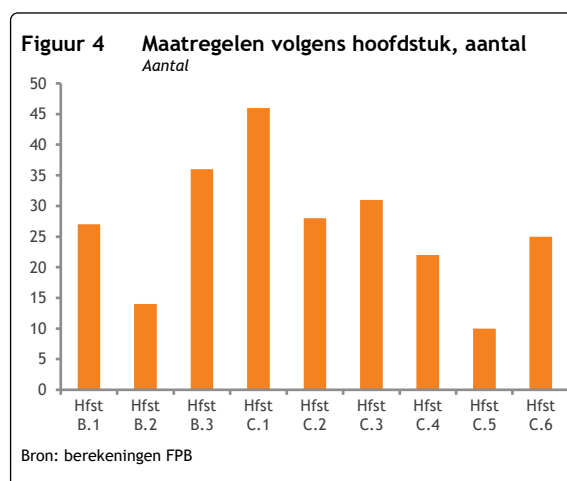
Om een beter overzicht te hebben op de uitvoering van de maatregelen, zijn hier twee categorieën maatregelen samengenomen: de maatregelen met een startdatum en de maatregelen met een einddatum. Het gaat er vooral om dat er een timing is voorzien. Maatregelen met een timing zijn vaker in uitvoering dan maatregelen zonder een timing: slechts 23% van de maatregelen zonder timing is *in uitvoering*, terwijl 47% van de maatregelen met timing *in uitvoering* is. De maatregelen met een continue uitvoering zijn het vaakst *in uitvoering* (70%). De Working Paper besloot ook al dat maatregelen zonder timing vaker *zonder informatie* blijven (Buts en Delbaere, 2023). Door het kleine aantal maatregelen *zonder informatie* in 2024 kan dit rapport er geen uitspraken over doen, maar deze conclusie is in deze context natuurlijk nog steeds geldig.

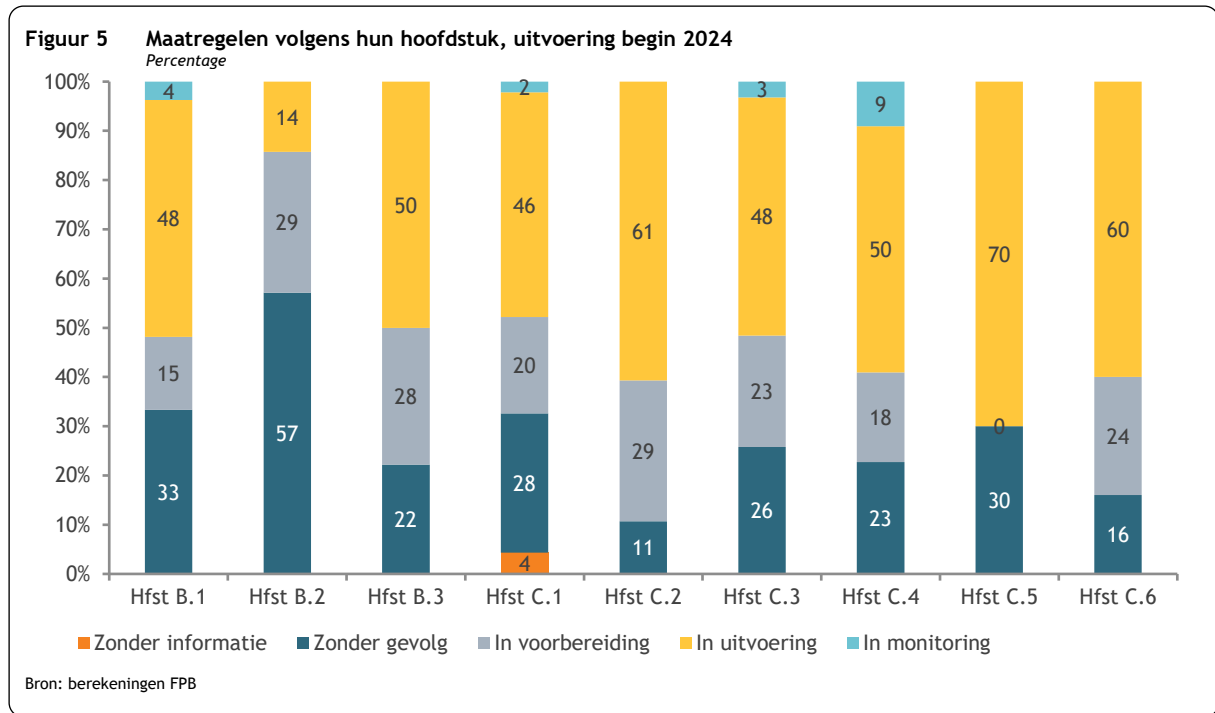
2.3.3. Uitvoering volgens het hoofdstuk van het federaal plan

Zoals het laatste federaal rapport beschreef, bestaat het FPDO uit drie delen (FPB, 2022). Na een inleidend deel A, bevatten de delen B en C 239 maatregelen in negen hoofdstukken:

- B.1 - De uitvoering van de SDG's versnellen,
- B.2 - Beleidscoherentie,
- B.3 - De voorbeeldrol van de Staat versterken,
- C.1 - Niemand achterlaten,
- C.2 - Versterken van de veerkracht tegen risico's,
- C.3 - Hervormen van de Belgische economie,
- C.4 - Veranderen van mobiliteitsmodel,
- C.5 - Financiering,
- C.6 - Internationaal.

De 27 en 14 maatregelen van de eerste twee hoofdstukken zijn daarbij opvallend vaker *zonder gevolg*. Het zijn de maatregelen die het minst in een fase van uitvoering zijn. Dit is waarschijnlijk onder andere gelinkt aan het feit dat ze vaak door alle overheidsdiensten uitgevoerd moeten worden, wat moeilijker is dan voor de andere maatregelen van het FPDO waar telkens maar enkele overheidsdiensten betrokken zijn. Ook de maatregelen uit het hoofdstuk met de meeste maatregelen (46) "*Niemand achterlaten*", zijn minder vaak in een fase van uitvoering.

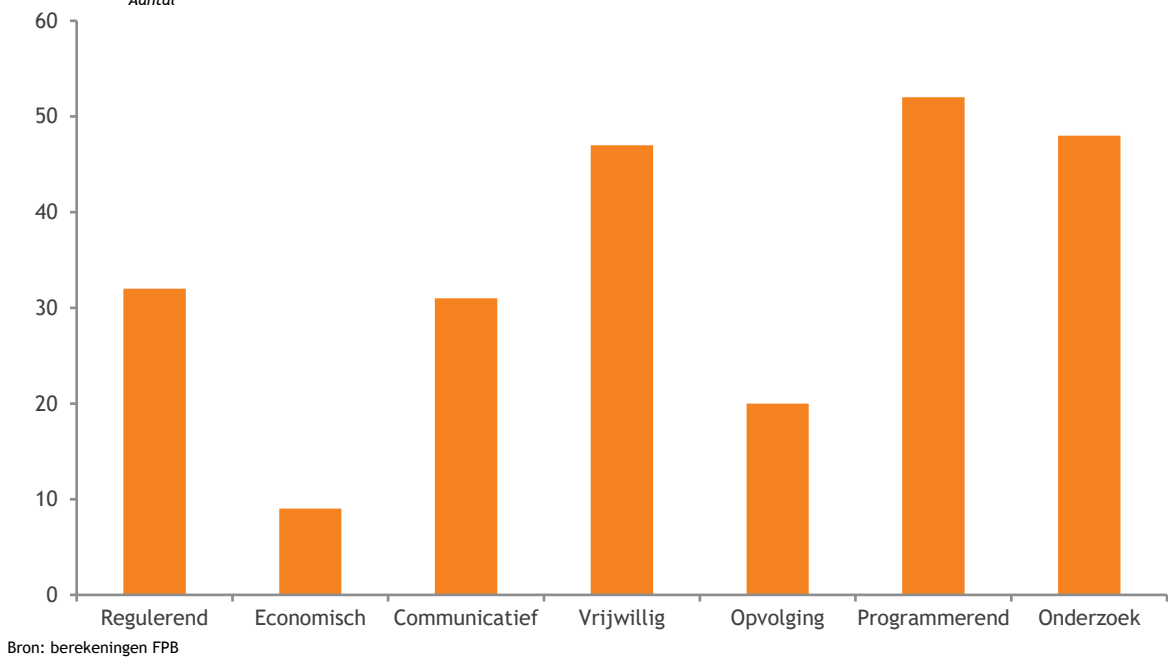

2.3.4. Uitvoering volgens beleidsinstrument en effect op de samenleving

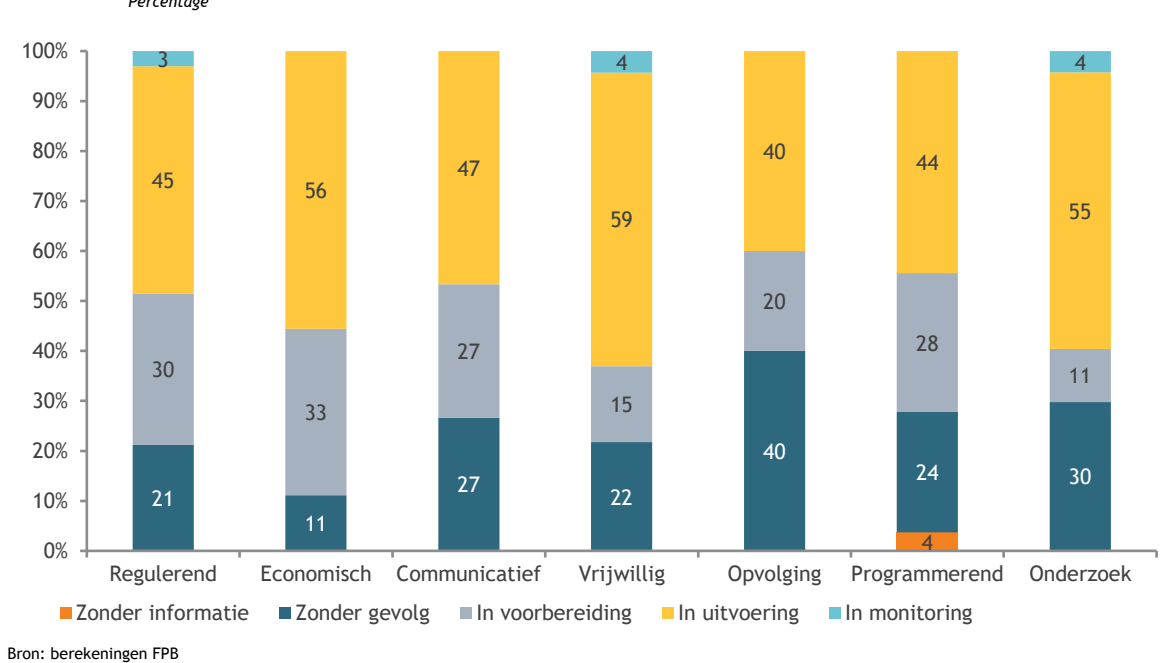
Zoals onderstaande grafiek toont, zijn er meer maatregelen in een uitvoeringsfase bij de regulerende (79%) en economische instrumenten (89%) dan gemiddeld (74%). De maatregelen die opvolgingsinstrumenten gebruiken, zijn dan weer opvallend minder in een uitvoeringsfase (60% van de maatregelen).

Het is moeilijk om te speculeren over de redenen hiervoor, maar de vaststelling dat net de kleinste groep maatregelen (die gebruik maken van economische instrumenten) het beste uitgevoerd zijn, is duidelijk. Het geheel geeft een gemengd beeld waarbij slechts een verdere analyse kan verduidelijken hoe de verschillen ontstaan. Dat valt echter buiten deze eerste analyse.

Figuur 6 Maatregelen volgens beleidsinstrument, aantal
Aantal

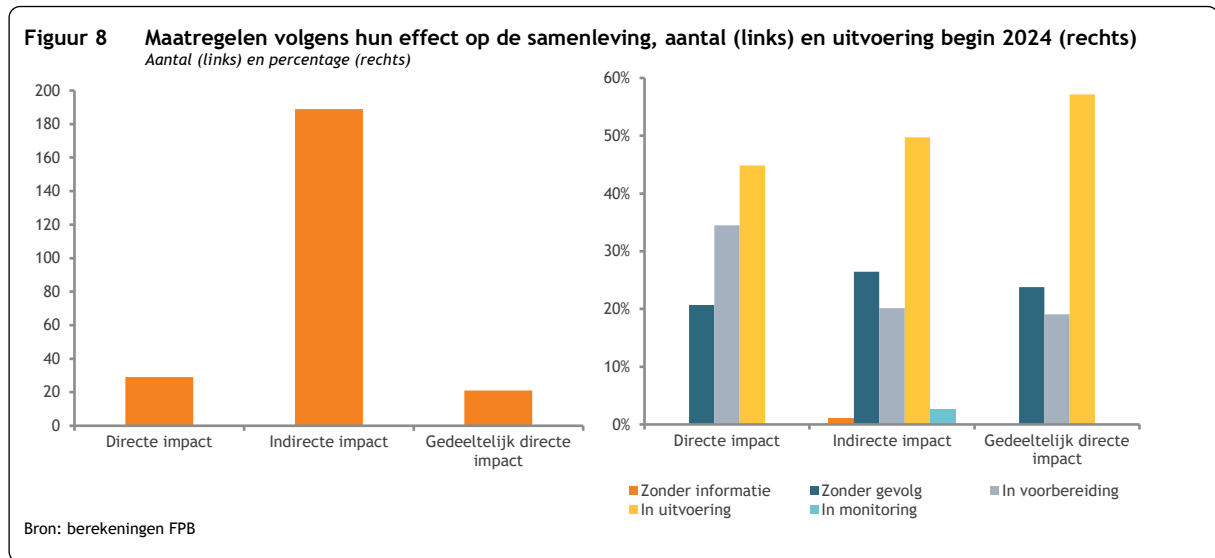
Figuur 7 Maatregelen volgens beleidsinstrument, uitvoering begin 2024
Percentage

Hetzelfde beeld tekent zich af bij maatregelen die een (gedeeltelijk) directe impact op de samenleving hebben. Die maatregelen gebruiken meestal regulerende en economische beleidsinstrumenten en zijn minder *zonder gevolg* (21% bij de directe maatregelen en 24% bij de gedeeltelijk directe maatregelen).

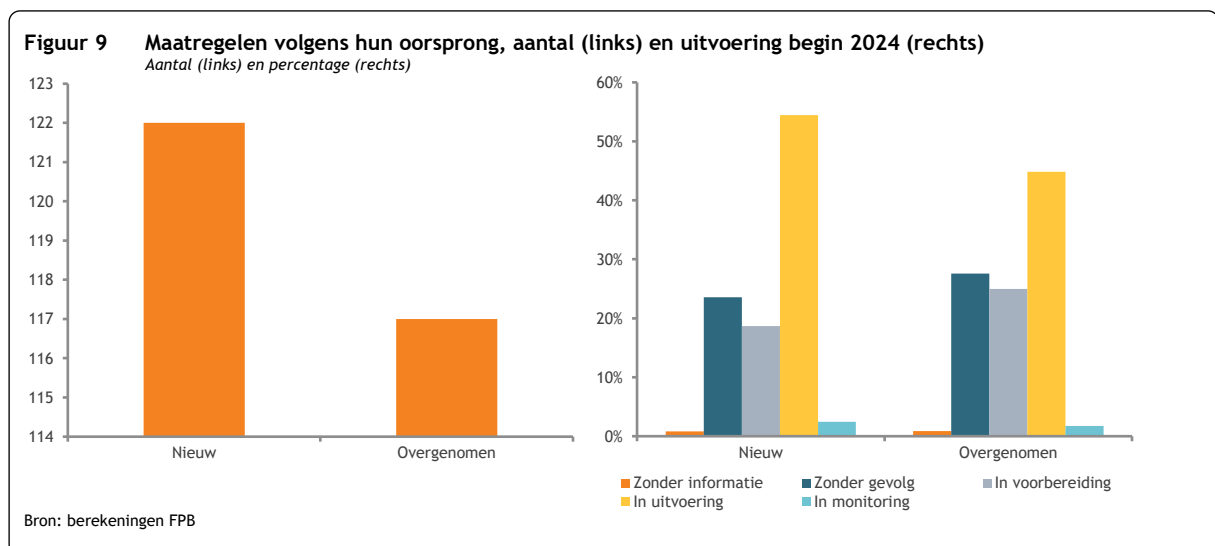
Ook al is het aantal maatregelen met een (gedeeltelijk) directe impact op de samenleving redelijk klein (50 van de 239), toch zijn de verschillen redelijk uitgesproken en pleiten deze cijfers voor het opnemen

van maatregelen met een direct effect in het FPDO met als doel de uitvoering van de maatregelen te verhogen en de beleidskracht van het FPDO te vergroten.

2.3.5. Uitvoering volgens beleidsbron of oorsprong van de maatregelen

De maatregelen uit het FPDO zijn ofwel nieuw ofwel overgenomen uit een andere beleidsbron. Meestal is dat het regeerakkoord, waarbij er ofwel een letterlijke passage wordt overgenomen uit het regeerakkoord, ofwel duidelijk wordt verwezen naar één of meerdere pagina's ervan. Het is ook mogelijk dat een andere bron wordt aangehaald, zoals een rapport van het Rekenhof of een Europese richtlijn. Om de analyse eenvoudig te houden, wordt de mate van uitvoering hier geanalyseerd voor twee groepen maatregelen: de nieuwe maatregelen en de maatregelen die werden overgenomen uit een andere beleidsbron.

De overgenomen maatregelen zijn iets vaker *zonder gevolg* (28% tegenover 24%). De overgenomen maatregelen zijn ook vaker *in voorbereiding* (25% tegenover 19%) en minder vaak *in uitvoering* (45% tegenover 54%). De verschillen zijn echter niet heel uitgesproken.

3. Casestudies over de richtlijnen uit het Federaal plan duurzame ontwikkeling

Het Federaal plan duurzame ontwikkeling 2021 bevat 239 maatregelen. Een globale indicator over de uitvoering van deze maatregelen wordt voorgesteld in hoofdstuk 2 van dit rapport. Dit hoofdstuk en het volgende vullen dit overzicht aan met een gedetailleerde analyse van een aantal casestudies. Gezien het aantal maatregelen is het onmogelijk om een dergelijke gedetailleerde analyse uit te voeren voor alle 239 maatregelen van het FPDO. Net als voor hoofdstuk 2 zijn de casestudies in dit hoofdstuk en in hoofdstuk 4 grotendeels gebaseerd op informatie uit de ICDO-databank. Deze werd aangevuld met informatie die rechtstreeks door de betrokken overheidsdiensten werd verstrekt en met een analyse van openbare documenten.

Het FPDO bestaat uit twee grote delen: het deel *Richtlijnen*, dat het onderwerp is van dit hoofdstuk, en het deel *Interdepartementale acties*, dat het onderwerp is van hoofdstuk 4 van dit rapport.

Het deel *Richtlijnen* van het FPDO bevat maatregelen gericht op federale overheidsdiensten en programmatorische diensten. Dit deel bestaat uit drie hoofdstukken (*De uitvoering van de SDG's versnellen*, *Beleidscoherentie* en *De voorbeeldrol van de Staat versterken*). Voor elk hoofdstuk is een casestudie gekozen. Deze casestudies werden gekozen om de continuïteit te garanderen met de werkzaamheden die werden voorgesteld in het Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling van 2019 (FPB, 2019). Dit maakt het mogelijk om vijf jaar later een nieuwe stand van zaken op te maken en vast te stellen welke stimulerende rol het FPDO halverwege deze vijf jaar al dan niet heeft gehad. De methodologieën die voor elk van deze gevallen zijn gebruikt, volgen ook de methodologieën uit het federale rapport van 2019 en zijn specifiek voor elk van de drie gevallen die in dit hoofdstuk worden bestudeerd.

Het eerste geval gaat over de maatregel om *de SDG's in de beleidsnota's te integreren*. Het rapport van 2019 analyseerde al hoe duurzame ontwikkeling, en meer specifiek de SDG's, werden opgenomen in de jaarlijkse beleidsnota's die tussen 2015 en 2018 werden gepubliceerd. Dit rapport breidt deze analyse uit tot de nota's die in 2023 zijn gepubliceerd (3.1).

Het tweede geval richt zich op de maatregel om *de regelgevingsimpactanalyse te verbeteren*. Het rapport van 2019 analyseerde de uitvoering van dit mechanisme voor de periode 2007-2018 en dit rapport breidt die analyse uit (3.2).

Het laatste geval gaat over de actie om *de federale overheid om te vormen tot een duurzame organisatie*. De impact van milieubeheer binnen overheidsdiensten is geanalyseerd in het rapport van 2019. In het verlengde van deze aanpak analyseert dit rapport de uitvoering van de 26 maatregelen voor intern sociaal- en milieubeheer die in het FPDO zijn opgenomen (3.3).

3.1. De SDG's in de beleidsnota's integreren

Op 23 juli 2021 heeft de Ministerraad beslist dat elk regeeringslid elk jaar de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen van de Verenigde Naties (SDG's) in zijn of haar beleidsnota moet

integreren (Federale regering, 2021c). De minister bevoegd voor duurzame ontwikkeling moet ook over de toepassing van deze maatregel elk jaar voor één april in een rapport een algemene synthese maken. Het op één oktober 2021 goedgekeurde Federaal plan duurzame ontwikkeling (FPDO) bekrachtigt dit engagement in maatregel 1.3.1 van het deel B *Richtlijnen*: "De leden van de regering geven in hun beleidsnota's aan hoe zij van dan af bijdragen aan de SDG's voor het begrotingsjaar 2022"¹. Deze casestudie evalueert deze maatregel.

De maatregel past ook in een ruimer wettelijk kader waarbij artikel 6/1 van de in 2014 herziene wet van mei 1997 *betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling* vraagt om in elke beleidsnota een hoofdstuk op te nemen "over de economische, sociale en ecologische impact van de verschillende geplande maatregelen en realisaties die gelinkt zijn aan het federaal plan" (BS, 2014a).

De SDG's in de beleidsnota's vermelden	
MAATREGEL	FPDO B.1.3.1: de SDG's in de beleidsnota's vermelden
TIMING	vanaf 2021
OORSPRONG	nieuwe maatregel
INSTRUMENT	programmerend
IMPACT	indirect
SDG's	16, 17
SAMENWERKING	ja
UITVOERING	[31/01/2024] in uitvoering
MEER INFORMATIE over de evaluatie van de uitvoering van het plan: zie <i>hoofdstuk 2 van dit rapport</i> .	

Aangezien België zich er in 2015 toe verbonden heeft om de SDG's te realiseren, worden de beleidsnota's vanaf 2016 geanalyseerd. Voor de beleidsnota's van 2022, 2023 en 2024 geldt dat ze passen in het hierboven vermelde nieuwe beleidskader met de beslissing van de Ministerraad voor de integratie van de SDG's. Dat laatste jaar is overigens een verkiezingsjaar waarbij de beleidsnota's vaak wat beknopter zijn. De analyse daarvan komt in 3.1.1 aan bod en toont aan dat de maatregel werd uitgevoerd.

De beleidsnota's over duurzame ontwikkeling worden afzonderlijk geanalyseerd aangezien hun actiedomein per definitie duurzame ontwikkeling is en een aparte analyse pertinent is. Ook voor dit beleidsdomein worden alle beleidsnota's sinds de goedkeuring van de SDG's in 2015 bekeken. Die analyse staat in 3.1.2 en toont een verschuiving van de focus naar de SDG's.

3.1.1. Integratie van de SDG's in de beleidsnota's (behalve die voor duurzame ontwikkeling)

Om de integratie van de SDG's in de beleidsnota's na te gaan, werden ze onderzocht op basis van een tekstanalyse door automatische zoekopdrachten op bepaalde termen. Dit was de enige mogelijke manier om de talrijke beleidsnota's te kunnen analyseren. Voor de nota's van 2022 en 2023 werd deze zoekopdracht ook aangevuld met de informatie van de analyse van het Federaal Instituut voor Duurzame Ontwikkeling (FIDO) naar de aanwezigheid van de SDG's in de beleidsnota's (FIDO, 2022 & 2023).

In tegenstelling tot wat bij de Verenigde Naties werd aangekondigd en door de wet over het federaal beleid voor duurzame ontwikkeling wordt gevraagd, koppelen de ministers, voor de beslissing van 23 juli 2021, hun beleid niet voldoende aan de SDG's in hun beleidsnota's. Sinds die beslissing valt op dat

¹ De beleidsnota's voor 2022 omschrijven het geplande beleid voor het komende jaar 2022 en worden eind 2021 gepubliceerd. De maatregel uit het FPDO geldt voor alle komende beleidsnota's van deze regering, niet enkel die voor 2022. Ook voor de jaren na 2022 worden beleidsnota's geacht aan te geven hoe ze rekening houden met de SDG's.

een groot deel van de nota's (80%) wel verwijzen naar maatregelen om de SDG's en de doelstellingen van Agenda 2030 te realiseren.

De beleidsbeslissing van 23 juli 2021 heeft dus een grote impact, al wordt er niet ingegaan op twee cruciale vragen.

- Heeft de integratie van de SDG's in de beleidsnota's een effect gehad op het geplande beleid? Het is namelijk mogelijk om de SDG's in de beleidsnota's te vermelden op een louter formele wijze zonder dat ze een effect hebben op het voorgenomen beleid.
- Heeft het beleid een effect gehad op de samenleving en de realisatie van de SDG's dichterbij gebracht? Daarvoor is een veel uitvoeriger analyse nodig die causale relaties gaat onderzoeken en kampt met moeilijkheden: het gebrek aan voldoende gegevens, tijd en middelen evenals een te grote complexiteit van de samenleving (FPB, 2009, p. 219).

a. Methodologie

Deze analyse gaat na of de beleidsnota's verwijzen naar een duurzame ontwikkeling en naar de VN-doelstellingen (SDG's). De VN nam die aan in september 2015, dus pas vanaf de beleidsnota's voor 2016 zijn vermeldingen ervan mogelijk.

Beleidsnota's zijn intentieverklaringen en gepland beleid van ministers en staatssecretarissen, die de Kamer van Volksvertegenwoordigers jaarlijks publiceert in het najaar voor het geplande beleid van het jaar erna. Zo overloopt de beleidsnota *Internationale Ontwikkeling 2019* het geplande beleid voor internationale ontwikkeling voor 2019 (al is de bronvermelding dan De Croo, 2018, omdat de nota in het najaar van 2018 werd gepubliceerd). De beleidsnota's verschillen van de samen ingediende begroting voor het komende begrotings- en kalenderjaar, een raming van de inkomsten en een raming en machtiging van de uitgaven voor een begrotingsjaar en eveneens een beleidsinstrument waaruit de politieke keuzes en prioriteiten van de regering blijken (De Kamer, 2024, p.1).

Een beleidsnota is een verklaring en opsomming van intenties om met maatregelen en beleidsacties bepaalde doelstellingen te realiseren. Het is geenszins uitgevoerd beleid. In die zin moeten ze met de nodige voorzichtigheid benaderd worden: aangekondigde maatregelen worden niet noodzakelijk uitgevoerd. Omgekeerd kunnen er ook uitgevoerde maatregelen niet aangekondigd zijn. Toch geeft een beleidsnota wel zicht op het beleid van een minister: de omvang, de verschillende beleidsterreinen, de gelegde accenten, de gebruikte beleidsinstrumenten.

De beleidsnota's gaan dus over het toekomstig beleid, maar er bestaat geen document waarin wordt uitgelegd welk beleid in het voorgaande jaar is gevoerd. Ook al is dat element op een eerder informele manier vaak wel aanwezig, zou een document nuttig zijn voor het monitoren van de uitgevoerde aankondigingen en engagementen in de beleidsnota's.

Voor deze analyse werden 332 beleidsnota's² geanalyseerd. Voor de jaren 2016-2019 ging het om 41 (2015), 42 (2016), 40 (2017) en 41 (2018) beleidsnota's. Voor het jaar 2020 werden geen beleidsnota's

² Voor de analyse werden de algemene beleidsnota's vaak opgesplitst in verschillende nota's, naargelang de bevoegdheden van de ministers. In de bibliografie staat een verwijzing naar de nota's die werden geconsulteerd en teruggevonden kunnen

ingediend omdat de regering in lopende zaken was na de verkiezingen van 2019. Voor de jaren 2021-2024 (de regering De Croo) ging het telkens om 42 beleidsnota's, waarbij, naar coherentie toe, de bevoegdheden geïdentificeerd door het FIDO gebruikt worden.

Het FIDO voerde een soortgelijke analyse uit voor de nota's van 2022 en 2023 in het kader van de beslissing van de ministerraad van 23 juli 2021 en voor deze jaren werd deze analyse van het FIDO (2022 & 2023) ook vergeleken met de in dit rapport uitgevoerde analyse en gebruikt om de integratie van de SDG's in de beleidsnota's na te gaan.

Omdat het onmogelijk was om ze allen uitgebreid te lezen en te bestuderen, werden automatische zoekopdrachten toegepast op woorden of uitdrukkingen op alle bestanden van de beleidsnota's. Deze analyse volgt ongeveer dezelfde methode als de analyse uit het Federaal rapport van 2019 (FPB, 2019, p. 43-45).

De analyse bestond uit een zoekopdracht op automatische zoektermen, meerbepaald op de termen:

- SDG, ODD, DOD, ontwikkelingsdoel*, Agenda 2030,
- target, cible, subdoel*.

Omdat deze termen vaak in één zin zijn gegroepeerd, wordt het aantal vermeldingen van tekstonderdelen over het onderwerp genoteerd om dubbeltelling te voorkomen. Het volgende voorbeeld toont dat als verschillende van de opgezochte termen in eenzelfde zin zijn gegroepeerd, dat als één vermelding wordt beschouwd. "*België blijft geëngageerd om de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen van de Agenda 2030 te implementeren*" (Lahbib, 2023, p. 21). Uiteindelijk wordt er niet zozeer naar het aantal vermeldingen gekeken, wel naar of een beleidsnota de SDG's wel of niet vermeldt en de manier waarop dat gebeurt.

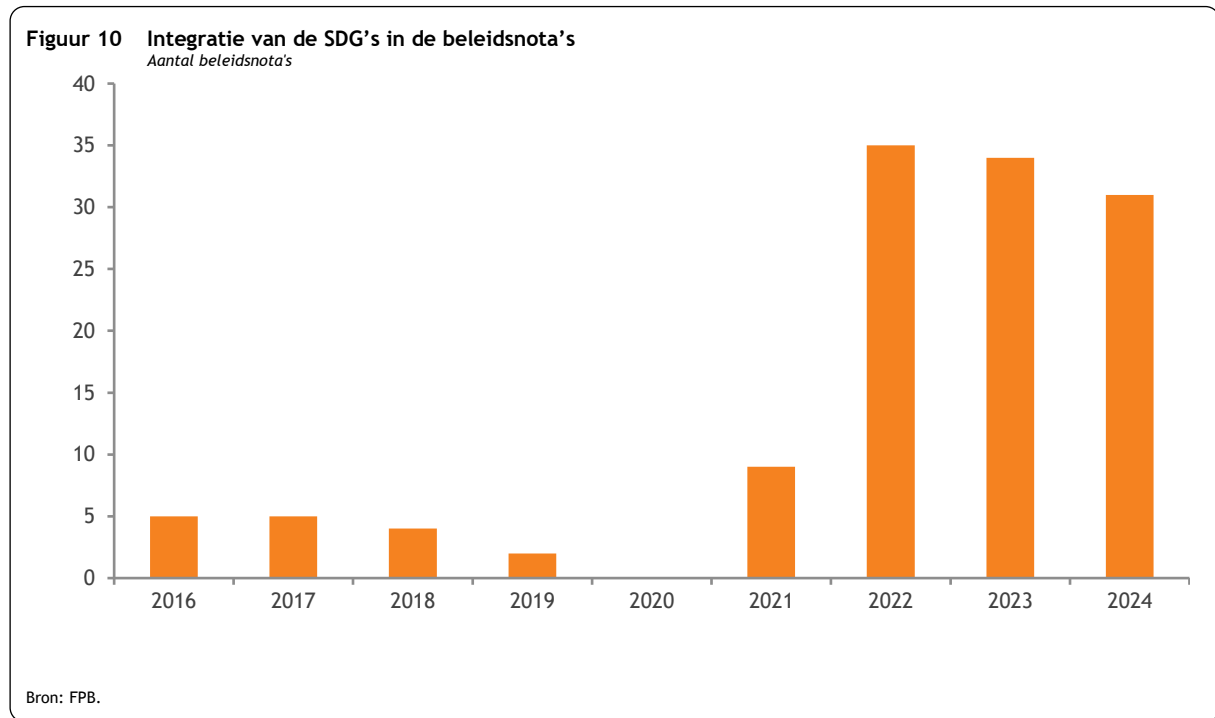
Daarnaast werd ook gekeken naar de integratie van het begrip *Leave No One Behind* en het *Voluntary National Review*, als rapportering naar de VN over de SDG's in België. Aangezien het aantal vermeldingen daarvan zeer beperkt is, worden ze verder niet besproken in de resultaten.

b. Resultaten

Er is een duidelijk onderscheid tussen de nota's die dateren van voor en van na de beslissing van 23 juli 2021 in de mate waarin ze de SDG's integreren. Figuur 10 toont dat zeer duidelijk. Voor de beslissing van 23 juli waren er voor de jaren 2016, 2017, 2018 en 2019 slechts vijf, vijf, vier en twee nota's die erover spraken. Voor het jaar 2021 (de beleidsnota's voor het jaar 2021 die op het einde van 2020 werden gepubliceerd als eerste beleidsnota's van de nieuwe regering De Croo) zijn er iets meer nota's die ze ter sprake brengen: negen. Vanaf de beslissing van 23 juli 2021 en de daaropvolgende maatregel in het FPDO (1 oktober 2021) stijgt dit aantal fors (35 voor 2022) om daarna ongeveer op hetzelfde niveau te blijven (34 en 32 voor 2023 en 2024).

worden op de site van De Kamer van Volksvertegenwoordigers. De beleidsnota's waaruit geciteerd wordt, worden afzonderlijk vermeld in de bibliografie.

Meer in detail is de manier waarop er over wordt gesproken ook van belang: zoals de FIDO het aangeeft zijn er een aantal beleidsnota's die de SDG's op een sporadische, niet systematische manier vermelden (FIDO, 2022 & 2023). Daarnaast zijn er beleidsnota's die ze wel op een systematische wijze vermelden en tot slot zijn er ook nota's die de integratie van de SDG's in een apart hoofdstuk bespreken of er zelfs aparte tabellen aan wijden.

De volgende beleidsnota's voor de beleidsjaren **tot 2019** (met als publicatiejaar in de bronvermelding 2016, 2017, 2018, 2019) gebruiken de opgezochte termen:

- Internationale ontwikkeling (De Croo, 2015 tot 2018);
- Leefmilieu (Marghem, 2015 tot 2018);
- Buitenlandse zaken (Reynders, 2015 tot 2017);
- Gelijke kansen (Sleurs, 2015 en 2016; vanaf februari 2017 is de staatssecretaris veranderd);
- Digitale agenda (De Croo, 2015) en
- Gezondheidszorg (De Block, 2016).

Slechts drie van deze beleidsnota's (Leefmilieu - Marghem, 2016 en 2017 – en een nota Gelijke kansen – Sleurs, 2015) citeren een specifieke (en genummerde SDG) als te behalen doelstelling.

De andere beleidsnota's gebruiken nooit één van de vermelde termen.

Dat verandert bij het aantreden van een nieuwe regering in 2020. Voor de beleidsnota's van **2021** (de eerste beleidsnota's van de nieuwe ministers en staatssecretarissen) is er een stijging van het aantal beleidsnota's dat melding maakt van de SDG's naar negen.

Sinds de beslissing van de ministerraad van 23 juli 2021, stijgt dit aantal door naar meer dan 30: 36, 34 en 32 voor de jaren **2022, 2023 en 2024**.

De extra informatie in de analyse van het FIDO geeft aan dat er 35 beleidsnota's zijn in 2022 waarin er een specifieke verwijzing is naar de SDG's (31 in 2023, 32 in 2024). De analyses van de FIDO vermelden ook of de SDG's in het algemeen of specifiek met een genummerde doelstelling aanhalen. De tabel gaat meer in detail in op deze aantallen.

Tabel 3 SDG's in de 42 beleidsnota's

	2022	2023	2024
Met algemene vermelding	1	3	2
Met specifieke verwijzing doorheen de tekst	15	10	9
Met specifieke verwijzing in een apart punt/bijlage/tabel	20	21	21
Totaal aantal beleidsnota's met vermelding van SDG's	36	34	32

Bron: FIDO, 2023 et 2024.

Een beleidsnota integreert de SDG's op een concretere manier als er een expliciete link is met minstens één specifieke SDG die verder gaat dan een eenvoudige en algemene vermelding van de SDG's. De manier waarop de SDG's dan aan bod komen kan ook nog eens verschillen: ofwel wordt er doorheen de tekst van een beleidsnota op verschillende plaatsen verwezen naar de SDG's, ofwel wordt er een apart punt of hoofdstuk, tabel of bijlage aan gewijd. In een meerderheid van de beleidsnota's worden de SDG's apart besproken.

3.1.2. Beleidsnota's over duurzame ontwikkeling

a. Methodologie

De beleidsnota's over duurzame ontwikkeling worden afzonderlijk geanalyseerd met een kwalitatieve analyse van de beleidsnota's van minister Khattabi die verder bouwt op de analyse van de beleidsnota's van minister Marghem in het Federaal rapport van 2019 (FPB, 2019).

Om de analyse mogelijk te maken, werden de teksten ontleed in 'beleidselementen': aparte tekstfragmenten die inhoudelijk een geheel vormen, onafhankelijk van hoe lang ze zijn. Dit is een subjectief oordeel op basis van een inhoudelijke analyse. Daarna werd er bekeken of ze samenhangen met andere beleidselementen. Ze kunnen gaan over eenzelfde thema of een specifiek onderwerp, te maken hebben met eenzelfde actor... Ze moeten ook gaan over beleidsinitiatieven of maatregelen voor het komende jaar en dus geen verslag doen over afgelopen acties en realisaties.

b. Resultaten

De delen duurzame ontwikkeling in de overkoepelende nota's van de minister bevoegd voor duurzame ontwikkeling van 2021, 2022, 2023 en 2024 telden respectievelijk 15, 12, 10 en 12 pagina's met 18, 22, 25 en 16 beleidselementen. Voor de jaren 2016, 2017, 2018 en 2019 ging het om 9, 13, 8 en 5 pagina's en 18, 30, 21 en 7 beleidselementen.

De beleidsnota's van de huidige minister zijn iets langer (12,3 versus 8,6 pagina's) en bevatten lichtjes meer beleidselementen (20 versus 19). De beleidsnota van het laatste jaar gaat over het verkiezingsjaar

2024 en bevat minder beleidselementen, aangezien het om een korter jaar gaat en de nota ook geen meerjaarlijkse beleidsinitiatieven aankondigt.

Uit de analyse blijkt dat de wet van mei 1997 over duurzaam ontwikkeling een drijvende kracht is achter de invulling van het beleid voor duurzame ontwikkeling. De actoren en instrumenten van deze wet, maar ook de SDG's krijgen een plaats in de beleidsnota's. Ze vermelden uiteraard het Federaal Instituut voor Duurzame Ontwikkeling (FIDO), de Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling (FRDO), de Interdepartementale Commissie voor Duurzame Ontwikkeling (ICDO) en de Task Force Duurzame Ontwikkeling (TFDO) van het Federaal Planbureau (FPB) en hun acties. Ook de *Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling* (de langetermijnvisie – LTV), de regelgevingsimpactanalyse en de Interministeriële Conferentie Duurzame Ontwikkeling (IMCDO) komen aan bod. Gaandeweg besteden de beleidsnota's minder aandacht aan de FRDO, de TFDO, de LTV en meer aan het FPDO. Dat laatste is hoogstwaarschijnlijk gelinkt aan het feit dat er een nieuw FPDO aangenomen werd in 2021 (na het vorige FPDO, oorspronkelijk voor de periode 2004-2008 en nadien verlengd tot het aannemen van het volgende FPDO).

Daarnaast is er aandacht voor de rol van de SDG's bij het beleid. Voor een deel hebben die een impact op de activiteiten van de bovengenoemde actoren en instrumenten. Door de jaren heen zijn er 40 beleidselementen die uit de SDG's voortvloeien: 15 elementen in de vier beleidsnota's van minister Marghem en 25 elementen in de vier beleidsnota's van minister Khattabi. Daarbij valt op dat ze een beetje vaker worden gebruikt bij de huidige minister: ze zijn gaandeweg belangrijker geworden. Belangrijk is hierbij ook dat aan alle ministers wordt gevraagd aan te geven hoe ze bijdragen tot de SDG's en dit op te nemen in hun beleidsnota's (zie 3.1.1). Zo wordt duurzame ontwikkeling ook doorheen alle beleid opgenomen en overstijgt dit het beleid dat zich beperkt tot één beleidsbevoegdheid.

Verder hebben de acht algemene beleidsnota's van 2016 tot 2024 ook aandacht voor:

- de rol van de overheid en de overheidsopdrachten (27 beleidselementen). Daarbij vervult de overheid een voorbeeldfunctie en gaat het vaak om de interne werking, maar daarnaast gaat het er ook om meer rekening te houden met duurzame ontwikkeling bij de overheidsopdrachten om een ruimere impact te hebben op de economie;
- het Nationaal Actieplan Ondernemingen en mensenrechten (NAP) en in ruimere zin het hele beleid gericht op maatschappelijk verantwoord ondernemen (26 beleidselementen). Het gaat om het uitvoeren en evalueren van het eerste NAP en het opstarten en goedkeuren van een tweede NAP, maar ook om bedrijven te ondersteunen bij een verduurzaming van hun activiteiten in het kader van de *due diligence*³ projecten: *beAwear*-project in de textiel- en confectiesector en *Beyond Food* (zie casestudie 4.3.2.c);
- diverse andere beleidselementen, zoals een conferentie organiseren in 2017 om het twintigjarig bestaan van de wet te vieren, het internationale duurzame ontwikkelingsbeleid mee

³ De FOD Economie verwijst naar de OESO om dit begrip te omschrijven: "Volgens de OESO is *due diligence* een proces dat de ondernemingen moeten implementeren om de daadwerkelijke en potentiële negatieve gevolgen (risico's) van hun activiteiten voor de domeinen die bedoeld worden in de OESO-richtlijnen te identificeren en te voorkomen of te beperken." (FOD Economie, 2024).

vormgeven, de VN-mensenrechtenraad voorzitten, samenwerken met de *European Sustainable Development Network*...

De analyse van de beleidsnota's over duurzame ontwikkeling besteedt tot slot ook aandacht aan de gebruikte beleidsinstrumenten. Hiervoor wordt de typologie van beleidsinstrumenten van hoofdstuk 2 gebruikt.

Er worden heel wat verschillende beleidsinstrumenten ingezet, maar er zijn relatief weinig beleidselementen die gebruik maken van economische en regulerende instrumenten. Desondanks maakt de huidige minister iets minder gebruik van communicatie-instrumenten en iets meer van programmerende instrumenten.

Hoewel de structuur van de acht duurzame ontwikkelingsnota's varieert, is er een sterke inhoudelijke overeenkomst. Toch lijkt de focus wat te verschuiven van de instrumenten en actoren van de wet naar het belang van de integratie van de SDG's.

3.2. De regelgevingsimpactanalyse verbeteren

Een regelgevingsimpactanalyse (RIA) is een evaluatie van de potentiële gevolgen van een (voor)ontwerp van wetgeving of regelgeving waarvoor de tussenkomst van de ministerraad van de federale regering nodig is. Het Federaal plan duurzame ontwikkeling (FPDO) van 2021 stelt dat de duurzame-ontwikkelingseffectbeoordeling, in concreto de RIA, moet worden herzien vóór eind 2022 (Federale regering, 2021a, 2.3.1). Tevens stelt dit plan dat de SDG's in het RIA-instrument zullen worden opgenomen. Ook dienen alle federale overheidsinstanties de RIA-procedure te integreren in hun intern beheer, om de kwaliteit van de wettelijke voorschriften te waarborgen (Federale regering, 2021a, 1.3.6).

In 2019 besloot het federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling dat de RIA een louter formeel toetsingskader was dat niet geïntegreerd was in het beleidsproces op federaal niveau. De evaluatie anno 2024 geeft aan dat de RIA-procedure niet is gewijzigd. Weliswaar is een actieplan aangekondigd om die procedure te verbeteren en is de integratie van de SDG's in dit instrument in voorbereiding. De meeste federale overheidsinstanties hebben de RIA-procedure, in zijn huidige ongewijzigde vorm, geïntegreerd in hun procedure voor intern beheer.

Een structureel personeelstekort bij het Impactanalysecomité (IAC) dat de RIA-procedure opvolgt en een institutionele context die die procedure als een louter formele aangelegenheid beschouwt, kunnen de huidige toestand mee helpen verklaren.

Punt 3.2.1 beschrijft de RIA. Het federale beleid dienaangaande sinds 2019 komt daarna aan bod (3.2.2). Een evaluatie van het RIA-beleid sluit deze paragraaf af (3.2.3).

3.2.1. Regelgevingsimpactanalyse

De regelgevingsimpactanalyse verbeteren	
MAATREGELEN	FPDO B.1.3.6: de impact op de SDG's analyseren 1 ^e : SDG's integreren in RIA 2 ^e : RIA integreren in intern beheer van federale overheidsinstellingen B.2.3.1: regelgevingsimpactanalyse herzien
TIMING	B.1.3.6.1^e: geen datum vermeld 2 ^e : geen datum vermeld B.2.3.1: voor eind 2022
OORSPRONG	B.1.3.6.1^e: nieuwe maatregel 2 ^e : nieuwe maatregel B.2.3.1: overgenomen uit het regeerakkoord
INSTRUMENTEN	B.1.3.6.1^e: regulerend 2 ^e : regulerend B.2.3.1: programmerend
IMPACT	B.1.3.6.1^e: indirect 2 ^e : indirect B.2.3.1: indirect
SDG'S	17.14 Verbeter de samenhang van het beleid voor duurzame ontwikkeling
SAMENWERKING	B.1.3.6.1^e: ja 2 ^e : ja B.2.3.1: ja
UITVOERING	[31/01/2024] B.1.3.6.1^e: in voorbereiding 2 ^e : in uitvoering B.2.3.1: in voorbereiding
MEER INFORMATIE over de evaluatie van de uitvoering van het plan: zie hoofdstuk 2 van dit rapport.	

In 2010 is de RIA op het federale beleidsniveau ingevoerd in het kader van de wet tot wijziging van de wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling (BS, 1997)⁴. In 2013 is dit instrument geïntegreerd met andere ex-ante impactanalyse-instrumenten, in het kader van een wet met diverse bepalingen over administratieve vereenvoudiging (BS, 2013b).

In het RIA-instrument komen de potentiële sociale, milieu- en economische gevolgen aan bod van een (voor)ontwerp van wetgeving of regelgeving waarvoor de tussenkomst van de ministerraad van de federale regering is vereist⁵. De doelstelling van dit instrument is het objectiveren van de gevolgen van beleidsbeslissingen (Impactanalysecomité, 2016, p.25).

Met betrekking tot duurzame ontwikkeling betekent dit dat de eventuele positieve en/of negatieve impact van het regelgevingsontwerp moet worden toegelicht voor 17

thema's zoals kansarmoedebestrijding, consumptie- en productiepatronen of natuurlijke hulpbronnen⁶. Bij elk thema zijn een aantal sleutelwoorden vermeld die de kritische reflectie over de mogelijke effecten van het regelgevingsontwerp kan ondersteunen. Voor vier transversale thema's met elk een specifieke wettelijke basis (gelijkheid van vrouwen en mannen, KMO's, administratieve lasten en beleidscoherentie ten gunste van ontwikkeling) is een specifieke test voorzien over de potentiële impact van het regelgevingsontwerp. Alle 21 thema's sluiten aan bij de domeinen van de *Federale beleidsvisie op*

⁴ De RIA is de opvolger van het DOEB-instrument, zoals vermeld in het *Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling 2000-2004* en ingevoerd op 15 maart 2007 bij ministeriële omzendbrief. Een duurzame-ontwikkelingseffectbeoordeling (DOEB) is een beoordeling tijdens de voorbereidingsfase van een beleidsmaatregel van de al dan niet bedoelde sociale, milieu- en economische effecten van die maatregel en van mogelijke alternatieven. Die beoordeling houdt rekening met de doelstellingen van duurzame ontwikkeling. Ze beoogt een verbetering van de kwaliteit van het besluitvormingsproces en van de uiteindelijk genomen beslissing.

⁵ Volgende regelgevingsontwerpen zijn vrijgesteld van een RIA: ontwerpen met een louter formeel karakter, die instemmen met internationale verdragen en akkoorden of samenwerkingsakkoorden tussen de federale Staat en een of meerdere gemeenschappen of gewesten en ten slotte ontwerpen van autoregulering van de federale overheid. Regelgevingsontwerpen met betrekking tot de nationale veiligheid en openbare orde of die bij hoogdringendheid worden genomen, zijn uitgezonderd van een RIA.

⁶ De andere thema's zijn gelijke kansen en sociale cohesie, gezondheid, werkgelegenheid, economische ontwikkeling, investeringen, onderzoek en ontwikkeling, energie, mobiliteit, voeding, klimaatverandering, buiten- en binnenlucht, biodiversiteit, hinder en tenslotte overheid.

lange termijn inzake duurzame ontwikkeling waarin de federale overheid doelstellingen heeft bepaald tegen 2050 (BS, 2013a).

Een Impactanalysecomité (IAC) is opgericht bij de Dienst voor Administratieve Vereenvoudiging (DAV; BS, 2013b). Sinds eind 2022 volgt de Algemene directie Vereenvoudiging en digitalisering van de FOD Beleid en Ondersteuning dit domein op (BS, 2022b). Het IAC is verantwoordelijk voor het opstellen van het formulier waarmee medewerkers betrokken bij de beleidsvoorbereiding van een voorontwerp van regelgeving de potentiële gevolgen mee kunnen evalueren. Het IAC kan desgevallend adviseren bij de opmaak van een RIA. Het IAC is samengesteld uit vertegenwoordigers van de DAV, die tevens het secretariaat waarneemt, en van de federale overheidsdiensten die betrokken zijn bij de vier transversale thema's van de RIA.

Het Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling van 2019 heeft het RIA-instrument geëvalueerd. Dit rapport besluit dat de RIA een louter formeel toetsingskader is dat niet geïntegreerd is in het beleidsproces op federaal niveau: *"Vooreerst beantwoordt de RIA in haar huidige vorm niet aan de eisen van een goede regelgevingsimpactanalyse, vooral omdat de RIA niet toelaat om verschillende beleidsopties af te wegen, in het bijzonder op basis van een kwantitatieve effectenanalyse. Een dergelijke afweging is essentieel voor het nemen van evidence-based decisions. Ten tweede dient de praktijk van impactanalyses ingang te vinden in de gangbare politiek-ambtelijke processen en heersende beleidscultuur."* (FPB, 2019, p. 69-70)⁷. Na de publicatie van dit rapport en tijdens de periode van formatiebesprekingen voor een nieuwe federale regering concludeerde het Rekenhof in dezelfde zin *"Het instrument van de reguleringsimpactanalyses (RIA) [...] heeft tot dusver onvoldoende meerwaarde gehad als ondersteuning van het wetgevingsproces om tot een regelgeving van betere kwaliteit te komen."* (Rekenhof, 2020, p. 4).

3.2.2. Beschrijving van het federaal beleid voor een regelgevingsimpactanalyse

Uit de analyse van het Federaal regeerakkoord van 30 september 2020, het FPDO van 2021 en de algemene beleidsnota's van het bevoegde regeeringslid blijkt dat voornoemde mankementen in de RIA-procedure ernstig zijn genomen⁸.

Het Federaal regeerakkoord van 30 september 2020 plaatst de correcte toepassing van de RIA-procedure centraal. Tegen de achtergrond van het beheersen van de covid-19-pandemie benadrukt dit richtingbepalend beleidsdocument dat *"een performant functionerende overheid van cruciaal belang is"* door onder andere *"een rationalisering van de regelgeving (overlappende en slapende regelgeving), een correcte toepassing van de regelgevingsimpactanalyse, een analyse van uitgaven (spending reviews and zero based budgetting)"* (Federale regering, 2020, p. 24-25). Voorts stelt het voorop, in het kader van maatregelen om administratieve lasten te verminderen, dat *"de regelgevingsimpactanalyse (RIA) ernstig en correct [wordt] toegepast"* (Federale regering, 2020, p 43).

⁷ Daarnaast stelt het Rekenhof in 2020 in haar rapport over administratieve vereenvoudiging dat tot nog toe weinig werd rekening gehouden met de algemene aanbevelingen van het IAC zoals geformuleerd in de jaarverslagen op basis van een nazicht van alle opgestelde RIA's (Rekenhof 2020, p. 35).

⁸ Het bevoegde regeeringslid verklaarde in dit verband dat het Rekenhof de situatie van de RIA's hard, maar rechtvaardig heeft beoordeeld (de Kamer, 2023).

In 2021 keurde de federale regering het FPDO goed. Dit plan preciseert, geheel in lijn met de geest van het federale regeerakkoord, dat het RIA-instrument moet worden herzien vóór eind 2022. De aanbevelingen van het Impactanalysecomité, van de adviezen van de belangrijkste federale adviesorganen, van het Steunpunt tot bestrijding van armoede en van het Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2019 dienen hiervoor worden gebruikt. De SDG's dienen in het RIA-instrument worden opgenomen en de federale overheidsinstanties dienen de RIA-procedure te integreren in hun procedures van intern beheer (Federale regering, 2021a, 2.3.1, 1.3.6).

De algemene beleidsnota's van het bevoegde regeeringslid, in dit geval de Staatssecretaris voor digitalisering, administratieve vereenvoudiging, privacy en regie der gebouwen werkten die algemene intenties verder uit. In 2021 wordt gesteld dat *"de RIA van in het begin van het regelgevingsproces [...] [moet] worden uitgevoerd. Voorts dient de analyse op zich grondiger en kwaliteitsvoller te gebeuren."* (Michel, 2021, p.19). Dit zou als volgt worden geconcretiseerd.

- Vooreerst zou het gebruik van cijfergegevens in de RIA kunnen verbeteren in het kader van het gecoördineerde federaal beleid inzake open data.
- Vervolgens zou de RIA gericht kunnen worden toegepast, namelijk op basis van een selectie van de belangrijkste regelgevingsinitiatieven die zouden worden vastgelegd in een regelgevingsagenda. Aldus zou de RIA-procedure beter en tijdiger georganiseerd worden, zeker in het kader van de omzetting in regelgeving op federaal niveau van internationale verplichtingen.
- Tot slot zou de rol van het IAC, dat de kwaliteit van de RIA's evalueert, moeten worden versterkt of zelfs herzien.

In 2022 wordt aangekondigd dat een RIA-actieplan zal worden uitgewerkt en gefaseerd opgestart. Dit actieplan heeft betrekking op het RIA-proces, zijn inhoud, de controle op de RIA's en ten slotte op het beheer en promotie van RIA's (Michel, 2022, p. 24). De beleidsnota voor 2024 verduidelijkt voorts dat dit actieplan in 2024 in praktijk zal worden gebracht. Het blijkt bovendien dat vier acties van dit actieplan voltooid zijn, onder meer een juridische analyse van de plaats van de RIA's in het wetgevingsproces en een analyse om de RIA's meer te structureren rond de thema's van duurzame ontwikkeling (Michel, 2023, p. 27).

Hierbij moet een belangrijke parallele ontwikkeling worden gesignaleerd in het kader van het federale beleid inzake administratieve vereenvoudiging, dat indirect de evaluatiecapaciteit van de federale overheid, onder andere die in het kader van de RIA, zou kunnen beïnvloeden. Zo adviseerde het Rekenhof in 2020: *"een overheidsbrede strategie te ontwikkelen binnen de federale overheid die sterker aansluit bij de evoluties in de visie van de OESO en de EU en die (synergieën tussen) alle componenten van AV [administratieve vereenvoudiging] (kwaliteit van de regelgeving, procesvereenvoudiging, digitalisering) structureel integreert in de federale beleids-, beheers- en regelgevingscyclus"* (Rekenhof, 2020, p. 4).

3.2.3. Evaluatie van het huidige beleid voor een regelgevingsimpactanalyse

Met betrekking tot het RIA-instrument bevat het FPDO drie maatregelen: een herziening vóór eind 2022, de integratie van de SDG's in dit instrument en ten slotte de integratie van de RIA-procedure in het interne beheer van federale overheidsinstanties (Federale regering, 2021a, 2.3.1 en 1.3.6).

In 2022 wees het bevoegde regeringslid op een aantal mankementen in de RIA, die allen ook aan bod kwamen in het Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling van 2019: *"De laatste jaren moet worden vastgesteld dat bij de voorbereiding van wetgeving weinig of geen rekening wordt gehouden met de effectbeoordeling van regelgeving (RIA). De RIA wordt gewoonlijk pas opgesteld aan het einde van de rit, nadat de besluitvorming al gebeurd is. Het hoofddoel van de effectbeoordeling, namelijk op feiten gebaseerde besluiten voor betere regelgeving, wordt dan ook onvoldoende bereikt. Een bijkomende moeilijkheid is dat de RIA's niet systematisch worden geëvalueerd na de bekendmaking van de besluiten waarop zij betrekking hebben."* (De Kamer, 2022). Met betrekking tot dit laatste moet volledigheidshalve worden opgemerkt dat het de verantwoordelijkheid is van het IAC om de RIA's te evalueren. De jaarverslagen met die evaluatie kunnen echter maar publiek worden gemaakt na te zijn goedgekeurd door de Federale ministerraad. De laatste goedkeuring, en dus publiek beschikbare kwaliteitsevaluatie van de RIA door de bevoegde administratie, dateert van 2015. Het jaarverslag van 2016 is afgerond maar bij gebrek aan goedkeuring is het nog niet gepubliceerd (Rekenhof, 2020, p. 22). In 2024 besloot een onderzoek over RIA, onder meer bij de federale overheid, het volgende: *"RIA's waren van onvoldoende kwaliteit of werden veel te laat uitgevoerd om echt invloed te hebben op politieke keuzes."* (Lanssens, 2024, p. 109).

Ondanks de brede erkenning van het falend RIA-beleid en de inspanningen van de bevoegde administratie om de maatregelen van het FPDO uit te voeren, bleef de RIA die in de periode 2019-2024 concreet kon worden gebruikt, ongewijzigd.

In 2022 werd niettemin een RIA-actieplan aangekondigd om de RIA te verbeteren en het zou in 2024 gefaseerd worden ingevoerd. Het is voorbarig om het effect van dit actieplan op het concrete gebruik van de RIA's te evalueren, temeer omdat alle maatregelen van dit actieplan niet aangekondigd werden. Ook is voorzien om de 21 thema's van de RIA meer te laten aansluiten bij de 17 SDG's (Michel, 2023, p. 27; Federale regering, 2021a, 1.3.6). Eens gerealiseerd zou dit de bekendheid en beleidsrelevantie van het RIA-instrument op zich kunnen doen toenemen, gezien de centrale positie van de SDG's in het beleid inzake duurzame ontwikkeling. Op basis van deze informatie wordt de herziening van de RIA (weliswaar na 2022) en de integratie van de SDG's in de RIA-procedure als in voorbereiding beschouwd.

De integratie van het RIA-instrument in zijn huidige vorm in het systeem van intern beheer van federale overheidsinstellingen (Federale regering, 2021, 1.3.6.) wordt als uitgevoerd beschouwd, omdat dit het geval is bij de meeste federale overheidsinstellingen.

Een structureel personeelstekort bij het IAC kan de huidige toestand helpen verklaren (OECD, 2023, p. 44). De institutionele context waarbinnen het RIA-instrument gebruikt zou moeten worden is een meer algemeen verklarende factor: *"In het bijzonder is er weinig coördinatie van evaluaties binnen de federale overheid en bijgevolg beperkte mogelijkheden voor actoren om goede praktijken uit te wisselen, sectoroverschrijdende evaluaties uit te voeren om de verbanden en wisselwerkingen tussen beleidsdomeinen beter te begrijpen, de algemene productie van bewijsmateriaal te verhogen en een kritische massa van evaluatievaardigheden in de administratie te creëren. De vraag naar evaluaties, zowel op politiek niveau als op het niveau van de hogere ambtenaren, is ook structureel laag, waardoor de impact van evaluatief bewijs op de besluitvorming wordt beïnvloed. Deze geringe vraag belemmert uiteindelijk de integratie van feitenmateriaal in de besluitvorming en het beleid en vermindert de stimulansen om de evaluatiemechanismen in het algemeen te versterken"* (OECD, 2023, p. 8). Een internationale studie over het mainstreamen van de SDG's in RIA-

processen waar ook België aan bod komt, stelt in dit verband vast dat SDG- en RIA-experten, zelfs in hetzelfde land, soms in silo werken (Meuleman *et.al.*, 2022, p. 4).

Om het objectiveren van de gevolgen van beleidsbeslissingen, de doelstelling van het RIA-instrument, tijdig ingang te laten vinden in de gangbare politiek-ambtelijke processen en heersende beleidscultuur, kunnen hier afsluitend de minimale vereisten voor een RIA worden aangehaald, zoals aanbevolen door de OESO: (i) raadplegingen doen en belanghebbenden betrekken, (ii) probleemdefinitie, (iii) omschrijving van de beoogde doelstelling, (iv) beschrijving van het voorstel evenals alternatieven, (v) analyse van de kosten en baten, (vi) identificatie van te verkiezen oplossingen en, ten slotte, (vii) een evaluatie- en monitoringskader opstellen (OECD, 2020, p. 4).

3.3. De federale overheid omvormen tot een duurzame organisatie

Deze casestudie focust op de 26 maatregelen van het in oktober 2021 goedgekeurde Federaal plan duurzame ontwikkeling (FPDO) dat de federale overheid ertoe verbindt om haar inspanningen uit te breiden om een duurzame organisatie te worden. Deze casestudie bestrijkt tal van domeinen van maatschappelijke verantwoordelijkheid en om een coherente analyse van de maatregelen te maken, worden ze gegroepeerd in 3 domeinen: maatregelen die bijdragen tot de maatschappelijke verantwoordelijkheid in het algemeen (3.3.1), maatregelen gericht op het waarborgen van diversiteit in de federale overheidsdiensten (3.3.2) en maatregelen voor het milieubeheer van deze overheidsdiensten (3.3.3). Voor elk domein worden de vastgestelde maatregelen besproken in twee punten: uitvoering en evaluatie.

De federale overheid omvormen tot een duurzame organisatie	
MAATREGELEN	26 maatregelen uit onderdeel B.3.1 van het FPDO
TIMING	met een timing: 25 zonder timing: 1
OORSPRONG	nieuwe maatregelen: 13 overgenomen uit het regeerakkoord: 13
INSTRUMENTEN	regulerend: 2 economisch: 1 programmerend: 4 communicatie: 6 onderzoek: 11 opvolging: 2
IMPACT	direct: 4 indirect: 18 gedeeltelijke direct: 4
SDG's	3, 5, 8, 13 en 16
SAMENWERKING	ja: 17 nee: 9
UITVOERING	[31/01/2024] in uitvoering: 11 in voorbereiding: 7 zonder gevolg: 7 zonder informatie: 1
MEER INFORMATIE over de evaluatie van de uitvoering van het plan: zie hoofdstuk 2 van dit rapport.	

Veel van deze maatregelen vallen onder de verantwoordelijkheid van alle federale instellingen. Aangezien de ICDO-databank, de belangrijkste bron van deze analyse, slechts wordt aangevuld door veertien overheidsdiensten en het Federaal Instituut voor Duurzame Ontwikkeling, worden in deze analyse alleen deze diensten in aanmerking genomen (om het eenvoudig te houden, wordt in de rest van de tekst verwezen naar de vijftien overheidsdiensten).

Er moet worden opgemerkt dat de informatie in deze casestudie niet alleen steunt op de ICDO-databank en op de geciteerde bronnen, maar ook op rechtstreekse mededelingen van alle betrokken overheidsdiensten.

Besluit. Halverwege de looptijd van het FPDO zijn elf maatregelen uitgevoerd om de federale overheid om te vormen tot een duurzame

organisatie, zeven zijn in voorbereiding en zeven zijn zonder gevolg gebleven. Over een maatregel is er geen informatie.

3.3.1. Maatschappelijke verantwoordelijkheid in het algemeen

De maatschappelijke verantwoordelijkheid van overheidsdiensten⁹ wordt gedefinieerd als *"de verantwoordelijkheid van [overheidsdiensten] voor het effect dat ze op de samenleving hebben. Het is een proces van continue verbetering waarbinnen [overheidsdiensten] op vrijwillige, systematische en consistente wijze sociale, ecologische en economische kwesties in hun globaal beheer integreren"* (Belgium, 2024).

Het FPDO bevat vier maatregelen op dit gebied.

Maatregel 3.1.1 *Vanaf 2022 zal elke FOD een nieuw initiatief ontwikkelen in verband met de eigen maatschappelijke verantwoordelijkheid.*

Implementatie. In 2023 hebben de meeste overheidsdiensten een of meer individuele initiatieven genomen voor een maatschappelijke verantwoordelijkheid, zowel wat betreft sociale als milieukwesties.

Daarnaast werd in de loop van 2022 en 2023 op vraag van de minister van Ambtenarenzaken een charter voor maatschappelijk verantwoord ondernemen (bekend als het *Charter voor een Duurzame Federale Overheid*) opgesteld. Gezien de bevoegdheid van de FOD Beleid en Ondersteuning (BOSA) om ondersteuning te bieden aan alle federale overheidsdiensten, werd dit charter door BOSA op een globale manier opgesteld voor alle overheidsdiensten, in co-creatie met verschillende onder hen en rekening houdend met de realiteit van elke dienst en met bestaande documenten en strategische plannen. De ondertekening van het charter is gepland voor maart 2024.

Tegelijkertijd bood BOSA, enerzijds, ondersteuning aan om de federale instellingen te helpen het charter uit te voeren en het om te zetten in een strategisch plan voor hun organisatie en, anderzijds, ondersteuning bij het uitvoeren van hun materialiteitsanalyse, een instrument dat vaak wordt gebruikt in de context van maatschappelijk verantwoord ondernemen.

Evaluatie. De FPDO-maatregel wordt in de meeste overheidsdiensten uitgevoerd via de verschillende initiatieven op het gebied van maatschappelijke verantwoordelijkheid. In haar rol om een strategie en ondersteuning te bieden aan alle federale overheidsdiensten, heeft BOSA ook een charter over dit onderwerp opgesteld en ondersteuning geboden aan de federale instellingen voor de uitvoering ervan.

Maatregel 3.1.2 *De FOD BOSA zal onderzoeken hoe nog meer kan worden rekening gehouden met het thema van de gezondheid van medewerkers, met name op basis van een analyse van de verschillende initiatieven die al door de federale instellingen zijn genomen.*

⁹ In deze context gaat het over de maatschappelijke verantwoordelijkheid van overheidsdiensten, ook al is de gebruikelijke uitdrukking maatschappelijk verantwoord ondernemen. In het citaat is het woord 'bedrijven' daarom vervangen door '[overheidsdiensten]'.

Implementatie. In 2023 voerde BOSA een enquête uit naar het welzijn van alle ambtenaren. Op basis van de resultaten zal een actieplan opgesteld worden, met name om de problemen die naar voren zijn gekomen aan te pakken en alternatieven voor te stellen.

Evaluatie. De enquête moet BOSA in staat stellen na te gaan hoe beter kan worden gereageerd op de uitdagingen op het gebied van de gezondheid van de medewerkers. Het valt nog af te wachten of er in het verdere proces ook een analyse zal worden gemaakt van de verschillende initiatieven die de federale instellingen al hebben genomen, wat expliciet wordt gevraagd in het FPDO. Met het oog op de organisatie van de welzijnsenquête wordt deze maatregel als in voorbereiding beschouwd.

Maatregel 3.1.3 *Een wettelijk kader vervolledigen voor de re-integratie of heroriëntering van medewerkers wiens functie verdwijnt of die om andere redenen (bv. ziekte) hun functie niet meer (volledig) kunnen uitoefenen.*

Implementatie. Het koninklijk besluit van 11 september 2022 tot wijziging van de codex over het welzijn op het werk wat het re-integratietraject voor arbeidsongeschikte werknemers betreft (BS, 2022a) is in werking getreden op 1 oktober 2022. De wijzigingen in dit besluit omvatten bijvoorbeeld een specifieke procedure in het kader van medische overmacht of wijzigingen in de termijnen die moeten worden nageleefd in het kader van het re-integratietraject van arbeidsongeschikte werknemers (FOD Werkgelegenheid, 2022).

Evaluatie. De FPDO-maatregel is gedeeltelijk uitgevoerd met de goedkeuring van een nieuw wettelijk kader dat het re-integratieproces voor arbeidsongeschikte werknemers vergemakkelijkt. Niettemin is er geen informatie beschikbaar over de heroriëntatie van werknemers van wie de functie verdwijnt, die ook worden beoogd in het FPDO.

Maatregel 3.1.4 *Alle C- en D-medewerkers de mogelijkheid bieden om opleidingen te volgen die bijdragen tot hun professionele ontwikkeling.*

Implementatie. BOSA biedt een gemeenschappelijke opleidingsbasis voor alle federale instellingen: "Meer dan 300 opleidingen, tools, coachings en ondersteuningstrajecten voor federale ambtenaren en federale organisaties." (BOSA, 2024a). Leiderschap, talen, persoonlijke ontwikkeling en de nieuwe uitdagingen van hybride werken zijn slechts enkele van de onderwerpen die in deze opleidingen aan bod komen. De instellingen zijn daarnaast verantwoordelijk voor het organiseren van gespecialiseerde opleidingen als aanvulling op het BOSA-aanbod.

Evaluatie. Op basis van de hierboven beschreven informatie is het niet mogelijk om vast te stellen in welke mate de federale instellingen alle C- en D-werknemers de mogelijkheid bieden om opleidingen te volgen. Deze maatregel wordt daarom als zonder informatie beschouwd.

3.3.2. Diversiteit - Inclusie

"Discriminatie komt zowel voor in de samenleving als in de ondernemingen en kan betrekking hebben op geslacht, kleur, afkomst, nationale of etnische oorsprong, een handicap, religieuze overtuiging, enz. Gelijke rechten vormen het basisbeginsel en het doel van de regelgeving tegen discriminatie. Diversiteit is een beleidsinstrument of een middel om dit te bereiken." (FOD Werkgelegenheid, 2024).

De maatregelen van het FPDO ter bevordering van diversiteit (sindsdien omgedoopt tot inclusie) kunnen worden onderverdeeld in drie groepen: enerzijds (a) maatregelen gericht op algemene diversiteitsmaatregelen en, anderzijds, maatregelen meer specifiek gericht op (b) gendergelijkheid en (c) handicap.

a. Globale diversiteitsmaatregelen

Het PFDO bevat vier maatregelen die gericht zijn op diversiteit als geheel.

Maatregel 3.1.5.b.1 *Het netwerk Diversiteit stelt een beschrijving op van de rol voor de diversiteitsfunctionarissen en publiceert die.*

Implementatie en evaluatie. De ICDO-databank geeft aan dat deze maatregel zonder gevolg is gebleven in 2022 en 2023.

Maatregel 3.1.5.b.2 *De Directiecomités nemen de nodige initiatieven om capaciteit en tijd vrij te maken voor de missies van hun diversiteitsfunctionaris.*

Implementatie. Van de vijftien overheidsdiensten hebben er twaalf een diversiteitsverantwoordelijke, twee niet en voor de laatste ontbreekt de informatie. In deze context vraagt het FPDO om de nodige capaciteit en tijd vrij te maken voor de taken van hun diversiteitsverantwoordelijke. Dit is moeilijk op een transversale manier te beoordelen, omdat er niet kan vastgesteld worden wat deze 'noodzakelijke tijd' is. Niettemin hebben vier overheidsdiensten sinds de goedkeuring van het FPDO stappen ondernomen om meer tijd te besteden aan de verantwoordelijkheid voor diversiteit en voor twee andere diensten is dit gepland voor 2024.

Evaluatie. De meeste overheidsdiensten hebben een diversiteitsverantwoordelijke en maken dus tijd vrij om deze taak te vervullen. De helft van hen heeft ook de tijd die ze aan deze verantwoordelijkheid besteden verhoogd of is van plan dat in 2024 te doen. Op basis hiervan, en zonder een schatting te kunnen maken van de 'tijd die nodig is' om aan deze verantwoordelijkheid te voldoen, wordt deze maatregel als uitgevoerd beschouwd.

Maatregel 3.1.5.g.1 *Diversiteit integreren in de federale communicatiepraktijk en -documenten, volgens de mogelijkheden van COMMnet Kern.*

Implementatie. De Kanselarij legt de laatste hand aan een publicatie over inclusieve communicatie. De Nederlandstalige versie van dit document is voltooid en gevalideerd door COMMnet Kern. De Franstalige versie, dat aangepast moet worden naar aanleiding van suggesties en opmerkingen van verschillende instellingen, zou ook snel moeten worden aangenomen.

Evaluatie. Aangezien de Nederlandstalige publicatie al is aangenomen en de Franstalige tekst wordt afgerond, wordt deze maatregel als uitgevoerd beschouwd.

Maatregel 3.1.5.g.2 *De FOD BOSA zorgt voor de bevordering van E-DIV-modules over diversiteit.*

Implementatie. E-DIV is een online-opleiding gericht op het voorkomen van discriminatie om diversiteitskwesaties beter te kunnen beheren, bijvoorbeeld om conflicten in verband met de verschillende er aan gelinkte aspecten te helpen voorkomen en oplossen (BOSA, 2023a). Een

communicatie om deze opleiding te promoten via nieuwsbrieven en sociale media is gepland voor maart 2024.

Evaluatie. Op de afsluitdatum van de gegevens, 31 januari 2024, is deze maatregel in voorbereiding, met een communicatie die gepland is voor maart 2024.

b. Gendergelijkheid

Het FPDO bevat vier maatregelen gericht op gendergelijkheid.

Maatregel 3.1.5.a. *De nodige middelen en resources voorzien om federale overheidsorganisaties te ondersteunen bij het uitwerken van hun gendergelijkheid en diversiteitsbeleid - Analyse van de huidige situatie binnen de FOD's: hiaten vaststellen.*

Implementatie en evaluatie. De ICDO-databank geeft aan dat deze maatregel zonder gevolg is gebleven in 2022 en 2023.

Maatregel 3.1.5.c.1 *De genderdimensie integreren in de campagnes voor Employer Branding en rekrutering.*

Implementatie. In maart 2022 werd een *We design colorful* charter ondertekend dat de federale administratie in de kijker zet als "werkgever die een verscheidenheid aan profielen aanwerft, heeft de federale overheid de ambitie een voorbeeld zijn op het gebied van diversiteit, inclusie en gelijke kansen" (BOSA & Federaal Netwerk Diversiteit, 2022; BOSA, 2022). Dit charter bevat een aantal verbintenissen, waaronder "alle kaderleden en medewerkers sensibiliseren tot, opleiden over en betrekken bij de uitdagingen op het vlak van diversiteit als bron van verrijking, innovatie, vooruitgang en sociale cohesie" (BOSA & Federaal Netwerk Diversiteit, 2022). Dit punt in het charter bevestigt en herformuleert de maatregel uit het FPDO.

In de praktijk zijn *Employer Branding* campagnes vanaf hun ontwerp inclusief door stereotypen te doorbreken en inclusief beeldmateriaal te gebruiken. Vrouwen zijn bijvoorbeeld vertegenwoordigd in functies die meer stereotiep mannelijk zijn en mannen in functies die meer stereotiep vrouwelijk zijn.

Evaluatie. Het *We design colorful* charter verbindt de federale instellingen tot het voeren van een inclusief beleid, ook in hun communicatie. *Employer branding* en wervingscampagnes integreren de genderdimensie en deze maatregel wordt daarom als uitgevoerd beschouwd.

Maatregel 3.1.5.c.2 *Een specifieke informatiesessie organiseren om meer vrouwen te stimuleren om te kiezen voor functies in het topmanagement.*

Implementatie. In mei 2021, vóór de goedkeuring van het FPDO, was de informatiesessie die regelmatig wordt georganiseerd voor wie meer wil weten over de rol van federale topmanager bedoeld om "meer getalenteerde vrouwen te stimuleren om te solliciteren voor topmanagementfuncties" (BOSA, 2021). In 2023 was deze sessie gericht op iedereen die geïnteresseerd was in de functie van topmanager en de uitnodiging bevatte niet langer de woorden 'vrouw' of 'geslacht' (BOSA, 2023b). De later gepubliceerde samenvatting vermeldt niettemin het belang van "genderevenwicht" (BOSA, 2023c).

Evaluatie. In mei 2021, nog voor de goedkeuring van het FPDO, werd een specifieke informatiesessie georganiseerd om meer vrouwen te stimuleren om te solliciteren naar topmanagementfuncties. Na de

goedkeuring was er geen specifieke opleiding in deze context en de uitnodiging voor de algemene opleiding die werd georganiseerd, bevatte geen verwijzing naar deze kwestie. Deze maatregel wordt dus zonder gevolg beschouwd.

Maatregel 3.1.5.e *Maatregelen nemen om het glazen plafond te doorbreken, waaronder het in overweging nemen van quota of gefaseerde streefcijfers om tegen 2030 de pariteit tussen vrouwen en mannen in managementfuncties te verzekeren.*

Implementatie. Er werd een communicatiecampagne georganiseerd om meer vrouwen in (hoge) managementposities te krijgen. Dit valt binnen het toepassingsgebied van de FPDO-maatregel, maar beantwoordt er niet aan. De maatregel beoogt een meer formele implementatie in de vorm van quota of gefaseerde doelstellingen om pariteit te garanderen.

Evaluatie. De communicatiecampagne kan worden gezien als een voorbereiding voor de maatregel van het FPDO.

c. Handicap

Het FPDO bevat vier maatregelen voor de integratie van personen met een handicap.

Maatregel 3.1.5.d *De belofte nakomen om 3% mensen met een handicap in dienst te nemen.*

Implementatie. Op 6 oktober 2023 keurde de ministerraad een *ontwerp van koninklijk besluit goed met verscheidene maatregelen tot inclusie van personen met een handicap en redelijke aanpassingen tijdens selecties* (Ministerraad, 2023). Bij het afsluiten van de gegevens was dit besluit nog niet gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad, maar dit is voorzien voor het einde van de legislatuur in juni 2024. Het ontwerpbesluit bevestigt de doelstelling van het FPDO, *"de overheidsdiensten die onder haar toepassingsgebied vallen in staat stellen de 3%-quota op termijn behalen"*, en neemt meerdere maatregelen om deze doelstelling te bereiken (Ministerraad, 2023).

Deze doelstelling van 3% geldt voor elke afzonderlijke overheidsdienst en komt niet overeen met een gemiddelde dat in de overheid als geheel moet worden bereikt. Om elke dienst te helpen dit doel te bereiken, heeft BOSA, als rekruteringsplatform voor ambtenarenfuncties, specifieke formulieren ontwikkeld om overheidsdiensten op dit gebied te helpen. Deze formulieren zijn vanaf december 2022 van toepassing op contractueel personeel en worden momenteel opgesteld voor statutair personeel. Deze formulieren bevatten specifieke vragen over eventuele behoeften aan redelijke aanpassingen. Het gebruik ervan in kandidaatsoproepen blijft echter het initiatief van elke overheidsdienst. Op de afsluitingsdatum van de gegevens hadden vier van de vijftien diensten het gebruikt in tien selectieprocedures.

Evaluatie. Er zijn concrete stappen gezet om de doelstelling van 3% voor mensen met een handicap te helpen bereiken, en de FPDO-maatregel wordt daarom als in voorbereiding beschouwd.

Toch daalde de tewerkstelling van mensen met een handicap binnen de federale overheid tussen 2016 en 2021 van 1,5% naar 1,06%. In 2022 is er een zeer lichte stijging tot 1,09% (BCAPH, 2023). Deze indicator moet verder opgevolgd worden om te zien of de genomen maatregelen effect hebben.

Maatregel 3.1.5.f.1 *Werkgevers zullen ook structurele ondersteuning bieden aan managers en werknemers met een handicap.*

Implementatie. Overheidsdiensten kunnen een beroep doen op Empreva, de centrale cel van de gemeenschappelijke interne dienst voor preventie en bescherming op het werk van de Belgische federale openbare administratie, die onder meer tot taak heeft tegemoet te komen aan de specifieke behoeften van medewerkers met een handicap.

Evaluatie. Met Empreva kan elke werkgever structurele ondersteuning bieden aan medewerkers met een handicap. In de hoedanigheid van cel voor preventie en bescherming op het werk voor alle overheidsdiensten zorgt Empreva er ook voor dat deze ondersteuning in alle diensten volgens dezelfde aanpak wordt geïmplementeerd. Deze FPDO-maatregel is daarom uitgevoerd.

Maatregel 3.1.5.f.2 *De FOD BOSA zal, in overleg met het Kabinet voor Ambtenarenzaken, de mogelijkheden tot verbetering van het systeem van de Begeleidingscommissie voor de aanwerving van personen met een handicap bestuderen.*

Implementatie. Op 6 oktober 2023 keurde de ministerraad een ontwerp van koninklijk besluit goed met verscheidene maatregelen tot inclusie van personen met een handicap en redelijke aanpassingen tijdens selecties (Ministerraad, 2023). Bij het afsluiten van de gegevens was dit besluit nog niet gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad, maar dit is voorzien voor het einde van de legislatuur in juni 2024. Dit ontwerp van besluit wil "de Begeleidingscommissie voor de aanwerving van personen met een handicap in het federaal openbaar ambt hervormen" (Ministerraad, 2023). De door het FPDO geplande studie om na te gaan hoe de Begeleidingscommissie kan worden verbeterd, kan bijdragen tot deze hervorming, ook al is de studie nog niet uitgevoerd.

Evaluatie. Het ontwerp van koninklijk besluit, goedgekeurd door de ministerraad maar niet gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad, voorziet in een hervorming van de Begeleidingscommissie die in principe de werking ervan zou moeten verbeteren. Hoewel de in het FPDO voorziene studie nog niet is uitgevoerd, wordt deze maatregel als in voorbereiding beschouwd.

Maatregel 3.1.5.f.3 *De FOD BOSA zal informatiesessies houden om federale ambten te promoten bij instellingen voor hoger onderwijs, om meer kandidaten met een handicap aan te trekken en federale instanties zullen erover waken dat vormingsinitiatieven en evenementen toegankelijker worden voor personen met een handicap.*

Implementatie. Op 23 november 2023 organiseerde BOSA een evenement voor personen die gecertificeerd zijn om selecties uit te voeren. De 80 deelnemers hebben er hun ervaringen kunnen delen over de inclusie van mensen met een handicap in het wervingsproces. BOSA gaf ook een overzicht van alle bestaande en binnenkort beschikbare hefboomen. Een volgende sessie over dit onderwerp is gepland voor 3 juni 2024.

Daarnaast werden voor de onderwijscomponent van de maatregel in 2021 twee online informatiesessies georganiseerd voor departementen van hoger onderwijs voor ongeveer 30 deelnemers. Het doel was om informatie te verstrekken over federale loopbanen en de redelijke aanpassingen tijdens selecties voor afgestudeerden met een handicap.

Evaluatie. Er worden informatiesessies georganiseerd voor zowel personen die gecertificeerd zijn om selecties uit te voeren als voor het hoger onderwijs, dus deze maatregel is uitgevoerd.

3.3.3. Milieubeheer

Milieubeheer heeft als doel het milieu te integreren in het dagelijkse beheer van een overheidsdienst. Het is bedoeld om rekening te houden met de milieu-impact van activiteiten, deze te beoordelen en te verminderen.

De maatregelen voor milieubeheer van het FPDO worden onderverdeeld in twee punten: (a) maatregelen die bijdragen tot verschillende aspecten van milieubeheer en (b) maatregelen die specifiek gericht zijn op het bijdragen tot een betere mobiliteit, aangezien het FPDO de nadruk legt op dit thema.

a. Maatregelen voor milieubeheer (uitgezonderd mobiliteit)

Het FPDO omvat zes milieubeheermaatregelen (mobiliteit is opgenomen in punt b).

Maatregel 3.1.6.3. *De schenking van meubilair aan andere FOD's en federale instellingen veralgemenen en de afgeschreven computers aan het personeel verkopen.*

Implementatie. Artikel 117 van de wet van 22 mei 2003 *houdende de organisatie van de begroting en van de comptabiliteit van de federale Staat* (BS, 2003) stelt verschillende procedures vast voor afgeschreven meubilair door overheidsdiensten, uitgevoerd via Fin Shop. In eerste instantie kon afgeschreven meubilair op twee manieren worden behandeld: verkoop aan een derde partij of administratieve overdracht van de ene overheidsdienst naar de andere, waarbij de laatste voorrang heeft op het verkopen. In juni 2021 werd de mogelijkheid toegevoegd om meubilair met een verwaarloosbare marktwaarde te schenken via Fin Shop. Deze schenkingen kunnen worden gedaan aan OCMW's of aan een reeks goedgekeurde verenigingen.

Met het oog op gegevensbeveiliging valt computerapparatuur niet in dit kader, maar er wordt overwogen om een deel van de computers aan verenigingen te schenken, met inachtneming van de regels voor gegevensbeveiliging en openbare aanbestedingen. De verkoop aan personeel vond in het verleden plaats (voordat het FPDO werd aangenomen), maar leidde tot misbruik. De verkoop van afgeschreven computers aan personeel is daarom niet langer toegestaan.

Evaluatie. De FPDO-maatregel omvat twee elementen: (1) de schenking van meubilair aan andere federale instellingen veralgemenen en (2) de afgeschreven computers aan het personeel verkopen. Het eerste deel van de maatregel is mogelijk sinds 2003, hoewel het ook mogelijk is om afgedankt meubilair te verkopen. Sinds 2021 is er een derde optie (schenkingen aan verenigingen) en dit is een stap weg van de veralgemening van administratieve overdrachten naar andere overheidsdiensten en federale instellingen, ook al hebben deze voorrang. Wat de computerapparatuur betreft, wordt overwogen om deze aan verenigingen te schenken, maar de verkoop ervan aan personeelsleden is niet langer toegestaan na misbruik in het verleden (vóór de goedkeuring van het FPDO). De vraag kan dan ook gesteld worden waarom deze maatregel opgenomen is in het FPDO.

Over het algemeen zijn er vóór de goedkeuring van het FPDO, maatregelen genomen om ervoor te zorgen dat meubilair langer meegaat, en is in 2022 een reflectie voor de computerapparatuur gestart, maar in beide gevallen is dit niet in overeenstemming met het FPDO. Deze maatregel wordt dus zonder gevolg beschouwd.

Maatregel 3.1.6.4 *In het budget van de FOD's de bedragen kunnen behouden die door de inspanningen op het vlak van ecobeheer worden bespaard om deze middelen te kunnen toewijzen aan andere duurzame maatregelen.*

Implementatie en evaluatie. De ICDO-databank geeft aan dat deze maatregel zonder gevolg is gebleven in 2022 en 2023.

Maatregel 3.1.6.5 *Een voorbeeld stellen op het vlak van biodiversiteit, zoals voorzien in het regeerakkoord, in het beheer van de federale domeinen, in samenwerking met de Regie der Gebouwen, Infrabel en Defensie. Deze instellingen kunnen gebruik maken van de online tool 'BiodiversiTree'.*

Implementatie. Een eerste ontwikkelingsproject met maatregelen ter bevordering van de biodiversiteit werd officieel gestart door de Regie der Gebouwen op de site van de Federale Politie in Asse. In 2024 zijn nieuwe projecten gepland op de sites van de Koninklijke Militaire School van Defensie en het Galileegebouw (van de Federale Overheidsdienst Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu, het Rijksinstituut voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering en het Federaal Agentschap voor Geneesmiddelen en Gezondheidsproducten).

Drie andere overheidsdiensten, die niet in dit project zijn opgenomen, hebben ook stappen ondernomen om rekening te houden met biodiversiteit op hun sites.

Evaluatie. Meerdere ontwikkelingsprojecten met maatregelen ter bevordering van biodiversiteit zijn aan de gang of gepland, en deze FPDO-maatregel is dus uitgevoerd.

Maatregel 3.1.6.6 *De ontwikkeling van een kenniscentrum en technische ondersteuning voor bedrijven en openbare/private organisaties zal hen kunnen helpen bij de keuze en uitvoering van hun acties. Bovendien zal de BiodiversiTree zich dankzij deze acties kunnen ontwikkelen, wat ook kan dienen als een showcase voor de instellingen door hun beste praktijken voor te stellen.*

Implementatie. Het doel van het BiodiversiScape-project, dat onder andere de *BiodiversiTree*¹⁰ gebruikt, is het initiëren en lanceren van een beweging om biodiversiteit mee te nemen in alle overwegingen met betrekking tot processen, aankoop, ontwikkeling, renovatie of nieuwbouw. De tot federale domeinen beperkte proeffase loopt van 2022 tot 2027 en heeft als doel technische specificaties en/of richtlijnen te definiëren die moeten worden opgenomen in de toekomstige bestekken en beheerdocumenten van de betrokken organisaties. Op basis hiervan zullen ook particuliere projectontwikkelaars en beheerders van niet-federale eigendommen geïnvolveerd worden (FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu, 2022).

In deze context bundelt Defensie, de enige overheidsdienst die rapporteert aan de ICDO en zijn eigen domeinen heeft, geleidelijk de lessen die zijn geleerd uit de implementatie van dit project om het

¹⁰ *BiodiversiTree* is een online tool die helpt bij het kiezen van biodiversiteitsacties op basis van de omvang van een bedrijf, de middelen, de locatie en/of de activiteit ervan (BiodiversiTree, 2024).

biodiversiteitsbeheer op alle defensieterreinen en -kwartieren te bevorderen. In de praktijk is de aanbestedingsprocedure gestart voor de werkzaamheden aan de Koninklijke Militaire School, zijn de plannen voor de Koninklijke School voor Onderofficieren afgerond en is de planningsfase voor de militaire luchthaven Beauvechain aan de gang.

Evaluatie. Er is nog geen technisch begeleidingscentrum opgericht voor bedrijven en publieke/particuliere organisaties om hen te helpen met hun initiatieven op het gebied van biodiversiteit. Er is echter een proefproject opgezet om instrumenten te ontwikkelen die in deze context kunnen worden gebruikt. De implementatie van deze maatregel is daarom in voorbereiding.

Maatregel 3.1.6.8 Criteria opstellen inzake klimaatdoelstellingen, bijvoorbeeld doelstellingen die gebaseerd zijn op Science Based Targets (SBT).

Implementatie en evaluatie. De ICDO-databank geeft aan dat deze maatregel zonder gevolg is gebleven in 2022 en 2023.

Maatregel 3.1.6.9 Duurzame voeding promoten bij federale restaurants.

Implementatie. De overgrote meerderheid van de overheidsdiensten met een restaurant hebben maatregelen genomen om duurzame voeding te promoten, of het nu gaat om vegetarische gerechten of de promotie van lokale en seizoensgebonden producten.

Evaluatie. Bijna alle overheidsdiensten hebben het belang van duurzame voeding in hun restaurants gepromoot door middel van criteria waaraan moet worden voldaan. Deze FPDO-maatregel is daarom uitgevoerd.

b. Maatregelen voor mobiliteit

Het FPDO bevat vier milieubeheermaatregelen die specifiek gericht zijn op mobiliteitskwesties.

Maatregel 3.1.6.1 Voorzien in een raamcontract voor de compensatie van de door missies in het buitenland veroorzaakte CO₂-uitstoot.

Implementatie. Compensatie van CO₂-uitstoot vindt plaats in sommige overheidsdiensten. Er is echter geen raamcontract opgesteld.

Evaluatie. Bij gebrek aan een raamcontract is deze maatregel zonder gevolg.

Maatregel 3.1.6.2 Het wagenpark vergroenen en rationaliseren.

Implementatie. Omzendbrief 307septies - Verwerving (aankoop, huurkoop, huur en lease) van schone (emissieloze) voertuigen die ingeschreven zijn in België werd gepubliceerd op 12 april 2023 (BS, 2023b). De omzendbrief bepaalt dat vanaf 1 juli 2024 bij alle bestellingen van nieuwe voertuigen voor de diensten van de federale Staat alleen nog emissieloze voertuigen mogen worden aangeboden.

Evaluatie. Gezien de goedkeuring van omzendbrief 307septies in april 2023 is deze maatregel uitgevoerd.

Maatregel 3.1.6.7 *Een coherent en duidelijk reisbeleid opstellen voor alle werknemers in de openbare sector.*

Implementatie. Een mobiliteitsstudie in de federale overheidsdiensten werd opgeleverd midden februari 2023 en identificeerde het verbeteren van de duurzaamheid van internationaal vervoer als een van de drie meest haalbare maatregelen. Dit rapport werd voorgelegd aan een transversale werkgroep van de federale instellingen, die besloot om deze maatregel, samen met drie andere, voor te leggen aan de "top van de administraties" (ICDO-databank), waar het werd gevalideerd. Op basis hiervan heeft elke overheidsdienst de taak gekregen om bestaande regels te herzien, ze te verbeteren waar dat wenselijk of noodzakelijk is, of regels in te voeren waar ze nog niet bestaan of zelden worden toegepast.

Evaluatie. Na een besluit van de "top van de administraties" moet elke overheidsdienst zijn regels inzake internationaal vervoer herzien om ze te verbeteren. De FPDO-maatregel is dus in voorbereiding, ook al wordt een "coherent beleid" op dit gebied nog niet beoogt.

Maatregel 3.1.7 *Ten laatste 18 maanden na de goedkeuring van het Federaal plan voor duurzame ontwikkeling een actieplan opstellen om het gebruik van de fiets bij federale ambtenaren te vergemakkelijken.*

Implementatie. Op 24 september 2021 werd een *Federaal actieplan ter promotie van de fiets 2021 - 2024* goedgekeurd (Federale regering, 2021b). Het plan is gericht op de hele Belgische samenleving, maar bevat ook specifieke maatregelen voor federale ambtenaren. Het werd een week voor de goedkeuring van het FPDO goedgekeurd en werd waarschijnlijk parallel voorbereid in de wetenschap dat het FPDO deze maatregel zou vaststellen.

Evaluatie. Een actieplan om het gebruik van de fiets door federale ambtenaren te vergemakkelijken werd niet als dusdanig opgesteld, maar wel een globaal actieplan voor België, met een aantal maatregelen die specifiek gericht zijn op het openbaar ambt. Op basis hiervan wordt de FPDO-maatregel als uitgevoerd beschouwd.

4. Casestudies over de interdepartementale acties uit het Federaal plan duurzame ontwikkeling

Dit hoofdstuk is gewijd aan de casestudies uit het deel *Interdepartementale acties* van het in 2021 aangenomen Federaal plan duurzame ontwikkeling (FPDO, zie inleiding van hoofdstuk **Error! Reference source not found.**). Interdepartementale acties worden uitgevoerd via samenwerking tussen federale overheidsdiensten (FOD's) en soms andere federale instellingen: "*het zijn geen naast elkaar bestaande acties van sectoraal beleid door elke FOD afzonderlijk, maar samenwerkingsengagementen om een beleid te voeren over verschillende maatschappelijke uitdagingen, met verschillende instrumenten of competenties tegelijk*" (Federale Regering, 2021a).

Dit deel van het plan bevat 6 hoofdstukken: *Niemand achterlaten*, *Versterken van de veerkracht tegen risico's*, *Hervormen van de Belgische economie*, *Veranderen van mobiliteitsmodel*, *Financiering* en *Internationaal*.

Bij de keuze van de casestudies zijn de volgende selectiecriteria gehanteerd:

- één geval per hoofdstuk om alle domeinen die in het plan aan bod komen, te behandelen,
- gevallen hebben die het mogelijk maken om de drie pijlers van duurzame ontwikkeling te dekken: sociaal, milieu en economisch,
- gevallen met verschillende soorten beleidsinstrumenten,
- een minimum aan bestaande expertise hebben om een relevante analyse te kunnen maken.

Op basis hiervan werden vijf casestudies geïdentificeerd, waarvan er één maatregelen uit twee verschillende hoofdstukken bevat.

In de eerste casestudie (4.1), uit het hoofdstuk *Niemand achterlaten*, ligt de nadruk op overmatige schuldenlast. De casestudie begint met een beschrijving van de huidige toestand in België. Om bij te dragen tot de doelstelling om armoede, zoals gedefinieerd door België, te halveren tegen 2030, zodat mensen met een overmatige schuldenlast een waardig leven kunnen leiden en om uiteindelijk financiële uitsluiting te voorkomen, moet de overmatige schuldenlast van huishoudens worden verminderd. Vervolgens wordt de uitvoering van de drie FPDO-maatregelen die dit doel nastreven geëvalueerd. Deze omvatten twee maatregelen om gemakkelijk krediet te bestrijden (strengere controles op de naleving van de verplichting om informatie en advies te verstrekken over kredietverlening en aanpassing van het regelgevingskader aan een nieuwe richtlijn inzake kredietovereenkomsten) en een maatregel om kwetsbare consumenten te beschermen door hen te informeren over de risico's van overmatige schuldenlast.

In de tweede casestudie (4.2) wordt de nadruk gelegd op de voorbereiding op de natuurrampen van morgen. De casestudie onderzoekt de huidige toestand wat betreft de frequentie en de aard van natuurrampen in België en de materiële en menselijke kosten die ermee gepaard gaan. Ook toekomstige risico's komen aan bod, met name via een reeks risico-indicatoren en een raming van de risico's in verband met klimaatverandering. De FPDO-maatregelen voorzien de oprichting van een nationaal overlegplatform om beter voorbereid te zijn op crisisbeheer, de definitie en uitvoering van federale

adaptatiemaatregelen en de oprichting van een Belgisch kenniscentrum voor klimaat. Deze maatregelen zijn opgenomen in het hoofdstuk *Versterking van de veerkracht tegen risico's* van het FPDO.

In de derde casestudie (4.3) ligt de nadruk op de overgang naar duurzame voedselsystemen, een belangrijke uitdaging voor dit decennium. Er bestaat een wetenschappelijke consensus over de noodzaak om de voedselsystemen te transformeren om de SDG's te behalen. Het plan bevat drie acties op dit gebied, verdeeld over twee hoofdstukken: *De Belgische economie transformeren* en *Internationaal*. Het betreft het opstellen van een federale strategie inzake bestuivers, de organisatie van een maatschappelijk debat over de overgang van de voedselsystemen en de implementatie van een federale strategie voor duurzame voedselimportketens.

De voorlaatste casestudie (4.4) richt zich op de ontwikkeling van *mobility as a service* (MaaS), intermodaliteit en gedeelde mobiliteit. Deze casestudie belicht de sociale, in het bijzonder gezondheid, en milieugevolgen van het huidige mobiliteitsmodel, waarin het gebruik van de individuele auto dominant blijft. De bestudeerde FPDO-maatregel omvat de uitvoering van de interfederale visie op MaaS, het opvolgen van MaaS-ontwikkelingen via enquêtes en het vergroten van het aanbod van deelfietsen. Deze maatregel is opgenomen in het hoofdstuk *Veranderen van mobiliteitsmodel* van het FPDO.

De laatste casestudie (4.5) gaat over de financiering van de overgang naar een duurzame economie. Voor deze overgang zijn aanzienlijke investeringen nodig, waarvan een aanzienlijk deel uit de particuliere sector moet komen. Financiële stromen zullen moeten worden geheroriënteerd om verenigbaar te zijn met de doelstellingen van het Klimaatakkoord van Parijs, de Europese Green Deal en de SDG's. Er wordt momenteel een Europees kader gecreëerd (*Sustainable Finance Disclosure Regulation, Taxonomy Regulation* enz.). Het FPDO vraagt de Federale Participatie- en Investeringsmaatschappij (SFPIM) om een aantal acties te ondernemen: investeringen heroriënteren weg van fossiele brandstoffen, een mechanisme ter ondersteuning van investeringen die gunstig zijn voor de transitie en een charter 'maatschappelijke verantwoordelijkheid'. Deze casestudie zal het Europese en Belgische kader op dit gebied toelichten en de uitvoering van deze drie maatregelen door de SFPIM onderzoeken. Het komt uit het hoofdstuk *Financiering* van het FPDO.

Om elk geval op een coherente manier te analyseren, is een gemeenschappelijk analyseraster ontwikkeld:

- beschrijving en evaluatie van de bestaande toestand, waar mogelijk met behulp van indicatoren,
- belichting van het belang van dit domein voor een duurzame ontwikkeling,
- beschrijving van de gerelateerde doelstellingen,
- beschrijving van het bestudeerde beleid, van de uitvoering ervan en evaluatie van dit beleid halftijds de uitvoering van het plan.

4.1. Overmatige schuldenlast bestrijden

Het Federaal plan duurzame ontwikkeling (FPDO) goedgekeurd in 2021 stelt dat er onvoldoende vooruitgang werd geboekt in de strijd tegen armoede. Daarom worden maatregelen voor het federale beleidsniveau voorgesteld, onder meer drie maatregelen op het vlak van de bestrijding van overmatige schuldenlast.

De maatregel om gemakkelijk krediet te bestrijden via controles op informatie- en adviesplicht door de FOD Economie is uitgevoerd. Twee maatregelen zijn in voorbereiding: de nieuwe EU-Richtlijn 2023/2225 over kredietovereenkomsten moet voor eind 2026 worden geïmplementeerd en een informatiecampagne over overmatige schuldenlast bij jonge consumenten moet in 2024 worden georganiseerd.

Hoewel wordt vastgesteld dat de indicatoren met betrekking tot overmatige schuldenlast in gunstige zin evolueren, dient bij de verdere implementatie van deze maatregelen voldoende aandacht te gaan naar interdepartementale samenwerking en samenwerking met ervaringsdeskundigen op het vlak van armoede en sociale uitsluiting.

Het eerste punt geeft vanuit een perspectief van duurzame ontwikkeling een stand van zaken van de problematiek van overmatige schuldenlast in België (4.1.1.). Daarna volgt een beschrijving en evaluatie van het beleid hierover, in het bijzonder over de desbetreffende maatregelen van het FPDO (4.1.2.).

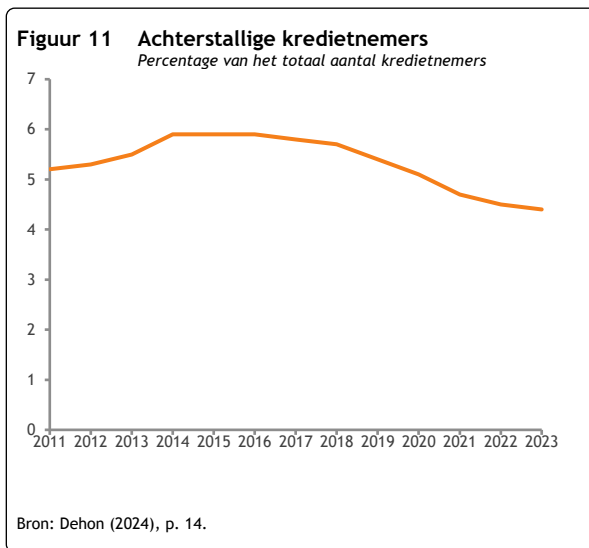
4.1.1. Overmatige schuldenlast - Stand van zaken en evaluatie van de huidige toestand

a. Stand van zaken

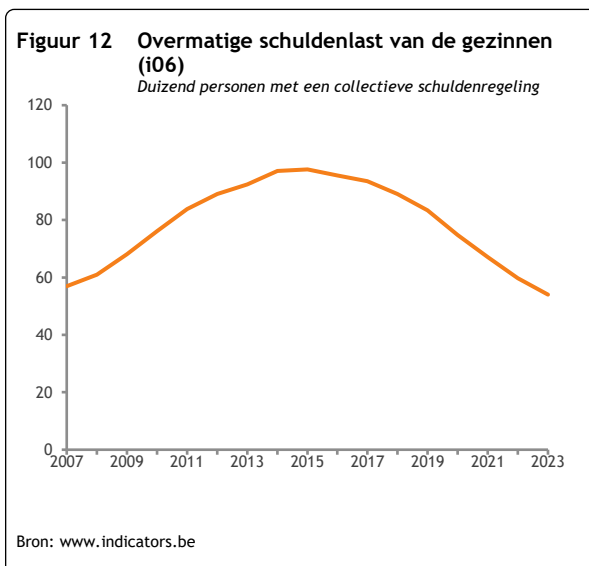
Personen die leven in een situatie van overmatige schuldenlast kunnen structureel hun financiële verplichtingen niet nakomen. Die problematiek is bij uitstek transversaal: schulden kunnen van verschillende aard zijn (bijvoorbeeld schulden voor hypotheek of consumentenkredieten, schulden met betrekking tot nutsvoorzieningen, schoolfacturen of fiscale schulden) en ze zijn op zich een aspect van een ruimer maatschappelijk vraagstuk, namelijk armoede en sociale uitsluiting. Bovendien zijn verschillende bestuursniveaus in België betrokken bij het armoedebestrijdingsbeleid en het beleid met betrekking tot overmatige schuldenlast.

Als uitgangspunt worden hier een aantal indicatoren gepresenteerd (gebaseerd op administratieve data of enquêtegegevens) die een zicht geven op de omvang en aard van deze kwestie.

Administratieve gegevens

Het percentage achterstallige kredietnemers is gelijk aan de verhouding tussen het aantal achterstallige kredietnemers en het totale aantal kredietnemers. Het blijkt dat dit percentage steeg tussen 2011 en 2016 van 5,2% tot 5,9%. Hierna daalde het tot 4,4% in 2023. Merk hierbij op dat een achterstal op zich, niet noodzakelijk betekent dat de betrokkene zich in een situatie van overmatige schuldenlast bevindt. Het betalingsprobleem kan immers tijdelijk en dus niet-structureel zijn. Het blijkt dat het aandeel achterstallige kredietnemers in de leeftijdscategorie 35-44-jarigen het hoogst is (Dehon, 2024, p. 21).

Meerderjarige personen die geconfronteerd worden met overmatige schuldenlast of ernstige financiële moeilijkheden kunnen een beroep doen op de gerechtelijke procedure van collectieve schuldenregeling. Een schuldbemiddelaar zal in het kader van die procedure een aanzuiveringsplan van alle uitstaande schulden opstellen en het maandbedrag bepalen dat de betrokkene nodig heeft voor zijn lopende uitgaven. Dat bedrag moet voldoende zijn om een menswaardig bestaan te leiden en kan niet lager liggen dan het leefloonbedrag op maandbasis.

Het aantal lopende procedures tot collectieve schuldenregeling steeg onafgebroken tussen 2007 en 2015, namelijk van 56.951 tot 97.636. Daarna daalde dit aantal tot 54.023 in 2023. Het Observatorium voor Krediet en Schuldenlast (Dehon 2024, p. 22-23) geeft volgende oorzaken voor die daling aan:

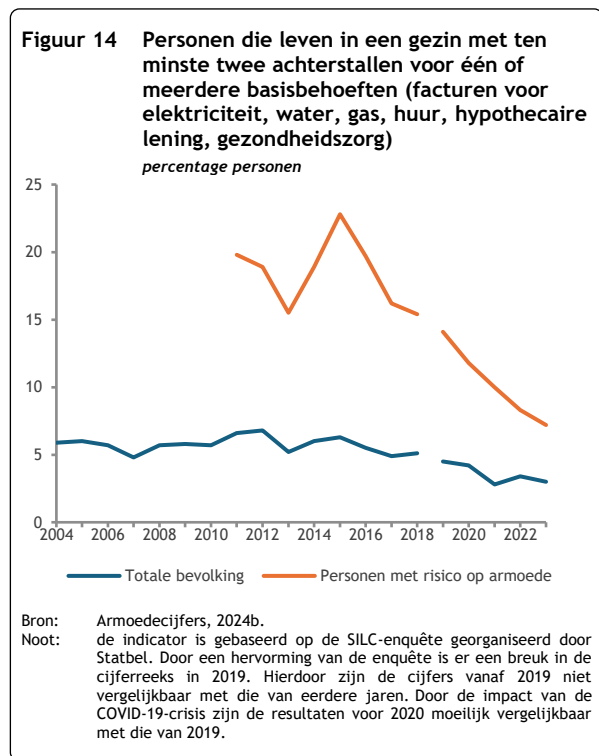
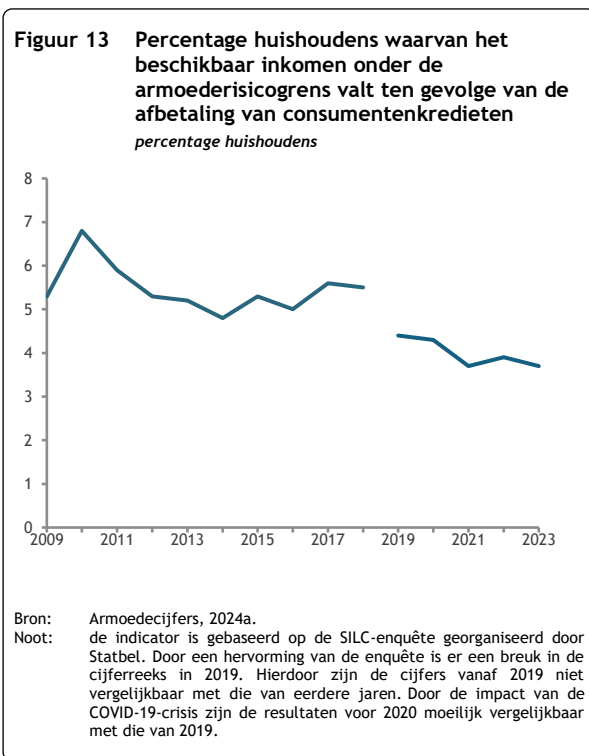
- sinds 2018 kunnen zelfstandigen niet meer een beroep doen op de collectieveschuldenregelingsprocedure,
- omwille van redenen die te maken hebben met het beheersen van de coronapandemie, is de toegang tot die procedure in de periode 2020-2021 complexer geworden en heeft de overheid erop aangedrongen tijdelijk soepeler om te springen met invorderingsprocedures.

Merk op dat een collectieve schuldenregeling betrekking kan hebben op meerdere typen kredieten. Bovendien kunnen ook personen met niet-kredietgerelateerde schulden (zoals fiscale schulden of betalingsmoeilijkheden met facturen in verband met gezondheidszorg, energie, telefoon of huur) een beroep doen op een collectieve schuldenregeling. Dit is het geval voor ongeveer twee op vijf personen met een collectieve schuldenregeling (NBB, 2021 en 2024).

Enquêtegegevens

Het percentage huishoudens waarvan het beschikbaar inkomen onder de armoederisicogrens valt ten gevolge van de afbetaling van consumentenkredieten kan worden berekend op basis van de enquête *Statistics on income and living conditions* (SILC). Rekening houdend met een tijdreeksbreuk in 2019 blijkt dat tussen 2009 en 2018 dit aandeel fluctueerde rond 5,5%. Daarna daalde dit van 4,4% in 2019 tot 3,7% in 2023.

Een andere indicator gebaseerd op SILC betreft het percentage personen dat leeft in een gezin met ten minste twee achterstallen voor één of meerdere basisbehoeften (facturen voor elektriciteit, water, gas, huur, hypothecaire lening, gezondheidszorg). Ook hier rekening houdend met een tijdreeksbreuk in 2019, schommelde dit aandeel in de totale bevolking tot 2018 rond 5,7%. Daarna daalde dit van 4,5% in 2019 tot 3% in 2023. Deze cijfers zijn merkkelijk hoger voor personen met een armoederisico: tussen 2011 en 2018 daalde het van 19,8% tot 15,4%. Een meer uitgesproken daling voor deze bevolkingscategorie doet zich voor in de periode 2019-2023, namelijk van 14,1% naar 7,2%.

Aanvullende informatie

Samengevat blijkt dat alle beschouwde indicatoren sinds 2021 - het jaar waarop het FPDO in werking trad - zijn gedaald tot hun laagste niveau. Die vaststelling moet echter worden genuanceerd.

Op basis van een analyse van dossiers bij schuldbemiddelingsdiensten blijkt dat alleenstaanden, eenoudergezinnen, laaggeschoolden en niet-werkenden zeer kwetsbaar zijn voor situaties van overmatige schuldenlast (Jeanmart, 2019; SAM, 2019; Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van

Brussel-Hoofdstad, 2020). Hierbij valt het op dat die bevolkingscategorieën ook het meest kwetsbaar zijn voor armoedesituaties (INR/FPB, 2024).

In veel gevallen gaat het over zogenoemde leef- en overlevingsschulden: het inkomen is ontoereikend om noodzakelijke uitgaven te kosten. Een analyse van dossiers van schuldbemiddelingsdiensten voor het jaar 2018 die niet verbonden zijn aan een krediet, wijst uit dat, gegeven enkele methodologische beperkingen, energieschulden, schulden in verband met gezondheidszorg en telecommunicatieschulden de drie meest voorkomende soorten schulden zijn in Vlaanderen en Wallonië (Jeanmart, 2019; SAM steunpunt Mens en Samenleving, 2019). Het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting wijst specifiek op de situatie van huurders: "*Aangezien het armoederisico hoger is bij mensen die hun woning huren, zijn huisvestingsschulden een terugkerend probleem bij de SBD's [schuldbemiddelingsdiensten]*" (Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, 2023, p.85).

Het verlies van werk, ziekte en veranderingen in de samenstelling van het huishouden of van statuut zijn klassieke factoren die aan de basis kunnen liggen van een overmatige schuldenlast. Personen die in armoede leven halen zelf specifiek volgende oorzaken aan: een inkomen dat eenvoudigweg ontoereikend is voor noodzakelijke uitgaven, moeilijkheden bij het beheren van het budget, schulden ten gevolge van een erfenis, kwetsbaarheid voor agressieve en misleidende handelspraktijken en diverse problemen (bijvoorbeeld schaamte) die de toegang tot schuldhulpverlening belemmeren. Ook wijzen zij op sommige problematische invorderingspraktijken in verband met bepaalde schulden (Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, 2023, p. 73-82). Gebrek aan informatie, foutieve informatie of digitale kloof kunnen het beheer van een problematische schuldsituatie in een schuldbemiddelingsdienst vertragen (Dehon, Jeanmart, 2022, p. 27).

Ten slotte moet worden vermeld dat het Observatorium voor Krediet en Schuldenlast, volgende redenen aangeeft waarom sommige huishoudens niet sterk financieel getroffen zijn door de energiecrisis: ze ontvangen overheidssteun of lokale steun, ze hebben spaargeld opgebouwd tijdens de gezondheids crisis, ze hebben nog steeds een vast energiecontract of hebben hun regularisatiefactuur nog niet ontvangen. Overlevingsstrategieën van huishoudens om de eindjes aan elkaar te knopen en aldus de crisis door te komen, zijn ook mogelijke verklarende factoren (het inkomen verhogen en de uitgaven verlagen en zonder tussenpersoon onderhandelen met schuldeisers; Dehon, Jeanmart, 2022).

b. Belang voor duurzame ontwikkeling

Personen met een overmatige schuldenlast leven in een moeilijke situatie waar enerzijds een evenwicht moet worden gevonden tussen de rechten en plichten van schuldenaars en schuldeisers en waar anderzijds de schuldenaars in staat moeten zijn om met hun (beperkte) beschikbare financiële middelen een menswaardig bestaan te leiden en verder uit te bouwen (Observatoire du Crédit et de l'endettement, 2023). Het leven van een menswaardig bestaan, voor de huidige en toekomstige generaties, waarbij niemand wordt achtergelaten staat centraal in duurzame ontwikkeling en de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen van de Verenigde Naties.

In dit verband vullen personen die in armoede leven het duurzaamheidsbegrip op een klassiek sociale wijze in door te benadrukken dat "*zij elke dag opnieuw inspanningen leveren om zo goed mogelijk te leven, om*

erop vooruit te gaan, om hun kinderen een betere toekomst te geven. Deze inspanningen staan vaak in schril contrast met de situaties waaraan ze dagelijks het hoofd moeten bieden en die niet duurzaam zijn, in de zin van 'zeker' of 'stabiel'.... Velen kunnen niet waardig leven van het inkomen dat ze hebben, anderen kampen met een (overmatige) schuldenlast die hen meesleurt in een neerwaartse spiraal." (Steunpunt tot Bestrijding van Armoede, Bestaansonzekerheid en Sociale Uitsluiting, 2019, p5-6). Voorts stellen personen die in armoede leven dat zij door schulden in een vicieuze cirkel terechtkomen: ze moeten permanent keuzes maken om rond te kunnen komen, met nefaste gevolgen voor hun welzijn en gezondheid. "Ze worden angstig, gestresseerd of depressief omdat ze hun schulden niet kunnen betalen, ze stellen noodzakelijke zorg uit, enzovoort. Bovendien kunnen ze ook gestigmatiseerd worden. Iemand uit een vereniging waar armen het woord nemen klaagde aan dat "wanneer je een afbetalingsplan hebt voor een ziekenhuisfactuur daarop vermeld staat dat je een wanbetaler bent, terwijl je gewoon in schijven betaalt"" (Steunpunt tot Bestrijding van Armoede, Bestaansonzekerheid en Sociale Uitsluiting, 2019, p. 49).

Maar duurzame ontwikkeling heeft uiteraard niet enkel te maken met sociale aspecten. Daarom is de vaststelling van het Observatorium voor Krediet en Schuldenlast over de positieve gevolgen van de energiecrisis relevant: het kan in zekere mate een gedragsverandering op het vlak van rationeel energieverbruik in de hand werken bij personen die geconfronteerd worden met overmatige schulden. In een context van duurzame ontwikkeling kan overmatige schuldenlast de aanleiding zijn om na te denken over duurzamere consumptiepatronen die lang meegaan, vooral voor sociaal kwetsbare groepen (Dehon, Jeanmart, 2022; Dehon, 2024).

c. Doelstellingen voor duurzame ontwikkeling

Hoewel overmatige schuldenlast niet gelijk gesteld kan worden met armoede, maar er nauw verband mee houdt, verbaast het niet dat in deze context steevast wordt verwezen naar de duurzame-ontwikkelingsdoelstelling SDG 1 *Geen armoede*. Twee algemene subdoelstellingen dienen hier eerst worden vermeld: subdoelstelling 1.2 *"Tegen 2030 het aandeel mannen, vrouwen en kinderen van alle leeftijden die volgens de nationale definities in armoede leven in al haar dimensies, minstens tot de helft terugbrengen"* en subdoelstelling 1.3 *"Nationaal toepasbare sociale beschermingsystemen en maatregelen implementeren voor iedereen, met inbegrip van sociale beschermingsvloeren, en tegen 2030 een aanzienlijke dekkingsgraad realiseren van de armen en de kwetsbaren"*. Immers, de collectieveschuldenregelingsprocedure en minnelijke schuldbemiddeling dienen erop toe te zien dat de schuldenaar nog in staat is een menswaardig bestaan te leiden, een recht dat eveneens grondwettelijk is verankerd. In dat opzicht kan een daling van de voornoemde indicatoren als een impliciete doelstelling worden beschouwd en kan dit het bereiken van voornoemde subdoelstellingen positief beïnvloeden.

Subdoelstelling 1.4 is specifiek relevant voor de problematiek van overmatige schuldenlast: *"Er tegen 2030 voor zorgen dat alle mannen en vrouwen, in het bijzonder de armen en de kwetsbaren, gelijke rechten hebben op economische middelen, alsook toegang tot basisdiensten, eigenaarschap en controle over land en andere vormen van eigendom, nalatenschap, natuurlijke hulpbronnen, gepaste nieuwe technologie en financiële diensten, met inbegrip van microfinanciering"*. Die subdoelstelling verwijst naar basisdiensten en financiële diensten. De collectieveschuldenregelingsprocedure en minnelijke schuldbemiddeling kunnen hieronder worden gerangschikt. Om financiële uitsluitingsprocessen te voorkomen dienen de moeilijkheden worden weggewerkt die personen ondervinden om toegang te krijgen tot financiële diensten en producten op

de reguliere markt en/of om ze te gebruiken. Die diensten en producten dienen aangepast te zijn aan hun behoeften en hen in staat stellen een normaal sociaal leven te leiden in de samenleving waartoe ze behoren (Observatoire du crédit et de l'endettement, 2023, p. 40). En dit laatste is meteen wat SDG 1 *Geen armoede* beoogt.

4.1.2. Overmatige schuldenlast - Beschrijving en evaluatie van het gevoerde beleid

Overmatige schuldenlast bestrijden	
MAATREGELEN	<p>FPDO</p> <p>C.1.5.4: bestrijden van overmatige schuldenlast</p> <p>C.1.5.4.a: bestrijden van gemakkelijk krediet</p> <p>1^e: controle op informatie- en adviesplicht</p> <p>2^e: aanpassen regelgevingskader conform EU-richtlijn</p> <p>C.1.5.4.b: beschermen van kwetsbare consumenten door hen te informeren over de risico's van overmatige schuldenlast</p>
TIMING	<p>a.1^e: vanaf 2021</p> <p>a.2^e: geen datum vermeld</p> <p>b: tegen eind 2023</p>
OORSPRONG	<p>a.1^e: overgenomen uit het regeerakkoord</p> <p>a.2^e: overgenomen uit het regeerakkoord</p> <p>b: overgenomen uit het regeerakkoord</p>
INSTRUMENTEN	<p>a.1^e: regulerend</p> <p>a.2^e: regulerend</p> <p>b: communicatief</p>
IMPACT	<p>a.1^e: direct</p> <p>a.2^e: direct</p> <p>b: gedeeltelijk direct</p>
SDG's	1
SAMENWERKING	<p>1^e: ja</p> <p>2^e: ja</p> <p>b: ja</p>
UITVOERING	<p>[31/01/2024]</p> <p>a.1^e: in uitvoering</p> <p>a.2^e: in voorbereiding</p> <p>b: in voorbereiding</p>
<p>MEER INFORMATIE over de evaluatie van de uitvoering van het plan: zie hoofdstuk 2 van dit rapport.</p>	

a. Beschrijving van het beleid in België

Deze beschrijving van het beleid inzake overmatige schuldenlast in België focust zich op het federale beleidsniveau en neemt het FPDO van 2021 als uitgangspunt. Onder het punt C 1.5.4. *Bestrijden van een overmatige schuldenlast* citeert het FPDO het federale regeerakkoord van 30 september 2020: *"In de strijd tegen overmatige schuldenlast neemt de regering maatregelen om de kosten verbonden aan gerechtelijke en minnelijke schuldinvoering te reduceren. Het gaat om zowel kosten verbonden aan de tussenkomst van de professionele invorderaar als kosten verbonden aan de procedure zelf. Er wordt gestreefd naar een gecentraliseerde en ethische schuldinvoering van schulden verschuldigd aan de federale overheid. De collectieve schuldenregeling wordt geëvalueerd en bijgestuurd waar nodig. Voor de eerste herinnering bij een onbetaalde factuur worden geen kosten aangerekend. De regering evalueert de regeling rond consumentenkredieten en stuurt eventueel bij met het oog op een betere bescherming van financieel zwakkere consumenten"* (Federale Regering, 2021a, p. 48; Federale Regering, 2020,

p. 50; zie ook Dermagne, 2020 en 2021).

Het FPDO stelt dat één van de doelstellingen van duurzame ontwikkeling is om armoede in al haar vormen alsook van sociale uitsluiting uit te roeien. Iedereen, vooral de armen en kwetsbaren, moeten toegang hebben tot bepaalde diensten en vormen van eigendom. Concreet stelt het FPDO maatregelen voor om gemakkelijk krediet te bestrijden en om kwetsbare consumenten te beschermen door hen te informeren over de risico's van overmatige schuldenlast.

Die maatregelen, die in het volgende punt verder worden toegelicht, dienen te worden gekaderd in de context van het beleid over overmatige schuldenlast van het bevoegde regeringslid, in casu de Minister voor Werk en Economie. De beleidsnota voor 2024 stelt in het kader van de bestrijding van overmatige

schuldenlast dat een nieuw boek over "*Consumentenschuld*" is opgenomen in het Wetboek van Economisch Recht. Dit moet buitensporige kosten bij betalingsachterstanden voorkomen. De wet op minnelijke invordering van schulden is grondig herzien en bijgewerkt om consumenten met financiële problemen aan te moedigen om in een vroeg stadium minnelijke schikkingen te treffen met hun schuldeisers of incassobureaus.

Die beleidsnota stelt voorts dat de bepalingen van het Wetboek van Economisch Recht over de Centrale voor Kredieten aan Particulieren zijn gewijzigd om er aanvullende gegevens in op te nemen die overmatige schuldenlast kunnen helpen bestrijden. Ook zijn maatregelen genomen om consumenten beter te informeren over kredieten. De beleidsnota stelt ten slotte dat een wetgevend initiatief in het vooruitzicht wordt gesteld om de collectieverschuldenregelingsprocedure aan te passen en om in een voldoende vroeg stadium in te grijpen bij de behandeling van overmatige schuldenlast van consumenten (Dermagne, 2023, p. 8-9).

Het beleid van de Minister voor Werk en Economie over overmatige schuldenlast wordt ook mee bepaald door ontwikkelingen in de EU. Zo vermelden de beleidsnota's voor 2023 en 2024 dat een nieuwe EU-richtlijn over een geharmoniseerd EU-kader voor consumentenkrediet in voorbereiding is. Die zou de EU-Richtlijn 2008/48 vervangen. Maatregelen tegen overmatige schuldenlast ondersteunen zijn één van de belangrijke wijzigingen van die nieuwe richtlijn (Dermagne, 2022, p. 21-22 en 2023, p. 22). Uiteindelijk is de nieuwe Richtlijn 2023/2225 op 30 oktober 2023 gepubliceerd (Publicatieblad van de Europese Unie, 2023).

Merk ten slotte op dat het federale beleid over overmatige schuldenlast eveneens vorm krijgt via het 4e Federaal plan tegen armoede en ongelijkheid, dat negen specifieke maatregelen voorziet (POD Maatschappelijke integratie, 2022, maatregelen 21 tot en met 29, p. 20-21). Dit plan werd eind 2022 door de federale regering aangenomen. De POD Maatschappelijke Integratie coördineert de uitvoering ervan.

b. Implementatie van de maatregelen in het Federaal plan duurzame ontwikkeling op 31 januari 2024

Het FPDO stelt onder het punt 1.5.4. *Bestrijden van een overmatige schuldenlast* twee maatregelen voor om gemakkelijk krediet te bestrijden (maatregel C.1.5.4.a van het FPDO):

- controles intensifiëren op informatie- en adviesplicht en
- het regelgevingskader aanpassen rekening houdend met de nieuwe EU-richtlijn (die de EU-Richtlijn 2008/48 moet vervangen) over nieuwe wervingstechnieken (e-mail, telefoon, internet) in het kader van kredietaanbiedingen.

Een derde maatregel wil kwetsbare consumenten beschermen door hen te informeren over de risico's van overmatige schuldenlast (maatregel C.1.5.4.b van het FPDO).

De uitvoering van die maatregelen worden hierna achtereenvolgens besproken.

Bestrijden van gemakkelijk krediet

Voor de twee maatregelen die gemakkelijk krediet beogen te bestrijden verwijst het FPDO naar samenwerking tussen de POD Maatschappelijke Integratie en de FOD Economie. De betrokkenheid van de bij de respectievelijke overheden gedetacheerde ervaringsdeskundigen bij de uitvoering van deze maatregel is hierbij van belang. De ervaringsdeskundigen waarvan hier sprake *"zijn personen die ervaring hebben met armoede en sociale uitsluiting en die deze gebruiken om de toegankelijkheid van de diensten te verbeteren. Daarom worden de ervaringsdeskundigen in armoede en sociale uitsluiting geïntegreerd in verschillende overheidsdiensten."* (POD Maatschappelijke Integratie, 2024). De FOD Economie merkt met betrekking tot dit laatste op dat het niet mogelijk is ervaringsdeskundigen te betrekken bij controle- en inspectieopdrachten aangezien dit een exclusieve bevoegdheid is van de bevoegde diensten (FOD Economie, 2024a).

Controle op informatie- en adviesplicht

Het FPDO stelt dat vanaf 2021 de FOD Economie erop zal toezien dat zijn controles worden geïntensiveerd, met name wat betreft de naleving van de informatie- en adviesplicht bij de kredietverstrekking. Het zal nagaan of de informatie van de kredietverstrekker aan de consument over de mogelijke gevolgen van een groepering (totale kosten, duur van de kredietovereenkomst, jaarlijkse kosten percentage enz.) correct is en duidelijk wordt vermeld.

De Economische Inspectie van de FOD Economie heeft als opdracht erop toe te zien dat de informatieplicht door de kredietgever en de kredietbemiddelaar op een correcte en duidelijke wijze wordt nagekomen, in het bijzonder vanaf de promotie van het krediet. De Economische Inspectie wijst er in dit verband op dat reclame voor een kredietovereenkomst die specifiek gericht is op bijvoorbeeld groepering van lopende kredieten een aansporing kan zijn tot het opnemen van (extra) krediet waardoor kwetsbare personen in een spiraal van overmatige schuldenlast terecht kunnen komen.

Hiernaast voert de Economische Inspectie jaarlijks gedetailleerde onderzoeken, kredietwaardigheidsbeoordelingen, uit bij enkele kredietgevers. De interne procedures en vele tientallen individuele kredietdossiers worden getoetst aan de wettelijke verplichtingen inzake de grondige beoordeling van de kredietwaardigheid van de consument voordat de kredietovereenkomst wordt gesloten. Aldus wordt nagegaan of een kredietgever zijn adviesverplichtingen al dan niet voldoende respecteert. De kredietgever moet onder andere het meest geschikte soort krediet en kredietbedrag zoeken, rekening houdend met de financiële situatie van de consument op het ogenblik van het sluiten van de overeenkomst en het doel van het krediet.

De Economische Inspectie heeft in haar interne actieplannen vanaf 2021 het jaarlijks aantal uit te voeren onderzoeken bepaald, zowel inzake de algemene controles kredietreclame als de onderzoeken kredietwaardigheidsbeoordeling. Dit maakt gestructureerd toezicht mogelijk. Merk hierbij op dat de algemene controles kredietreclame meestal verder gaan dan louter de informatie over de mogelijke gevolgen van groeperingen (FOD Economie, 2024b).

Aanpassen regelgevingskader conform EU-richtlijn

Het FPDO stelt dat de FOD Economie ervoor zal zorgen dat het bestaande regelgevingskader wordt aangepast in overeenstemming met de nieuwe richtlijn die Richtlijn 2008/48 wijzigt, om een beter kader te bieden voor nieuwe wervingstechnieken (e-mail, telefoon, internet) in het kader van kredietaanbiedingen.

De nieuwe Richtlijn 2023/2225 inzake kredietovereenkomsten voor consumenten en tot intrekking van Richtlijn 2008/48/EG werd van kracht eind 2023 (Publicatieblad van de Europese Unie, 2023). Het zal tegen eind 2026 moeten zijn geïmplementeerd. De FOD Economie meldt dat dit in voorbereiding is (FOD Economie, 2024a). Hierbij moet worden opgemerkt dat in België het consumentenkrediet en de consumentenbescherming reeds sterk zijn gereguleerd en dat sommige bepalingen van de nieuwe richtlijn al van kracht zijn, zoals de herroepingstermijn, het kredietwaardigheidsonderzoek via de Centrale voor Kredieten aan Particulieren, de financiële educatie en ondersteuning van personen met financiële problemen door schuldbemiddelingsdiensten enz. (Wauthier, 2023).

De nieuwe richtlijn zal vooral een impact hebben op de Belgische wetgeving met betrekking tot het toepassingsgebied (door de uitbreiding tot kleine en kortlopende kredietovereenkomsten en koste- en renteloze kredieten), het informeren van consumenten over kredieten op basis van in de EU vergelijkbare standaardgegevens, de toegang tot de databanken om de kredietwaardigheid bij grensoverschrijdende kredieten te beoordelen en het ondersteunen van personen met financiële problemen via respijtmateregelen (Wauthier, 2023, p. 9).

Beschermen van kwetsbare consumenten door hen te informeren over de risico's van overmatige schuldenlast

Het FPDO stelt dat tegen eind 2023, desgevallend in het kader van de herziening van de wet op de collectieve schuldenregeling, een informatiecampagne zou worden georganiseerd die gericht is op jonge consumenten door hen bewust te maken van concrete situaties die tot overmatige schuldenlast kunnen leiden (impulsaankopen, onlineaankopen, gebruik van creditcards enz.). Een samenwerking van de POD Maatschappelijke Integratie en de FOD Economie wordt beoogd. Hierbij is de betrokkenheid van de bij de respectievelijke overheden gedetacheerde ervaringsdeskundigen bij de uitvoering van deze maatregel van belang.

De FOD Economie meldt dat de informatiecampagne, die oorspronkelijk ten laatste in 2023 plaats had moeten vinden, uiteindelijk in 2024 zou doorgaan (FOD Economie, 2024a).

c. Evaluatie van de implementatie van de maatregelen in het Federaal plan duurzame ontwikkeling

De implementatie van de drie maatregelen van het FPDO goedgekeurd in 2021 over overmatige schuldenlast moet worden gesitueerd tegen de achtergrond van een reeks maatschappelijke crisissen (coronapandemie, energiecrisis). Het FPDO evenals de FOD Economie, die verantwoordelijk is voor de uitvoering van deze drie maatregelen, geven dit aan (Federale regering, 2021a, p. 6; Dermagne, 2021, p. 3). Eveneens moet worden benadrukt dat België reeds beschikt over een uitgebreide reglementering

om overmatige schuldenlast te voorkomen en een menswaardig bestaan voor personen die zich in die situatie bevinden te waarborgen. Dat in 2022, in het kader van het 4^e Federaal plan tegen armoede en ongelijkheid dat gecoördineerd wordt door de POD Maatschappelijke Integratie, ook een hele reeks specifieke en aanvullende maatregelen zijn aangekondigd tegen overmatige schuldenlast, dient ook in deze context worden vermeld.

Het blijkt op basis van de informatie van de FOD Economie dat één maatregel van het FPDO in uitvoering is (bestrijden van gemakkelijk krediet via controles op informatie- en adviesplicht). Twee maatregelen zijn in voorbereiding: de nieuwe EU-Richtlijn 2023/2225 moet voor eind 2026 worden geïmplementeerd en een informatiecampagne over overmatige schuldenlast bij jonge consumenten moet in 2024 worden georganiseerd.

Bij de verdere implementatie van deze maatregelen door de FOD Economie kan, als algemeen aandachtspunt, de samenwerking met de POD Maatschappelijke Integratie en met ervaringsdeskundigen worden vermeld, aangezien zij een specifieke expertise hebben over overmatige schuldenlast en, in een bredere context, over armoede en sociale uitsluiting.

4.2. Zich voorbereiden op de natuurrampen van morgen

Deze casestudie richt zich op het beheer van de huidige en toekomstige rampenrisico's en onderzoekt de huidige toestand inzake de frequentie en de aard van natuurrampen in België en de materiële en menselijke kosten die ermee gepaard gaan. Ook toekomstige risico's komen aan bod, met name via een reeks risico-indicatoren en een raming van de risico's in verband met klimaatverandering.

De maatregelen die in het kader van deze casestudie zijn geanalyseerd, zijn opgenomen in het hoofdstuk *Versterken van de veerkracht tegen risico's* van het FPDO. De eerste geëvalueerde maatregel *Een strategie voor het beperken van de rampenrisico's* die de oprichting van een nationaal overlegplatform omvat om beter voorbereid te zijn op het crisisbeheer, is in voorbereiding op 31 januari 2024, de afsluitdatum van de gegevens. De tweede geëvalueerde maatregel *Ontwikkelen van een federaal beleid voor aanpassing aan de klimaatcrisis* die de definitie en uitvoering van federale adaptatiemaatregelen en de oprichting van een Belgisch kenniscentrum voor klimaat omvat, is in uitvoering.

Deze casestudie bestaat uit twee punten. Het eerste punt bevat een stand van zaken en evaluatie van de huidige toestand (4.2.1) en het tweede punt behandelt meer specifiek de FPDO-maatregelen door deze te beschrijven en te evalueren (4.2.2).

4.2.1. Natuurrampen - Stand van zaken en evaluatie van de huidige toestand

a. Belang voor een duurzame ontwikkeling

Volgens het VN-Bureau voor rampenrisicovermindering kan een ramp worden gedefinieerd als "*een ernstige verstoring in het functioneren van een gemeenschap of samenleving met aanzienlijke verliezen en gevolgen op menselijk, materieel, economisch of milieugebied*" (UN-SPIDER, 2024).

De covid-19-pandemie en de overstromingen van juli 2021 zijn recente herinneringen dat België niet gespaard blijft van rampen. Deze gebeurtenissen hebben ook aangetoond dat de gevolgen ervan de beschikbare middelen kunnen overstijgen om ze aan te pakken en een blijvende impact kunnen hebben op het welzijn van de bevolking. Daarom is het essentieel om de huidige en toekomstige risico's op rampen te evalueren zodat de nodige maatregelen genomen kunnen worden om een duurzame ontwikkeling te garanderen. Deze evaluatie is des te belangrijker omdat de samenleving wordt geconfronteerd met tal van risico's, waarvan sommige in de toekomst zullen toenemen, zoals de risico's in verband met klimaatverandering.

De risico's van klimaatverandering behoren vandaag de dag zeker tot de meest gemediatiseerde risico's. Maar het zijn niet de enige. De risico's in verband met verlies van biodiversiteit, houdbaarheid van het sociale model, zoetwaterschaarste en pandemieën zijn allemaal voorbeelden van huidige en toekomstige risico's. Deze risico's en hun vele gevolgen zijn ook nauw met elkaar verbonden: het verlies van biodiversiteit is bijvoorbeeld gekoppeld aan de wereldwijde temperatuurstijging en dus aan de klimaatverandering, maar ook aan de toenemende verstedelijking. In een benadering van duurzame ontwikkeling moeten deze risico's daarom systemisch worden geëvalueerd, maar ook vanuit een mondiaal langetermijnperspectief.

b. Duurzame ontwikkelingsdoelstellingen

De SDG's omvatten natuurlijk ook het risico op rampen. Het VN-Bureau voor rampenrisicovermindering heeft 10 SDG's geïdentificeerd die rechtstreeks verband houden met deze risico's: SDG's 1 *Geen armoede*, 2 *Geen honger*, 3 *Goede gezondheid en welzijn*, 4 *Kwaliteitsonderwijs*, 6 *Schoon water en sanitair*, 9 *Industrie, innovatie en infrastructuur*, 11 *Duurzame steden en gemeenschappen*, 13 *Klimaatactie*, 14 *Leven in het water* en 15 *Leven op het land* (UNDRR, 2024). Binnen deze SDG's hebben 25 subdoelstellingen betrekking op rampenrisicovermindering, voornamelijk onder SDG's 11 (6 subdoelstellingen), 13 (5 subdoelstellingen) en 15 (5 subdoelstellingen). Twee voorbeelden zijn subdoelstelling 11.5 "*Rampen voorkomen en de gevolgen ervan beperken*" en 13.1 "*De veerkracht en het aanpassingsvermogen versterken tegenover met klimaat in verband te brengen gevaren en natuurrampen in alle landen*".

Naast de SDG's heeft de derde VN-wereldconferentie over rampenrisicovermindering in 2015 ook het Actiekader van Sendai voor rampenrisicovermindering 2015-2030 aangenomen (UN, 2015c). Dit kader definieert vier prioriteiten en zeven doelstellingen, tegen 2030 te bereiken, waarvan twee met cijferdoelen. De eerste doelstelling met een cijferdoel is gericht op het terugdringen van sterfte als gevolg van rampen, waarbij het gemiddelde wereldwijde sterftecijfer per 100.000 inwoners in het decennium 2020-2030 lager moet zijn dan het gemiddelde in de periode 2005-2015. De tweede doelstelling is ervoor te zorgen dat het gemiddelde aantal niet-dodelijke slachtoffers per 100.000 inwoners in het decennium 2020-2030 ook lager is dan het aantal in de periode 2005-2015.

Zonder een cijferdoel te specificeren, bevat de Federale beleidsvisie op lange termijn voor duurzame ontwikkeling een doelstelling tegen 2050 die verband houdt met de aanpassing aan de klimaatverandering. Het gaat om doelstelling 32: "*België zal aangepast zijn aan de directe en indirecte gevolgen van de klimaatverandering*" (BS, 2013a).

c. Beschrijving en evaluatie van de bestaande toestand in België

Paragraaf 2.1 *Beheren van de huidige en toekomstige rampenrisico's* van het FPDO, die in deze casestudie aan bod komt, gaat voornamelijk over natuurrampen. De beschrijving en evaluatie van de bestaande toestand zal zich daarom richten op dit type rampen. Het *Centre for Research on the Epidemiology of Disasters* deelt natuurrampen in naargelang hun oorsprong biologisch is (zoals pandemieën), geofysisch (zoals aardbevingen), hydrologisch (zoals overstromingen), meteorologisch (zoals stormen of extreme temperaturen) of klimatologisch (zoals droogtes; FPB, 2024).

Een samenleving die met rampen wordt geconfronteerd, zal meer of minder worden getroffen, afhankelijk van de mate van blootstelling, kwetsbaarheid en de beheer- en aanpassingscapaciteit die zij heeft om met deze rampen om te gaan. De evaluatie van de huidige en toekomstige rampenrisico's is daarom essentieel om een houdbare ontwikkeling van de samenleving en het welzijn van de bevolking te garanderen. Deze evaluatie moet het ook mogelijk maken om de nodige maatregelen te nemen om deze risico's te voorkomen, te verminderen of te beheren, maar ook om de veerkracht van een samenleving te versterken om eventuele gevolgen te beperken.

Dit punt geeft een overzicht van natuurrampen in België aan de hand van verschillende indicatoren. Het volgende punt (d) gaat over de toekomstige risico's van natuurrampen waarmee België zal worden geconfronteerd.

De statistische gegevens die momenteel beschikbaar zijn, geven een gedeeltelijk beeld van natuurrampen in België. Deze gegevens kunnen in twee groepen worden onderverdeeld op basis van de informatie die ze bevatten. De eerste groep verzamelt informatie over de frequentie en aard van natuurrampen. De tweede geeft een indicatie van de impact, zowel menselijk als materieel, van deze rampen. Op basis van de verzamelde gegevens worden de frequentie en aard van natuurrampen, de menselijke kosten van deze rampen en tot slot de materiële kosten hieronder achtereenvolgens geanalyseerd.

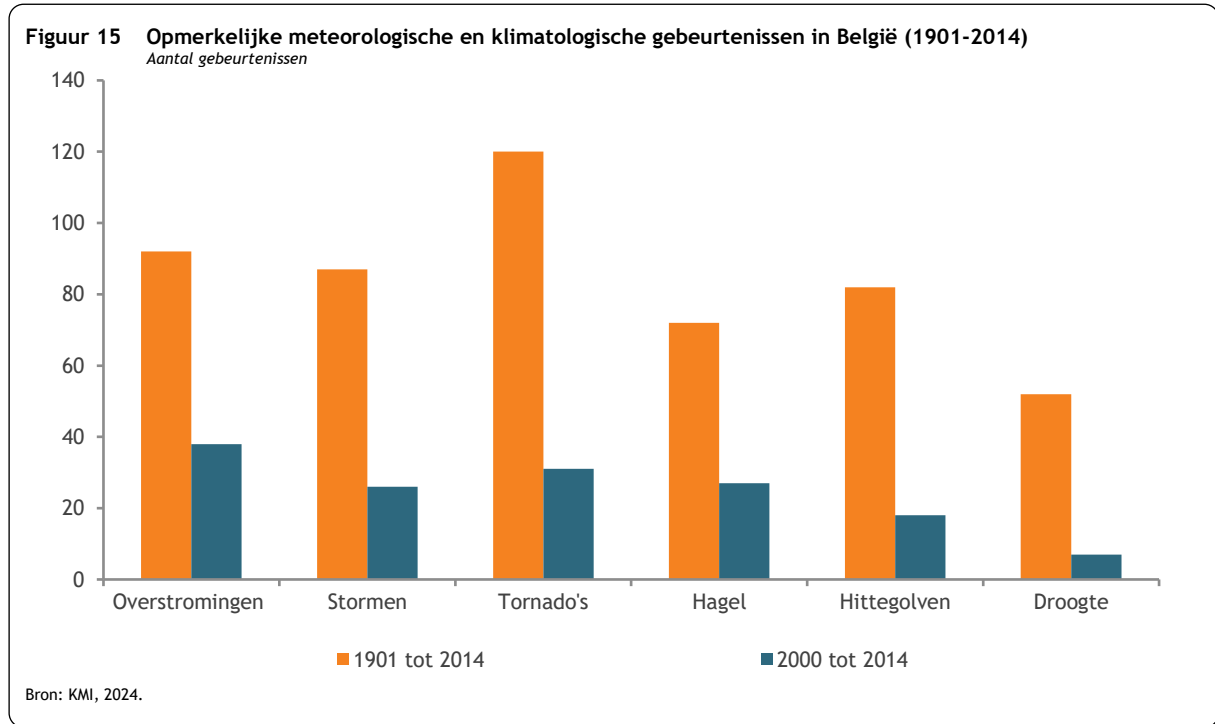
Frequentie en aard van natuurrampen

Als het gaat om het meten van de frequentie en de aard van natuurrampen over een lange periode, geven de gegevens van het Koninklijk Meteorologisch Instituut een nauwkeurig beeld van de situatie voor klimaatgerelateerde natuurrampen. Tussen 1901 en 2014 registreerde het meer dan 1.300 meteorologische en klimatologische gebeurtenissen die als opmerkelijk worden aangemerkt (KMI, 2024). Ze kunnen echter niet allemaal worden bestempeld als rampen volgens de voorgestelde definitie (zie deel a). Voorbeelden zijn een warmterecord op een bepaalde dag of de aanwezigheid van woestijnzand in de lucht.

Sommige categorieën gebeurtenissen gaan bijna systematisch gepaard met schade, zowel menselijk als materieel, en kunnen daarom worden omschreven als natuurrampen: dit is het geval met overstromingen, stormen, tornado's en hagel. Aan deze categorieën kunnen hittegolven en droogtes worden toegevoegd die ook een aanzienlijke impact kunnen hebben, vooral in termen van doden en landbouwverliezen. Samen zijn deze zes categorieën klimatologische en meteorologische gebeurtenissen goed voor 505 gebeurtenissen tussen 1901 en 2014 (zie figuur 15). Hiervan kwamen

tornado's het vaakst voor (120 tornado's), terwijl droogtes het minst vaak voorkwamen, met 52 geregistreerde gebeurtenissen. Het aantal gebeurtenissen in de andere vier categorieën lag rond de 80 in dezelfde periode.

Over een meer nabije periode, tussen 2000 en 2014, kwamen overstromingen vaker voor, met 38 van de in totaal 147 gebeurtenissen. Afgezien van de relatief zeldzame droogtes (7 gebeurtenissen), varieerde de frequentie van de andere categorieën tussen 18 en 31 gebeurtenissen in dezelfde periode.

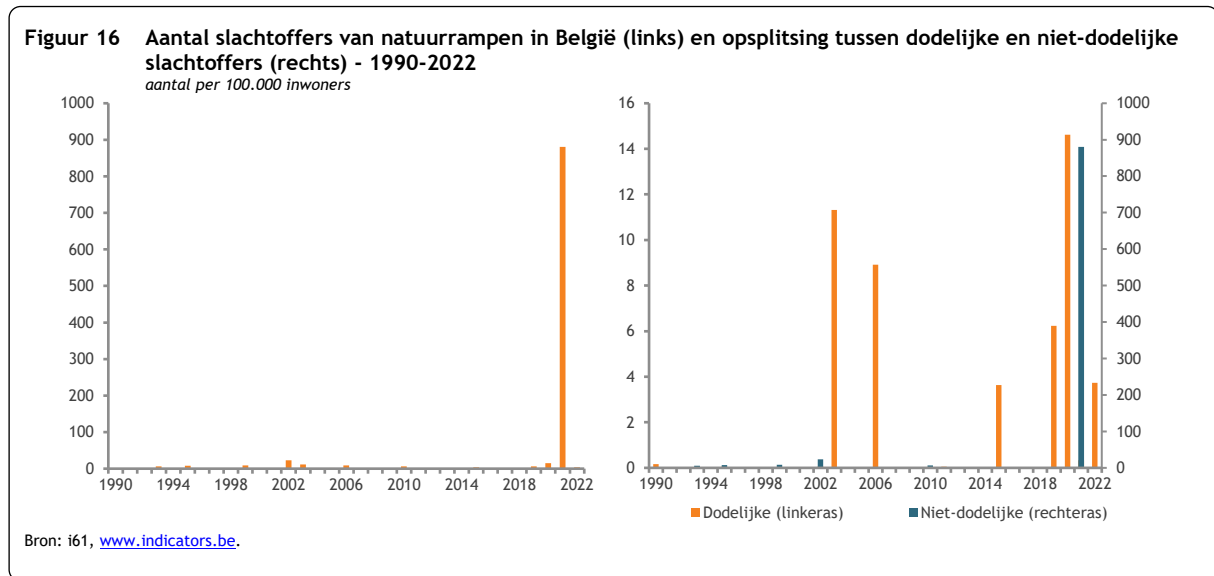

Menselijke kosten van natuurrampen

De EM-DAT-databank van het *Centre for Research on the Epidemiology of Disasters* (CRED) van de UCLouvain biedt de meest recente informatie over de menselijke kosten van natuurrampen in België. Tussen 1990 en 2022 werden 53 natuurrampen geregistreerd. De meeste van deze rampen waren stormen (25 van de 53 gebeurtenissen) of overstromingen (14 gebeurtenissen), waarbij in de meeste gevallen dodelijke slachtoffers vielen. De EM-DAT-gegevens van het CRED worden gebruikt als basis voor het berekenen van de indicator *Slachtoffers van natuurrampen* (i61, www.indicators.be). Deze indicator is een referentie op dit gebied en wordt gebruikt om de doelstellingen op te volgen van het actiekader van Sendai (UNDRR, 2023). Hij meet zowel dodelijke als niet-dodelijke slachtoffers (daklozen, gewonden enz.) van natuurrampen (geofysische, hydrologische, meteorologische en klimatologische).

Uit de analyse van de gegevens voor de periode 1990-2022 blijkt dat het aantal slachtoffers aanzienlijk schommelt in de tijd, grotendeels door de onvoorspelbare aard van natuurrampen (zie figuur 16). De overstromingen van juli 2021 veroorzaakten een ongezien aantal slachtoffers: 101.989 slachtoffers (waaronder 39 doden), wat overeenkomt met 880 slachtoffers per 100.000 inwoners. Meer in het

algemeen zijn de dodelijke slachtoffers vooral te wijten aan de hittegolven in België, onder meer in 2003, 2006 en 2020, met respectievelijk 11, 9 en 15 doden per 100.000 inwoners.

De doelstellingen van het Actiekader van Sendai beogen onder meer dat het wereldwijde gemiddelde aantal dodelijke en niet-dodelijke slachtoffers per 100.000 inwoners in het decennium 2020-2030 lager is dan het gemiddelde van 2005-2015 (zie deel b). Op basis van de hierboven gepresenteerde gegevens komt het gemiddelde aantal dodelijke en niet-dodelijke slachtoffers in België over de referentieperiode van 2005 tot 2015 overeen met 1,15 en 0,82 per 100.000 inwoners, of 1,97 voor het totaal aantal slachtoffers. Om de doelstelling te bereiken, moet dit aantal tijdens de referentieperiode 2020-2030 dus lager zijn dan deze referentiedrempel. Gezien het zeer hoge aantal slachtoffers bij de overstromingen van juli 2021 zal de doelstelling in 2030 niet meer haalbaar zijn, zelfs als er geen nieuwe slachtoffers vallen (i61 - *Slachtoffers van natuurrampen*, www.indicators.be). Over de periode 2020-2022, namelijk de eerste drie jaren van de referentieperiode 2020-2030, bedraagt dit aantal inderdaad 299,5 per jaar per 100.000 inwoners.

Uit het laatste rapport van de *World Meteorological Organization, Atlas of Mortality and Economic Loss due to Extreme Weather, Climate and Water Events*, blijkt ook dat er 55 natuurrampen (hydrologische, meteorologische en klimatologische) werden geregistreerd in België over de periode 1970-2019 (WMO, 2021). Hiervan was de extreme temperatuur van 2003 de ramp die de meeste doden veroorzaakte in de geanalyseerde periode: 1.175 doden in België.

Sciensano heeft ook gegevens verzameld en geanalyseerd over de oversterfte die is waargenomen tijdens de hittegolven in de zomers van 2019 tot 2022 (Sciensano, 2024). Uit de gegevens blijkt dat de oversterfte in de zomer wordt geschat op 1.188 extra sterfgevallen in 2019 (een getal dat dicht in de buurt komt van het hierboven genoemde cijfer). Deze cijfers liggen nog hoger voor de zomers van 2020 en 2021, met respectievelijk 1.687 en 1.346 extra sterfgevallen. De grootste oversterfte in de zomer werd echter waargenomen in 2022, met 2.291 extra sterfgevallen. Dat jaar waren de weers- en milieuomstandigheden bijzonder slecht, met hoge ozonniveaus in de lucht en een groot aantal dagen met hoge temperaturen. Uit de gegevens van Sciensano blijkt ook dat deze extra sterfgevallen vooral

vrouwen betreffen (ongeveer 92% van alle sterfgevallen) en personen van 85 jaar en ouder (ongeveer 71% van alle sterfgevallen).

Materiële kosten van natuurrampen

Als het gaat om het meten van de materiële kosten van natuurrampen, geven gegevens van Assuralia, de beroepsvereniging van verzekerings- (en herverzekerings)ondernemingen in België, een indicatie van de kosten die verzekeraars dragen in geval van schadegevallen in verband met natuurrampen (Assuralia, 2017, 2019 en 2022). Hoewel Assuralia niet alle actoren in de sector samenbrengt, kunnen deze gegevens toch gebruikt worden om de evolutie van de materiële kosten van de belangrijkste natuurrampen in België te evalueren. De gegevens hebben alleen betrekking op de kosten van schadegevallen (bekend als de 'schadelast' gedragen door de verzekeraars) die zijn geregistreerd in het kader van woonverzekeringsspolissen¹¹.

Omdat de dekking tegen natuurrampen in 2007 een verplichte waarborg werd in woonverzekeringsspolissen, werden de gegevens vanaf dat jaar verzameld. Voor de periode 2007-2022 heeft Assuralia 25 'grote natuurrampen' in België opgelijst. Voor elk van deze natuurrampen wordt het aantal aangegeven schadegevallen en hun kosten (schadelast) gedetailleerd weergegeven. Hetzelfde geldt voor de verzekeringswaarborg, die voornamelijk wordt gebruikt voor schadeaangifte (zie tabel 4); een verzekeringscontract garandeert dekking voor een specifieke reeks risico's. Twee soorten waarborgen worden hier gebruikt als een proxy om de aard van de geregistreerde natuurrampen te beschrijven: storm en overstroming.

Tabel 4 Kosten van schadegevallen in verband met de belangrijkste natuurrampen in België (2007-2022)

	De meest ontvangen waarborg	Aantal schadegevallen	Totale schadelast (Miljoen euro)	Gemiddelde kosten per schadegeval (euro)
Februari 2022	Overstroming	5389	11,2	2078
Februari 2022	Storm	208113	572,9	2753
Mei 2022	Storm	20659	71,3	3451
Maart 2021	Storm	20494	34,6	1688
Juni 2021	Storm	7350	40,5	5510
Juli 2021	Overstroming	78101	2447,1	31333
September 2020	Storm	13277	24,2	1823
Augustus 2020	Storm	9759	33,7	3453
Februari 2020	Storm	132414	253,7	1916
Juni 2019	Storm	21865	50,1	2291
Maart 2019	Storm	104899	216,4	2063
Juni 2018	Overstroming	5156	31,5	6109
Januari 2018	Storm	71417	144,7	2026
Juni 2016	Storm	17779	64,4	3622
Juni 2016	Overstroming	15078	109,8	7282
Juni 2014	Storm	106144	426,1	4014
November 2010	Overstroming	9279	75,5	8137
Juli 2010	Storm	45800	141,7	3094
Februari 2010	Storm	36500	52,5	1438
Mei 2009	Storm	34500	74,1	2148
Januari 2007	Storm	155500	213,1	1370
Totaal		1119473	5089,1	4546

Bron: Assuralia, 2017, 2019 en 2022.

Voor alle geregistreerde natuurrampen werden bijna 1.120.000 schadegevallen aangegeven, met een totale kostprijs van meer dan 5 miljard euro. In de meeste gevallen (16 van de 21) betreft de waarborg

¹¹ De gegevens omvatten ook schade aan voertuigen veroorzaakt door natuurrampen.

voor storm. In de periode 2007-2022 werden meer dan een miljoen schadegevallen geregistreerd voor een storm. Bij overstromingen ligt dit aantal veel lager: rond de 113.000 schadegevallen.

Deze observatie is omgekeerd als het gaat om het meten van de kosten van de schadegevallen (schadelast). Een overstromingsgerelateerd schadegeval kost gemiddeld, in de periode 2007-2022, bijna tien keer meer dan een stormgerelateerd schadegeval: ongeveer 24.000 euro vergeleken met een gemiddelde van 2.400 euro per schadegeval. De overstromingen van juli 2021 wogen zwaar op de totale kosten van de door Assuralia geregistreerde schadegevallen, aangezien deze gebeurtenis alleen al goed was voor bijna de helft van de totale kosten van de schadegevallen in de geanalyseerde periode.

d. Beschrijving en evaluatie van de toekomstige risico's in België

Naast gegevens die kunnen worden gebruikt om de frequentie van natuurrampen en hun menselijke en materiële kosten te meten, zijn er ook gegevens die kunnen worden gebruikt om op basis van de huidige toestand de toekomstige risico's te meten waarmee België zal worden geconfronteerd. Met behulp van verschillende modellen en scenario's is het ook mogelijk om de frequentie van natuurrampen in de toekomst en hun impact in België te ramen. Deze twee punten worden hieronder achtereenvolgens behandeld.

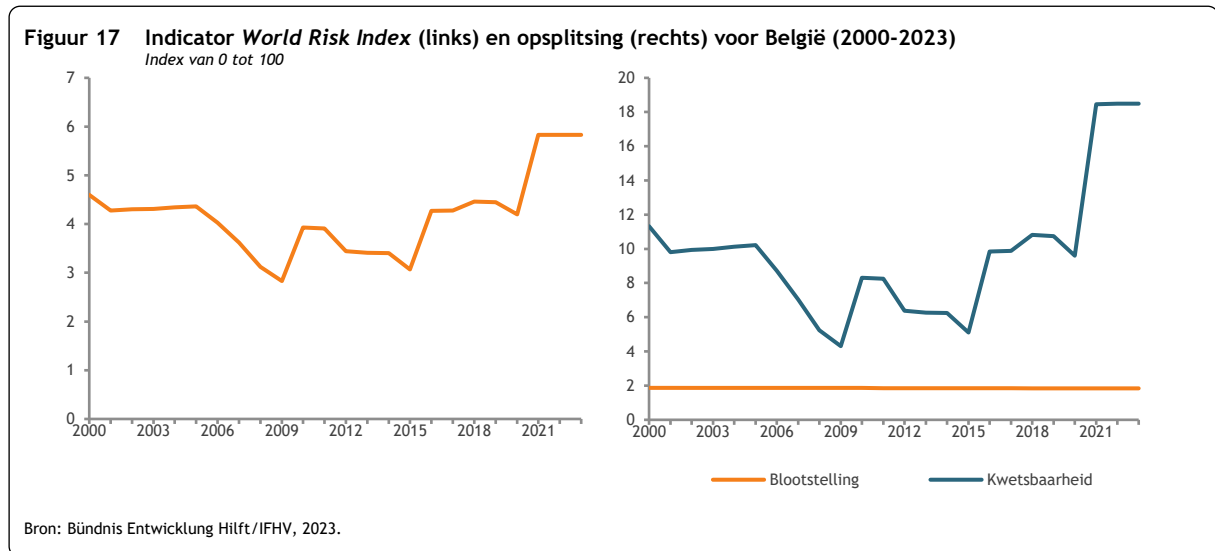
Risico-indicatoren

De indicator *World Risk Index (WRI)* meet het rampenrisico wereldwijd, met gegevens voor België voor de periode 2000-2023 (Bündnis Entwicklung Hilft / IFHV, 2023). De indicator WRI, die het algehele rampenrisico voor een land meet, is een compositie indicator, dat wil zeggen dat hij wordt samengesteld door andere indicatoren samen te voegen. Hij wordt berekend als het meetkundig gemiddelde van twee andere indicatoren: blootstelling aan en kwetsbaarheid voor deze rampen. De indicator WRI kan daarom worden opgesplitst en geanalyseerd op basis van veranderingen in deze componenten. De indicatoren krijgen hetzelfde gewicht, namelijk 0,5 op een totaal van 1, wat betekent dat ze beiden even belangrijk zijn.

De indicator voor blootstelling aan natuurrampen meet algemeen de blootstelling van de bevolking aan verschillende soorten natuurrampen (overstromingen, droogte, tsunami's enz.).

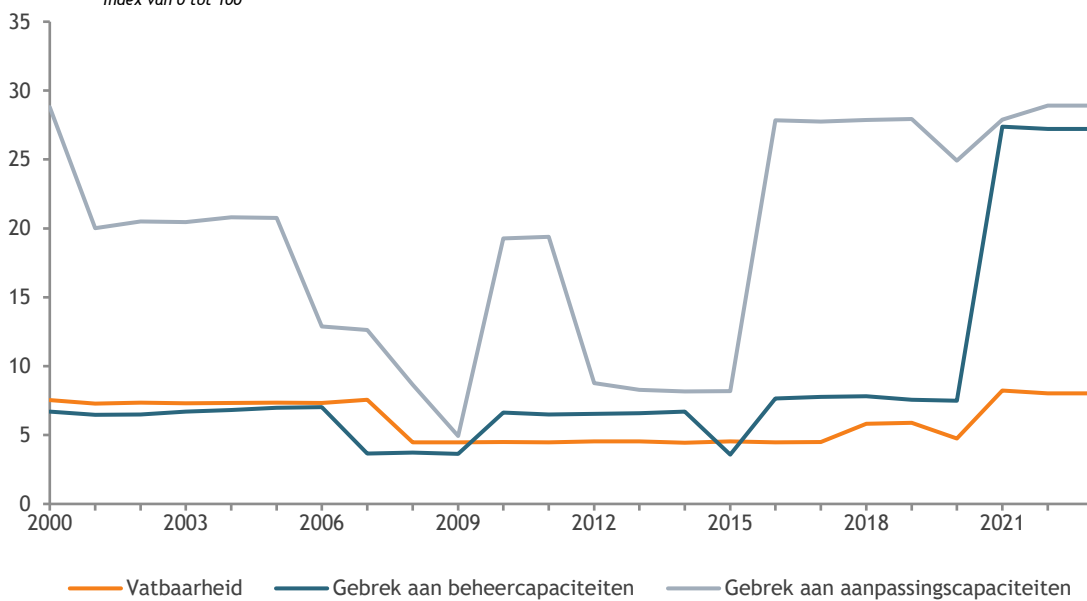
De kwetsbaarheidsindicator meet de kwetsbaarheid van een land voor natuurrampen. Deze indicator is ook een compositie indicator en kan daarom worden onderverdeeld in drie componenten: gegevens over de sociaaleconomische ontwikkeling van een land (hier *Susceptibility* of vatbaarheid genoemd), het gebrek aan beheercapaciteiten (*Coping capacities*) en het gebrek aan aanpassingscapaciteiten (*Adaptive capacities*). Elk van deze drie componenten kan zelf worden onderverdeeld volgens een reeks indicatoren, waarbij elke compositie indicator wordt geaggregeerd op basis van een meetkundig gemiddelde. Sociaaleconomische ontwikkeling wordt bijvoorbeeld gemeten aan de hand van levensverwachting, opleidingsniveau en inkomensniveau. Het gebrek aan beheercapaciteiten wordt gemeten aan de hand van het aantal ziekenhuisbedden of recente rampen. Tot slot wordt het gebrek aan aanpassingscapaciteiten onder andere gemeten aan de hand van investeringen in infrastructuur en onderwijs.

Resultaten. Uit een analyse van de indicator WRI voor België blijkt dat het risico op natuurrampen tussen 2000 en 2023 met bijna 27% is toegenomen (zie figuur 17). De indicator daalde licht tussen 2000 en 2015 en steeg daarna aanzienlijk. Een meer gedetailleerde analyse van de gegevens voor de twee componenten van de indicator WRI toont aan dat de blootstelling aan natuurrampen in België relatief stabiel is gebleven in de loop van de tijd (zie figuur 17). Omgekeerd is de kwetsbaarheid van België voor deze rampen sinds 2015 aanzienlijk toegenomen.

De kwetsbaarheidsindicator kan op zijn beurt worden opgesplitst in drie componenten (zie figuur 18). De gedetailleerde analyse toont aan dat de vastgestelde toename van de kwetsbaarheid van België voor natuurrampen voornamelijk te wijten is aan een toename van het gebrek aan capaciteit om zich aan te passen aan deze rampen en ze te beheren. Het zal geen verbazing wekken dat deze stijging deels te wijten is aan de overstromingen van juli 2021 en aan de covid-19-pandemie, die de kwetsbaarheid van ons land voor dergelijke gebeurtenissen duidelijk hebben gemaakt.

Figuur 18 Opsplitsing van de kwetsbaarheidsindicator voor natuurrampen voor België (2000-2023)
Index van 0 tot 100

Bron: Bündnis Entwicklung Hilft/IFHV, 2023.

Raming van de toekomstige gevolgen van klimaatverandering

Een andere manier om de risico's voor België op het vlak van natuurrampen te analyseren, is te kijken naar de resultaten van verschillende modellen en scenario's die de klimaatverandering en de toekomstige gevolgen ervan proberen te meten. Hoewel er op internationaal niveau veel studies over dit onderwerp bestaan, zijn de resultaten voor België relatief beperkt.

Een recente studie uitgevoerd door een consortium van consultants voor de Nationale Klimaatcommissie biedt de meest recente resultaten op dit gebied (De Ridder *et al.*, 2020). De studie ontwikkelt verschillende scenario's op het vlak van klimaatverandering voor België op basis van de uitstoot van broeikasgassen. Op basis van de resultaten van deze scenario's tracht de studie de monetaire impact in verschillende sectoren zoals gezondheidszorg, landbouw en industrie te beoordelen. Naast deze sectoren meet de studie ook de sociale gevolgen van deze scenario's, evenals de grensoverschrijdende gevolgen.

Welk van de drie scenario's uit de studie¹² ook wordt gekozen, de toekomstige klimaatverandering zou in België leiden tot een stijging van de globale temperaturen, met warmere, drogere zomers en zachtere, nattere winters. Deze veranderingen zullen naar verwachting in de loop van de tijd toenemen. Als gevolg daarvan zal België meer te maken krijgen met hittegolven, overstromingen en droogte. Bovendien zou de kwetsbaarheid van België voor deze natuurrampen toenemen door de hoge graad

¹² De studie is gebaseerd op drie scenario's uit het rapport over klimaatverandering uit 2014 gepubliceerd door het *Intergovernmental Panel on Climate Change* (IPCC). Elk scenario bevat projecties over de evolutie van de uitstoot van broeikasgassen tot 2100. Het meest pessimistische scenario (RCP8.5) gaat ervan uit dat de uitstoot zal blijven stijgen tot 2100. Het meest optimistische scenario (RCP2.6) gaat uit van een piek in de uitstoot rond 2020, gevolgd door een geleidelijke daling van de uitstoot tot 2100. Het laatste scenario (R) gaat uit van een piek in de uitstoot rond 2040, gevolgd door een verdere daling tot 2100.

van verstedelijking op een beperkt grondgebied. Verstedelijking verergert hittegerelateerde problemen, door het creëren van hitte-eilanden, en verhoogt het risico op overstromingen door bodemafdekking.

Op basis van de resultaten van de bestudeerde scenario's bekijkt de studie ook de impact van de toekomstige klimaatverandering in België op de gezondheid, de arbeidsproductiviteit, de infrastructuur, de energiesector, de landbouw, de bosbouw, de verzekeringen en de ecosysteemdiensten. Uitgaande van het scenario met een gestage toename van de uitstoot van broeikasgassen tussen nu en het einde van de eeuw, zouden de totale monetaire kosten van de klimaatverandering in België tegen 2100 ongeveer 10 miljard euro per jaar bedragen, of bijna 2% van het huidige Belgische bbp. Dit zijn de nettokosten, die rekening houden met zowel de kosten als de winsten van klimaatverandering.

Tegen 2050 hebben de belangrijkste gemeten kosten betrekking op de impact van de klimaatverandering op het verlies aan arbeidsproductiviteit in de Belgische economie (zie figuur 19). Daarna volgen kosten met betrekking tot gezondheid, ecosysteemdiensten en grensoverschrijdende diensten. Deze laatsten houden rekening met de impact van de klimaatverandering op de markten voor goederen en diensten die in België worden ingevoerd. Tegen 2100 nemen de kosten in verband met gezondheid en arbeidsproductiviteit toe, maar het zijn de kosten in verband met infrastructuur die het meest zullen stijgen, door een stijging van de zeespiegel en de frequentie van overstromingen.

Figuur 19 Kosten en winsten van klimaatverandering in België voor 2050 en 2100
Miljoenen euro's per jaar

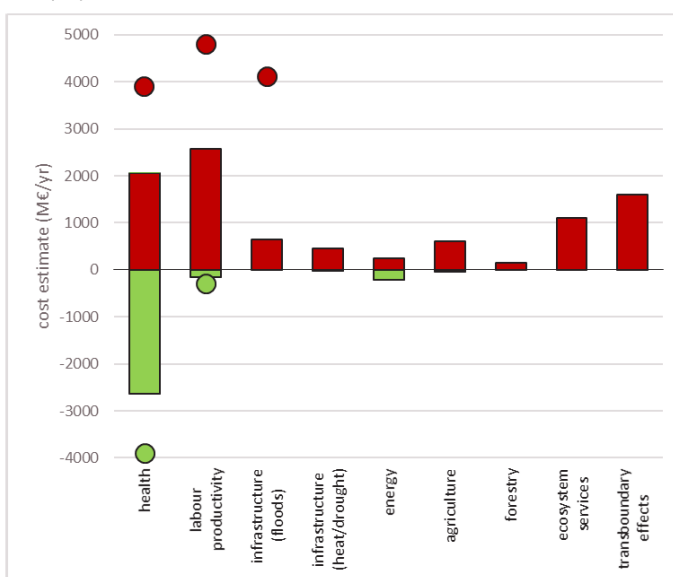

Figure 9-1. Estimated economic costs (red) and gains (green) of climate change per sector, as compared to present-day conditions, considering climate scenario RCP8.5 and the year 2050 (stacks) and 2100 (dots). The numbers contained in this figure represent average values of the cost ranges provided at the end of Section 6. Note that the health costs only pertain to the impacts of heat and cold.

Bron: De Ridder et al., 2020.

Wat de gezondheid¹³ betreft, zullen tegen 2100 de kosten die voornamelijk geassocieerd worden met stijgende temperaturen en hittegolven gecompenseerd worden door aanzienlijke winsten als gevolg

¹³ Om de kosten van klimaatverandering voor de gezondheid in geld uit te drukken, moest een schatting van de waarde van een verloren leven worden berekend.

van zachtere winters. Tegen 2050 zal de winst zelfs groter zijn dan de gemeten kosten. Dit komt doordat de stijging in sterfte en ziekte tijdens de zomers wordt gecompenseerd door een daling in sterfte en ziekte tijdens de winters.

Naast deze monetaire kosten is het belangrijk om te benadrukken dat de groepen die momenteel het meest kwetsbaar zijn in de samenleving ook het meest getroffen zouden worden door de gevolgen van klimaatverandering. Dit zijn onder andere mensen met een laag inkomen, een slechte gezondheid of een gebrekkige huisvesting.

4.2.2. Natuurrampen - Beschrijving en evaluatie van het beleid

Zich voorbereiden op de natuurrampen van morgen	
MAATREGELEN	<p>FPDO</p> <p>C.2.1: beheren van de huidige en toekomstige rampenrisico's</p> <p>C.2.1.1: een strategie voor het beperken van de rampenrisico's</p> <p>C.2.1.2: ontwikkelen van een federaal beleid voor aanpassing aan de klimaatcrisis</p> <p>a: met de ontwikkeling van een coherente reeks adaptatiemaatregelen</p> <p>b: met de realisatie van een Belgisch kenniscentrum voor klimaat</p>
TIMING	<p>1: vanaf 2021</p> <p>2.a: maart 2023</p> <p>2.b: november 2022</p>
OORSPRONG	<p>1: nieuwe maatregel</p> <p>2.a: overgenomen uit het regeerakkoord</p> <p>2.b: overgenomen uit het regeerakkoord</p>
INSTRUMENTEN	<p>1: vrijwillig</p> <p>2.a: programmerend</p> <p>2.b: onderzoek</p>
IMPACT	<p>1: indirect</p> <p>2.a: indirect</p> <p>2.b: indirect</p>
SDG'S	1, 2, 3, 4, 6, 9, 11, 13, 14, 15
SAMENWERKING	<p>1: ja</p> <p>2.a: ja</p> <p>2.b: ja</p>
UITVOERING	<p>[31/01/2024]</p> <p>1: in voorbereiding</p> <p>2.a: in uitvoering</p> <p>2.b: in uitvoering</p>
<p>VERBODEN INFORMATIE over de evaluatie van de uitvoering van het plan: zie hoofdstuk 2 van dit rapport.</p>	

a. Beschrijving en uitvoering van het beleid op 31 januari 2024

Paragraaf 2.1 van deel C *Interdepartementale acties* van het FPDO, getiteld *Beheren van huidige en toekomstige rampenrisico's*, bevat drie maatregelen. Deze casestudie richt zich op de eerste twee: maatregel C-2.1.1 *Een strategie voor het beperken van de rampenrisico's* en maatregel C-2.1.2. *Ontwikkeling van een federaal beleid voor aanpassing aan de klimaatcrisis*.

Een strategie voor het beperken van de rampenrisico's

Maatregel C-2.1.1 *Een strategie voor het beperken van de rampenrisico's* omvat het bijeenroepen van een werkgroep bestaande uit deskundigen van de verschillende overheidsdiensten om een nationaal overlegplatform op te richten. Het doel is op regelmatige basis vitale disciplines en sectoren op nationaal niveau bijeen te brengen om zich voor te bereiden op een beter crisisbeheer. De belangrijkste doelstellingen van dit platform zijn het creëren van een ruimte voor samenwerking, het professionaliseren van de noodplanning, het opstellen van een kalender met nationale

oefeningen, het faciliteren van de coördinerende rol van het Nationaal Crisiscentrum en het ondersteunen van de verschillende sectoren bij hun voorbereidingen op crisisbeheer.

Deze maatregel is op een niet-geformaliseerde manier geïmplementeerd door het organiseren van bijeenkomsten in het kader van de crisissen van de afgelopen jaren (covid, overstromingen, de storm Eunice, Oekraïne, de aanslag op 16 oktober 2023 enz.) en via het uitwerken van de stappen van een

noodplanning. Het overlegplatform dat in deze context is gecreëerd, is vastgelegd onder de titel *Nationale Veiligheidscel* in het wetsontwerp over noodplanning en crisisbeheer, evenals in het ontwerp van koninklijk besluit tot vaststelling van het nieuwe nationale noodplan. Deze twee teksten maken deel uit van het Wetboek Noodplanning en Crisisbeheer, dat in maart 2024 moet worden goedgekeurd.

Een federaal beleid ontwikkelen voor aanpassing aan de klimaatcrisis

Maatregel C-2.1.2 *Een federaal beleid ontwikkelen voor aanpassing aan de klimaatcrisis* heeft twee componenten: (i) de ontwikkeling van een nieuw federaal adaptatieplan met een coherente reeks maatregelen, en (ii) de oprichting van een Belgisch kenniscentrum voor klimaat om onderzoeksprogramma's te coördineren, de samenwerking met andere onderzoekscentra te versterken en tegemoet te komen aan de behoeften van de economische en politieke actoren.

Federaal adaptatieplan. De ministerraad heeft op 3 maart 2023 een reeks federale adaptatiemaatregelen goedgekeurd. Het document met deze maatregelen werd gepubliceerd met als titel *Naar een klimaatbestendige samenleving in 2050 - Federale adaptatiemaatregelen 2023-2026* (Federale regering, 2023). De 28 federale maatregelen die daarin worden beschreven, zijn onderverdeeld in acht verschillende actiegebieden: onderzoek, biodiversiteit, infrastructuur, natuurlijke hulpbronnen, volksgezondheid, risico- en crisisbeheer, internationale samenwerking en bewustmaking.

Deze federale adaptatiemaatregelen werden vastgelegd na een transparant proces, waaronder een openbare raadpleging die plaatsvond van 27 juni tot 16 september 2022. Bovendien stellen ze België in staat om te voldoen aan het Akkoord van Parijs van 2015 (IPCC, 2015), de nieuwe EU-strategie voor aanpassing aan de klimaatverandering van 2021 (Europese Commissie, 2021), de Europese klimaatwet van 2021 (EU, 2021) en de EU-verordening van 2018 inzake de governance van de energie-unie en van de klimaatactie. In 2024 zal een eerste evaluatie van de maatregelen uitgevoerd worden gevolgd door een eindevaluatie van zijn implementatie in 2026 (Federale regering, 2023).

Bovendien zijn sommige van deze federale adaptatiemaatregelen al geïmplementeerd. Dit is bijvoorbeeld het geval voor maatregel 22 *Natuurrampen - risicozones - criteria*, die aanzet tot "*de herziening van de criteria voor het bepalen van de risicozone en de gevolgen, meer bepaald wijziging van het koninklijk besluit van 12 oktober 2005 tot vaststelling van de criteria op basis waarvan de gewesten hun voorstellen inzake de afbakening van de risicozones dienen te formuleren*". Het wetsontwerp tot wijziging van de wet van 4 april 2014 betreffende de verzekeringen, wat de wettelijke dekking in geval van een natuurramp betreft werd in december 2023 in tweede lezing aangenomen door de Kamer van volksvertegenwoordigers (Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers, 2023).

Er moet ook worden opgemerkt dat "*er besprekingen aan de gang zijn tussen de federale regering en de gefedereerde entiteiten over het voorontwerp van het nationaal adaptatieplan (werkzaamheden die eind februari/begin maart moeten zijn afgerond), waarvoor een openbare raadpleging is gepland voor mei 2024*" (Smeets, 2024).

Belgisch kenniscentrum voor klimaat. Na een beslissing van de ministerraad op 17 december 2021 werd het Belgisch Klimaatcentrum op 29 november 2022 ingehuldigd op de Ruimtepool in Ukkel (Belgisch Klimaatcentrum, 2023). Het Belgisch Klimaatcentrum wil het klimaatonderzoek versterken door

samenwerking, de overdracht van kennis naar beleidsmakers vergemakkelijken en de relevantie van klimaatonderzoeksprogramma's verbeteren door gedeelde ervaring en een betere aanwending van de financiering. Het centrum wordt ondersteund door een stuurgroep bestaande uit 16 vertegenwoordigers van federale wetenschappelijke instituten, universiteiten en federale departementen, en een wetenschappelijk comité bestaande uit 15 vertegenwoordigers. Op termijn zal het centrum naar verwachting werk bieden aan ongeveer tien personen.

Een ander centrum, CERAC (*Climate and Environment Risk Assessment Centre*), werd opgericht in 2023 na een besluit van de ministerraad van 20 oktober 2021 (Cerac, 2024). Het is een onafhankelijk federaal orgaan dat bestaat uit ongeveer vijftien personen, ondersteund door een stuurgroep met vertegenwoordigers van 11 (inter)federale instellingen. CERAC heeft drie hoofddoelstellingen: (i) onafhankelijke nationale risicoanalyses voor België uitvoeren door bestaande kennis en expertise te verzamelen, te organiseren, te consolideren en samen te vatten, (ii) belangrijke risico's identificeren en aanbevelingen doen aan de Nationale Veiligheidsraad en andere Belgische beleidsmakers en (iii) de bewustwording over klimaat- en milieurisico's vergroten door betrouwbare informatie te verstrekken op een manier die toegankelijk is voor een breed publiek.

b. Evaluatie

Met betrekking tot maatregel C-2.1.1 *Een strategie voor het beperken van de rampenrisico's* is op een niet-formaliseerde manier een nationaal overlegplatform opgericht genaamd *Nationale veiligheidscel*. De FOD Buitenlandse Zaken, de FOD Defensie, de FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu en de FOD Mobiliteit en Vervoer nemen actief deel aan de vergaderingen die in dit kader worden georganiseerd. Het komt voor in het wetsontwerp over noodplanning en crisisbeheer, evenals in het ontwerp van koninklijk besluit tot vaststelling van het nieuwe nationale noodplan. Deze twee teksten, die de oprichting van de cel zullen formaliseren, maken deel uit van het Wetboek Noodplanning en Crisisbeheer, dat in maart 2024 moet worden goedgekeurd. Deze maatregel is in voorbereiding op 31 januari 2024, de afsluitingsdatum van de gegevens.

Wat betreft maatregel C-2.1.2 *Een federaal beleid ontwikkelen voor aanpassing aan de klimaatcrisis*, werd een reeks federale adaptatiemaatregelen goedgekeurd door de ministerraad van 3 maart 2023 onder de benaming *Naar een klimaatbestendige samenleving in 2050 - Federale adaptatiemaatregelen 2023-2026* en bepaalde maatregelen ervan zijn reeds uitgevoerd. Daarnaast werd een Belgisch kenniscentrum voor klimaat opgericht. Het gaat om het Belgisch Klimaatcentrum. Beide delen van deze maatregel zijn dan ook uitgevoerd.

4.3. De overgang van voedselsystemen aanmoedigen

Om de overgang van voedselsystemen aan te moedigen, bevat het in oktober 2021 goedgekeurde Federaal plan duurzame ontwikkeling (FPDO) twee acties in hoofdstuk 3 *Hervormen van de Belgische economie* en één actie in hoofdstuk 6 *Internationaal*. Deze acties vormen een geheel en zijn gericht op het volgende:

- de nationale strategie inzake bestuivers voor het federale niveau uitvoeren (maatregel C.3.9.1),

- een maatschappelijk debat over de overgang van de voedselsystemen organiseren (maatregel C.3.9.2),
- een federale strategie voor duurzame voedselimportketens implementeren (maatregel C.6.4).

Federaal plan voor bestuivers (C.3.9.1). Begin 2024 was dit plan nog niet goedgekeurd, hoewel de ontwerptekst in 2023 door de betrokken actoren was opgesteld. Sinds oktober 2023 wacht het ontwerpplan op de goedkeuring van de bevoegde ministers voordat de openbare raadpleging van start kan gaan. Deze maatregel is daarom in voorbereiding.

Maatschappelijk debat (C.3.9.2). Het FPDO voorziet ondersteuning voor het Futures4Food-project, dat in december 2020 van start is gegaan. Aangezien deze ondersteuning al vanaf het begin van het project wordt voorzien, voegt de FPDO-maatregel in dit opzicht niets nieuws toe. Een tweede maatregel van het FPDO is echter gericht op het toepassen van de methode die door het Futures4Food-project is ontwikkeld op andere sectoren, wat een echte innovatie is. Deze vaststelling doet echter niets af aan de relevantie van het Futures4Food-project, dat de graansector onder andere in staat heeft gesteld een toekomstvisie te formuleren die door alle actoren in de sector wordt gedeeld.

Op basis hiervan wordt de eerste maatregel (ondersteuning voor het Futures4Food-project) als uitgevoerd beschouwd. De FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu is gestart met een reflectie rond de tweede maatregel (toepassen van de methode op andere sectoren), die uitgevoerd zal worden zodra het onderzoeksproject is afgerond. Deze maatregel is dan ook in voorbereiding.

Federale strategie voor duurzame voedselimportketens (C.6.4). Begin 2024 was de voor 2022 geplande *Beyond Food*-strategie nog niet goedgekeurd, ondanks de opmaak van een ontwerptekst in 2020 door de ICDO. Op basis van dit project besloot de overheid een studie te laten uitvoeren om het beleid dat ze op dit gebied zou kunnen voeren, te objectiveren. Deze studie werd gepubliceerd in de herfst van 2023 en was het onderwerp van een colloquium eind 2023. Aangezien er acties zijn ondernomen ter voorbereiding van de goedkeuring van de geplande strategie, met inbegrip van de opmaak van een ontwerptekst in 2020, wordt de maatregel als in voorbereiding beschouwd. Omdat de strategie niet is aangenomen, zijn de maatregelen om deze uit te voeren en te evalueren zonder gevolg gebleven.

Structuur van de tekst in deze casestudie. Het eerste punt van dit deel is gewijd aan voedselsystemen in het algemeen, waarbij het belang ervan voor duurzame ontwikkeling wordt beschreven aan de hand van een korte stand van zaken (punt 4.3.1.a) en de belangrijkste doelstellingen op dit gebied worden uiteengezet (4.3.1.b). Het punt 4.3.2 richt zich vervolgens op de drie acties van het FPDO, te beginnen met het schetsen van de stand van zaken voor elk van deze acties, alvorens de uitvoering ervan te beschrijven en ze te evalueren.

4.3.1. Voeding - Stand van zaken en evaluatie van de huidige toestand

De groei van de wereldbevolking tussen nu en 2050 zou een toename van de voedselproductie vereisen om aan de groeiende vraag naar voedsel te voldoen. Als de huidige landbouwpraktijken behouden blijven, is deze evolutie echter niet verenigbaar met de verwezenlijking van de SDG's (UN, 2019). De

Voedsel- en Landbouworganisatie van de Verenigde Naties (*Food and Agriculture Organization* of FAO) omschrijft een duurzaam voedselsysteem als "een systeem dat voedselzekerheid en voeding voor alle mensen garandeert op een manier die de economische, sociale en milieufundamenten die nodig zijn om voedselzekerheid en voeding voor toekomstige generaties te garanderen, niet in gevaar brengt. Dit betekent dat het rendabel is gedurende het hele proces, zorgt voor economische duurzaamheid, brede maatschappelijke voordelen biedt, zorgt voor sociale duurzaamheid en een positieve of neutrale impact op de omgeving van de natuurlijke hulpbronnen heeft, waarbij de duurzaamheid van het milieu beschermd wordt." (FAO, 2023).

De voedselsystemen omvatten alle processen en infrastructuren betrokken bij het voeden van een bevolking: akkerbouw en veeteelt, verwerking, distributie, consumptie en beheer van voedselafval. Ze omvatten ook het vervoer en de verpakking die bij elk van deze fasen horen.

a. Belang voor een duurzame ontwikkeling en huidige toestand

Voedselsystemen hebben zeer transversale uitdagingen, die de drie pijlers van duurzame ontwikkeling bestrijken, zoals in de volgende drie punten beschreven. Deze punten schetsen ook de stand van zaken op een vrij algemene manier. Een meer specifieke stand van zaken is ook opgenomen in elk van de acties die zijn geëvalueerd in punt 4.3.2.

Sociaal

Het gemiddelde aandeel van voeding in het Belgische huishoudbudget daalde gestaag tussen 1970 en 2000, van 30% tot ongeveer 16%. Daarna bleef het stabiel in de periode 2000-2022 (Statbel, 2023a). Daarnaast toont de Enquête over de inkomsten en de levensomstandigheden (SILC) dat in 2023, 4,2% van de ondervraagden zich om de dag geen maaltijd met vlees, kip, vis of een vegetarisch equivalent konden veroorloven. Dit deel van de bevolking is met 13,1% in 2023 bijzonder hoog onder personen met een armoederisico, gedefinieerd als personen met een inkomen van minder dan 60% van het mediaan equivalent inkomen. Voor personen met een hoger inkomen ligt dit cijfer veel lager, op 3,0% in 2023 (Eurostat, 2024).

Daarnaast hebben de voedselconsumptiepatronen een directe invloed op de gezondheidstoestand, zowel door de hoeveelheid als door de kwaliteit van het voedsel. De toenemende consumptie van calorierijk voedsel met weinig voedingsstoffen wordt in verband gebracht met een toename van bepaalde aandoeningen. In België gaat het vooral om hart- en vaatziekten en cerebrovasculaire aandoeningen, verschillende soorten kanker (long-, borst-, dikkedarm-, prostaat-, baarmoeder- en baarmoederhalskanker) en diabetes mellitus, vaak gelinkt aan obesitas (HGR, 2019). Zo neemt deze laatste bijvoorbeeld voortdurend toe. In 1997 had 10,8% van de volwassen bevolking te maken met zwaarlijvigheid en in 2018 is dat 15,9% (*obesitas bij volwassenen* - i08; www.indicators.be).

Daarnaast, kunnen voedselproductiemethoden gezondheidsrisico's met zich meebrengen voor werknemers, onder andere in de landbouwsector door het intensieve gebruik van pesticiden en andere fytosanitaire producten (Inserm, 2021).

Milieu

De voedselproductie gebruikt het grootste deel van de natuurlijke hulpbronnen van de planeet, met talrijke milieueffecten tijdens de hele productieketen, en vooral op het niveau van de landbouwproductie (bijvoorbeeld waterverbruik, niet alleen tijdens de productie, maar ook tijdens de voedselverwerking). De landbouwproductie is de belangrijkste factor die uitdagingen stelt aan vier van de negen planetaire grenzen¹⁴: het verlies van biodiversiteit, de verstoring van biochemische cycli, de wijziging van landgebruik en het gebruik van zoet water. Het levert ook een belangrijke bijdrage aan de klimaatverandering (Campbell *et al.*, 2017). Niet alle effecten van de waardeketen van het voedselsysteem op het milieu kunnen hier echter worden behandeld. Dit punt zal daarom focussen op de impact van de landbouwproductie op de klimaatverandering en de biodiversiteit.

Ongeveer 25% tot 30% van de wereldwijde uitstoot van broeikasgassen is afkomstig van de voedselsystemen. Deze uitstoot wordt gegenereerd in de hele voedselketen: landgebruik, landbouwproductie (bijvoorbeeld kunstmest en methaanuitstoot van vee en rijst), voedselverwerking, verpakking, vervoer, koeling en tot slot voedselbereiding thuis en voedselafval (Ritchie, 2021). Op Belgisch grondgebied is de uitstoot van broeikasgassen door de landbouw goed voor 11,1% van de totale uitstoot. Ongeveer driekwart van deze uitstoot is toe te schrijven aan methaan, voornamelijk uit de veeteelt, en distikstofoxide, voornamelijk uit de teelt van voedingsgewassen. Het saldo van 23,3% houdt voornamelijk verband met het energieverbruik (EMA, 2023).

Wereldwijd wordt 70% van het verlies aan biodiversiteit op het land toegeschreven aan de landbouw (GCO, 2023). De index van de *populatie akkervogels* in België, die voor 1990 gelijkgesteld wordt aan 100, daalde bijna voortdurend tot 37,7 in 2021 (i68, www.indicators.be). Op continentale Europese schaal is het gebruik van pesticiden en meststoffen de belangrijkste factor in de afname van vogelpopulaties (Rigal *et al.*, 2023). Dit ondanks het feit dat de toxiciteit van *landbouwpesticiden* in de loop der tijd afneemt: de geharmoniseerde risico-index in België is in tien jaar tijd gehalveerd, van 102 in 2011 tot 47 in 2021 (i11, www.indicators.be).

Economie

Landbouw verschilt van de meeste andere economische activiteiten doordat het afhankelijker is van weer- en klimaatomstandigheden dan veel andere sectoren. Bovendien liggen de inkomens van landbouwers (53.670 in 2020 in België), ondanks het belang van de voedselproductie, ongeveer 40% lager dan de inkomens buiten de landbouw (Eurostat, 2023; Europese Commissie, 2023a). Het grootste deel van de voedselproductie is daarom economisch niet rendabel en wordt gesubsidieerd door de Europese Unie, waarvan 23,6% van de begroting aan deze subsidies wordt besteed in 2022 (European Commission, 2023b). In België daalt het aandeel van de landbouw in het bbp gestaag, van 1,3% in 1995 tot 0,6% in 2022 (Wereldbank, 2024).

Daarnaast bood de voedselverwerking (voeding en drank) werk aan 98.144 mensen in 2021. In datzelfde jaar bedroeg haar aandeel in het bbp 2% (FOD Economie, 2023a). Deze gegevens zijn moeilijk te achterhalen voor de voedseldistributie, de volgende fase in de voedselketen, omdat het, met

¹⁴ De anderen zijn: klimaatverandering, chemische vervuiling, oceaanzuurzuring, atmosferische aerosolen en gat in de ozonlaag.

uitzondering van speciaalzaken, moeilijk is om de distributiesector op te splitsen in een food- en een non-foodgedeelte.

b. Duurzame ontwikkelingsdoelstellingen

SDG 2 *Geen honger* van Agenda 2030 richt zich op de voedselsystemen: "*Beëindig honger, bereik voedselzekerheid en verbeterde voeding en bevorder duurzame landbouw*". Het stelt doelen voor het garanderen van toegang tot gezond, voedzaam en voldoende voedsel en voor het implementeren van veerkrachtige landbouwpraktijken die de productiviteit en voedselproductie verhogen en tegelijkertijd de impact op het milieu verminderen.

Verschillende andere SDG's worden ook beïnvloed. Binnen het algemene kader van SDG 12 *Duurzame consumptie en productie* moet deze transitie van het voedselsysteem onder andere ongelijkheden op het gebied van toegang verminderen (SDG 1 *Geen armoede* & 10 *Ongelijkheid verminderen*), mensen in staat stellen in goede gezondheid te leven (SDG 3 *Goede gezondheid en welzijn*), duurzaam waterbeheer waarborgen (SDG 6 *Schoon water en sanitair*), de effecten van klimaatverandering verminderen (SDG 13 *Klimaatactie*) en de water- en landbiodiversiteit beschermen (SDG 14 *Leven in het water* en 15 *Leven op het land*).

Talrijke andere politieke verbintenissen bevatten doelstellingen op dit gebied, waaronder:

- De *van boer tot bord*-strategie, die de Europese Commissie in mei 2020 heeft aangenomen als onderdeel van de Europese Green Deal, waarin een van de EU-doelstellingen is om een wereldwijde transitie te sturen naar de duurzaamheid van het concurrentievermogen van boer tot bord (Europese Commissie, 2020),
- de *Federale beleidsvisie op lange termijn* die in 2013 door de federale regering werd aangenomen, stelt dat voedingsgewoonten geen negatieve invloed mogen hebben op de gezondheid of het milieu (BS, 2013a),
- de *nationale strategie inzake duurzame ontwikkeling* die België in 2017 heeft aangenomen, omvat zes assen, waaronder de noodzaak van een systemische benadering om de ecologische voetafdruk van voedselproductie, -verwerking, -distributie en -consumptie te verkleinen en tegelijkertijd met alle actoren van de voedselketen samen te werken om fatsoenlijke prijzen en arbeidsomstandigheden te garanderen (IMCDO, 2017).

4.3.2. Voeding - Beschrijving en evaluatie van het gevoerde beleid

a. De nationale strategie inzake bestuivers voor het federale niveau uitvoeren

Bestuiving door dieren speelt een essentiële rol als regulerende ecosystemedienst in de natuur. Wereldwijd zijn bijna 90% van de wilde plantensoorten op zijn minst gedeeltelijk afhankelijk van stuifmeeloverdracht door dieren (IPBES, 2016). Meer dan driekwart van 's werelds belangrijkste voedselgewassen is voor hun opbrengst en/of kwaliteit tot op zekere hoogte afhankelijk van dierlijke bestuiving (IPBES, 2016). Bestuivers zijn zowel wilde als gedomesticeerde soorten, waarbij hun relatieve bijdrage varieert afhankelijk van het gewastype en de plaats. Een diverse gemeenschap van bestuivers

zorgt echter over het algemeen voor een efficiëntere en stabielere bestuiving van gewassen dan wanneer de bestuiving afhankelijk is van slechts één soort (IPBES, 2016).

In België is meer dan een derde van de 381 soorten wilde bijen verdwenen of in meer of mindere mate met uitsterven bedreigd (45 uitgestorven soorten en 113 bedreigd). Bovendien is van de 2.423 geregistreerde vlinder- en nachtvlindersoorten een derde tot de helft verdwenen of bedreigd (België, 2022).

De wintersterfte onder honingbijen daalde tussen de winter van 2016-2017 en bereikte het laagste niveau in 2018-2019. Sindsdien is de trend weer stijgend.

De Belgische nationale strategie inzake bestuivers 2021-2030 legt een aantal doelstellingen vast op dit vlak tussen nu en 2030 (België, 2022, p. 2).

- "De soorten wilde bestuivers die een negatieve trend vertonen inzake omvang en verspreiding van de populatie met 50% verminderen en de soorten met een positieve trend met 50% vermeerderen, ten opzichte van de niveaus in 2019".
- "De jaarlijkse wintersterfte bij bijenvolken terugdringen tot minder dan 15%". Volgens de gepresenteerde gegevens werd de doelstelling slechts één keer gehaald, tijdens de winter van 2018-2019. Dit doel zal niettemin in 2030 worden bereikt bij voortzetting van de trend over heel de periode (winter 2016-2017 tot winter 2021-2022).

Beschrijving van het geanalyseerde beleid

In 2016 sloot België zich aan bij de *International Coalition of the Willing on Pollinators* en beloofde het actie te ondernemen om bestuivers en hun habitat te beschermen om hun achteruitgang een halt toe te roepen en om te keren, door bestuiversvriendelijke strategieën te ontwikkelen, te vergemakkelijken en te implementeren. Tegen deze achtergrond werd in maart 2022 de *Belgische nationale strategie inzake bestuivers 2021-2030* goedgekeurd door de bevoegde regionale en federale overheden (België, 2022).

De maatregelen in deze strategie zijn gegroepeerd in drie pijlers: "(1) de landbouw gunstig maken voor bestuivers, (2) de steden, de infrastructures en de ruimten gunstig maken voor bestuivers en (3) de kennis en het bewustzijn over de toestand van bestuivers en de oorzaken van hun achteruitgang verbeteren." (België, 2022).

De nationale strategie inzake bestuivers voor het federale niveau uitvoeren	
MAATREGEL	FPDO C.3.9.1 goedkeuring van een federaal plan voor bestuivers
TIMING	voor september 2022
OORSPRONG	overgenomen uit het regeerakkoord
INSTRUMENT	programmerend
IMPACT	indirect
SDG	1, 2, 3, 6, 10, 12, 13, 14, 15
SAMENWERKING	ja
UITVOERING	[31/01/2024] in voorbereiding
MEER INFORMATIE over de evaluatie van de uitvoering van het plan: zie hoofdstuk 2 van dit rapport.	

Op federaal niveau werden al twee bestuiversplannen goedgekeurd: in 2012 (het *Bijenplan 2012-2014*) en in 2017 (het *Federale Bijenplan 2017-2019*; FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu, 2017). Het FPDO wil de nationale strategie 2021-2030 aanpassen aan de federale hefbomen via een derde federaal bestuiversplan: "Tegen september 2022 wordt een federaal plan goedgekeurd en wordt begonnen met de uitvoering ervan"

(maatregel C.3.9.1, Federale regering, 2021a).

Uitvoering op 31 januari 2024

Het FPDO voorziet in de goedkeuring van een federaal bestuiversplan tegen september 2022. Er waren drie belangrijke redenen waarom het niet mogelijk was om deze deadline te halen.

- De *Belgische nationale strategie inzake bestuivers 2021-2030* werd pas op 30 november 2021 goedgekeurd, wat nodig was om de federale component ervan op te stellen.
- Er is een *Balans van het federale bijenplan 2017-2019* opgesteld om het tweede bestuiversplan te evalueren. Deze balans werd pas in juni 2023 gepubliceerd, aangezien de werkzaamheden werden uitgesteld ten gevolge van de covid-19-pandemie (FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu, 2023a). Voordat er een nieuw plan werd opgesteld, moest echter eerst de evaluatie van het vorige plan worden afgewacht.
- Er wordt ook een *Reductieprogramma voor pesticiden 2023-2027* opgesteld en het ontwerpprogramma is begin 2022 ingediend voor openbare raadpleging. Gezien het sterke verband tussen de twee thema's bestuivers en pesticiden, en om een grotere samenhang met dit programma te garanderen, werd beslist om met het opstellen van het ontwerpbestuiversplan te wachten tot het programma voldoende gevorderd was.

Zodra aan deze drie voorwaarden was voldaan, werd in de loop van 2023 een ontwerp van Federaal plan voor de bestuivers 2023-2025 opgesteld door de vier betrokken actoren: het Directoraat-generaal Dier, Plant en Voeding en het Directoraat Leefmilieu van de FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu, het Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen en het Federaal Agentschap voor Geneesmiddelen en Gezondheidsproducten. Deze vier actoren hebben elk hun eigen doeleindes in het kader van bestuivers, maar ze delen allemaal een gemeenschappelijk doel via de geïntegreerde aanpak *One World One Health*, die gericht is op het verbeteren van de gezondheid van mensen, dieren, planten en het milieu.

Deze fase duurde ook langer dan verwacht. De wens van alle actoren die betrokken waren bij het opstellen ervan was dat iedereen het niet alleen eens zou zijn met zijn eigen actiepunten, maar ook met de actiepunten van de andere actoren, wat tot veel discussie leidt.

Het ontwerpplan werd uiteindelijk in oktober ter goedkeuring naar de betrokken ministers gestuurd, voor de organisatie van een openbare raadpleging over dit ontwerpplan. Door een gebrek aan goedkeuring is deze raadpleging nog niet georganiseerd en nog niet gepland bij het afsluiten van de gegevens voor dit rapport (FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu, 2023b).

Evaluatie

Het FPDO roept op tot de goedkeuring van een federaal plan voor bestuivers vanaf september 2022. Begin 2024 was dit plan echter nog steeds niet goedgekeurd door de federale regering, ondanks een ontwerptekst die in de loop van 2023 was opgesteld door de betrokken actoren. De vertraging is voornamelijk te wijten aan het feit dat de evaluatie van het *Federale Bijenplan 2017-2019* pas in juni 2023 werd afgerond, omdat de covid-19-pandemie die evaluatie heeft vertraagd. Sinds oktober 2023 wacht het ontwerpplan echter op goedkeuring door de bevoegde ministers, zodat de openbare raadpleging kan beginnen.

Op de afsluitdatum van de gegevens voor dit rapport, 31 januari 2024, is deze maatregel dus in voorbereiding.

Op te merken is dat het hele project van het bestuiversplan wordt gedragen door de vier betrokken actoren, wat niet alleen de inhoud, maar ook het interdisciplinaire karakter ervan versterkt. Een dergelijke aanpak kan worden beschouwd als een goede praktijk in een context van duurzame ontwikkeling.

b. Maatschappelijk debat over de overgang van voedselsystemen organiseren

In de eerste twee FPDO's (Federale regering, 2000 en 2004) worden vijf beginselen van de Verklaring van Rio van 1992 (UNCED, 1993) als bijzonder belangrijk aangestipt. Deze omvatten het participatiebeginsel: "*Dit beginsel benadrukt de participatie van alle betrokken burgers in beslissingen over ontwikkeling. Participatie kan de kwaliteit van beslissingen verbeteren, de steun voor deze beslissingen vergroten en de uitvoering ervan vergemakkelijken*". Het belang van dit beginsel wordt bevestigd in het FPDO van 2021, ook al wordt het niet zo genoemd: "*Duurzame ontwikkeling en de SDG's vereisen [...] de deelname van alle belanghebbenden in al hun diversiteit*." (Federale regering, 2021a).

De actie die in dit punt wordt geanalyseerd, is een toepassing van dit fundamentele beginsel.

Beschrijving van het geanalyseerde beleid

Maatschappelijk debat over de overgang van de voedsel-systemen organiseren	
MAATREGELEN	FPDO C.3.9.2.a: begeleiden van het Brain Futures4Food-project C.3.9.2.b: toepassing van de methodologie op andere prioritaire thema's
TIMING	a: vanaf 2021 b: tegen 2025
OORSPRONG	a: overgenomen uit het regeerakkoord b: overgenomen uit het regeerakkoord
INSTRUMENTEN	a: programmerend b: programmerend
IMPACT	a: indirect b: indirect
SDG	1, 2, 3, 6, 10, 12, 13, 14, 15
SAMENWERKING	a: ja b: ja
UITVOERING	[31/01/2024] a: in uitvoering b: in voorbereiding
MEER INFORMATIE over de evaluatie van de uitvoering van het plan: zie hoofdstuk 2 van dit rapport.	

Het FPDO voorziet belanghebbenden samen te brengen om een maatschappelijk debat te organiseren over de overgang naar duurzame voedselsystemen, een overgang die een grote maatschappelijke transformatie zal vereisen, die gestimuleerd en ondersteund moet worden door alle belanghebbenden. Een eerste maatregel is gericht op het "Begeleiden van het Brain Futures4Food-project" (maatregel C.3.9.2.a) en een tweede maatregel is gericht op de "Toepassing van de Futures4Food-methodologie op andere prioritaire thema's" tegen 2025 (maatregel C.3.9.2.b).

Concreet krijgt de eerste maatregel vorm dankzij het Futures4Food-project, dat gefinancierd wordt via het Brain-programma van Belpo¹⁵. Dit project is gericht op het ontwikkelen en in praktijk

brengen van een participatieve methodologie voor het initiëren van een voedseltransitie binnen een transdisciplinair kader. Meer specifiek is het de bedoeling om in samenwerking met alle belanghebbenden transitiepaden te ontwikkelen en tegelijkertijd de steun en medewerking van deze belanghebbenden te garanderen bij de praktische uitvoering van deze duurzame transitie. Om dit te bereiken richt het project zich op twee casestudies: de graansector en de sectoren die te maken hebben met de eiwittransitie in de voedingspatronen. De betrokken belanghebbenden zijn onder andere de overheid, producenten, academici, maar ook het maatschappelijk middenveld, consumenten, distributeurs, verwerkers enz.

De tweede maatregel van het FPDO, gepland voor 2025, heeft tot doel de in dit Futures4Food-project ontwikkelde methode toe te passen op andere, als prioritair geïdentificeerde sectoren.

Uitvoering op 31 januari 2024

Het Futures4Food-project (*Connecting futures and stakeholders of food systems by designing effective transition trajectories*) is een vierjarig project (december 2020 - maart 2025) dat wordt gefinancierd door Belpo als onderdeel van het BRAIN-be 2.0-programma. Er doen vier partners mee: *Institute for the Future* (KULeuven), *Sustainable Food Economies Research Group* (KULeuven), *Transition of food systems* (UCLouvain) en *Flanders Business School*. De uitvoering ervan wordt opgevolgd door de FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu.

¹⁵ Het Brain-programma van Belpo komt tegemoet aan de kennisbehoeften van federale departementen en ondersteunt het wetenschappelijk potentieel van federale wetenschappelijke instellingen via onderzoeksprojecten.

Om het project te starten, werd een uitgebreide analyse van de belanghebbenden uitgevoerd voor de twee geïdentificeerde sectoren om het maatschappelijke debat op gang te brengen. Deze fase duurde langer dan verwacht omdat elke belanghebbende zijn eigen problemen en perspectieven ter tafel bracht, waardoor het soms moeilijk was om de uiteenlopende standpunten rond de tafel te begrijpen. Deze fase maakte het echter wel mogelijk om een aantal lessen te leren over de moeilijkheden van communiceren in een dergelijke context.

Voor de graansector heeft deze eerste fase het mogelijk gemaakt om een gemeenschappelijke kennisbasis over deze sector op te bouwen met de ontwikkeling van een nationale referentiebasis voor de graansector. In 2023 faciliteerde het project drie workshops waaraan zo'n veertig belanghebbenden deelnamen, waaronder boerenorganisaties, onderzoekers, verzamelaars, molenaars, bakkers, detailhandelaars en ngo's. Het doel van deze workshops was om een collectief begrip van de verschillende belangen op te bouwen en te delen. In januari 2024 werd een vierde workshop gehouden met als doel een consensus te bereiken over een gemeenschappelijke visie en een actieprogramma op te stellen voor 2024. Dit perspectief werd als volgt geformuleerd: *"Tegen 2030 zal één op de vier broden, koekjes en bieren die in België geconsumeerd worden, gemaakt zijn van Belgische granen, en één op de vijf zal biologisch zijn. Tegen 2050 zal één op de twee broden, koekjes en bieren die in België geconsumeerd worden, gemaakt zijn van Belgische granen en zal één op de drie biologisch zijn"* (Mathijs, 2024).

De werkzaamheden rond de eiwittransitie begonnen half april 2021 met 75 partners (ngo's, onderzoek, overheidsinstellingen, steden, restaurants, voedselverwerkers, detailhandelaars enz.) Tijdens het eerste jaar (2021/2022) werd een kader ontwikkeld en werden mogelijke acties geformuleerd. In het tweede jaar (2022/2023) werd een beschrijvend scenario ontwikkeld om de bevordering van de eiwittransitie te ondersteunen, werd een monitoringinstrument gecreëerd om de vooruitgang te meten en werden een aantal workshops georganiseerd. Op basis hiervan zullen in 2024 verdere werkzaamheden worden georganiseerd.

De uitvoering van de tweede maatregel van het FPDO, *"Tegen 2025, de Futures4Food-methode toepassen op andere prioritaire thema's"*, is gepland na de afronding van het onderzoeksproject, aangezien de methodologie nog in ontwikkeling is. Toch heeft de FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu, door het project te begeleiden, ervoor gezorgd dat de methodologie naar andere sectoren kan worden getransponeerd en dat de resultaten van het project kunnen worden gebruikt in discussies over duurzame voeding op de verschillende politieke niveaus. Begin 2024 werden, na een beslissing van het uitgebreide Interkabinettencomité Leefmilieu, besprekingen gestart om een overlegplatform op te richten dat verantwoordelijk zou kunnen zijn voor de uitvoering van deze maatregel (Warrie, 2024).

Evaluatie

Het FPDO, dat op 1 oktober 2021 is goedgekeurd, voorziet in eerste instantie een ondersteuning voor het Futures4Food-project, dat in december 2020 van start is gegaan. Deze maatregel voorziet niets nieuws vergeleken met het klassiek verloop van een dergelijk project. De opvolging door de FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu, die ook verantwoordelijk is voor de uitvoering van deze maatregel in het FPDO, was van in het begin gepland om eind 2020 van start te

gaan. Dit verandert niets aan het feit dat dit project relevant is voor de uitdagingen van de voedseltransitie. De tweede maatregel van de FPDO, die tot doel heeft de door het Futures4Food-project ontwikkelde methode op andere sectoren toe te passen, is een echte innovatie van het FPDO.

Tijdens de daadwerkelijke uitvoering van de eerste maatregel deden zich aan het begin van het project moeilijkheden voor, die inherent waren aan de interdisciplinaire besprekingen, maar dit belette niet dat de maatregelen werden uitgevoerd. Wat de graansector betreft, is het mogelijk geweest om begin 2024 een gemeenschappelijk perspectief te formuleren en wat de eiwittransitie betreft, die met enige vertraging is georganiseerd om de methodologische lessen te kunnen trekken uit de werkzaamheden die met de graansector zijn verricht, zijn de werkzaamheden lopende en zullen ze in 2024 worden voortgezet. Op basis hiervan wordt de eerste maatregel als uitgevoerd beschouwd.

De FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu is al begonnen met de reflectie rond de tweede maatregel, die geïmplementeerd zou moeten worden zodra het onderzoeksproject afgerond is. Deze maatregel is dus in voorbereiding.

c. Een federale strategie voor duurzame voedselimportketens implementeren

De manier waarop in België geleefd wordt, heeft een impact op het welzijn van de mensen in de rest van de wereld, en het beginsel van *gemeenschappelijke maar gedifferentieerde verantwoordelijkheid* dat in de Verklaring van Rio (UNCED, 1993) wordt uiteengezet, verbindt België ertoe om zijn verantwoordelijkheid op te nemen om deze impact te verminderen (dit beginsel is een van de vijf beginselen die bijzonder belangrijk worden geacht in de eerste twee federale plannen voor duurzame ontwikkeling; Federale regering, 2000 en 2004). Bovendien is deze specifieke verantwoordelijkheid voor voedingswijzen opgenomen in doelstelling 30 van de *federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling*: "Onze maatschappij zal de nadelige invloed van onze voedingswijzen op de voedselsoevereiniteit van de ontwikkelingslanden verminderen" (BS, 2013a).

Voedselsystemen maken integraal deel uit van een wereldmarkt waarin België in 2021 de 12de plaats inneemt op de internationale ranglijst van exporterende landen van voedingsmiddelen en dranken. Op Europees niveau is België in 2022 de 6de grootste exporteur van voedingsproducten (uitgezonderd dranken), met 72,1% bestemd voor Europese markten en 27,9% voor niet-EU-landen. Wat de invoer betreft, neemt België in 2022 ook de 6de plaats in onder de Europese landen die voedingsproducten (uitgezonderd dranken) invoeren. 84,0% van deze invoer komt uit landen binnen de EU (FOD Economie, 2023b).

Beschrijving van het geanalyseerde beleid

Een federale strategie voor duurzame voedselimportketens implementeren	
MAATREGELEN	<p>FPDO</p> <p>C.6.4.1: de effectieve lancering van de strategie verzekeren</p> <p>C.6.4.2: uitvoeren en opvolgen van de acties van de strategie</p> <p>C.6.4.3: evalueren en herzien van de strategie</p>
TIMING	<p>1: tegen half 2022</p> <p>2: tegen januari 2024</p> <p>3: tegen januari 2026</p>
OORSPRONG	<p>1: overgenomen uit het regeerakkoord</p> <p>2: overgenomen uit het regeerakkoord</p> <p>3: overgenomen uit het regeerakkoord</p>
INSTRUMENTEN	<p>1: programmerend</p> <p>2: programmerend</p> <p>3: opvolging</p>
IMPACT	<p>1: indirect</p> <p>2: indirect</p> <p>3: indirect</p>
SDG	1, 2, 3, 6, 10, 12, 13, 14, 15
SAMENWERKING	<p>1: nee</p> <p>2: nee</p> <p>3: nee</p>
UITVOERING	<p>[31/01/2024]</p> <p>1: in uitvoering</p> <p>2: zonder gevolg</p> <p>3: zonder gevolg</p>
<p>MEER INFORMATIE over de evaluatie van de uitvoering van het plan: zie hoofdstuk 2 van dit rapport.</p>	

In deze context wijdt het FPDO een specifiek hoofdstuk aan 6.4 *Een federale strategie voor duurzame voedselimportketens implementeren* (Belgische overheid, 2021). Deze maatregel is onderverdeeld in drie fasen:

- effectieve lancering van de strategie verzekeren tegen midden 2022 (maatregel C.6.4.1),
- uitvoering en opvolging van de acties tegen januari 2024 (maatregel C.6.4.2),
- evaluatie en herziening van de strategie tegen januari 2026 (maatregel C.6.4.3).

Deze acties maken deel uit van een continuüm en zijn bedoeld om voort te bouwen op initiatieven die in België al op dit gebied zijn ondernomen. Sinds 2018 brengt het *Beyond Chocolate* initiatief meer dan vijftig actoren samen uit de privésector, het maatschappelijk middenveld, de academische wereld, de distributie, de investeerders met een sociale impact en de Belgische overheid om de cacaosector in België, tegen 2025, 100% gecertificeerd

duurzaam te maken en tegen 2030 een vitaal inkomen voor 270.000 kleine cacaoboeren te realiseren. Het doel van dit initiatief is om bij te dragen tot het stoppen van ontbossing en om de strijd tegen kinderarbeid op te voeren (Belgische overheid, 2021).

De FPDO-maatregelen zijn erop gericht dit initiatief uit te breiden door de ontwikkeling van een globale *Beyond Food*-strategie voor de periode 2022-2030, met een tussentijdse herziening. Deze strategie zou een inventaris maken van de maatregelen die de federale overheid moet implementeren of ontwikkelen, en een verkennende lijst van mogelijke initiatieven is opgenomen in het FPDO.

Uitvoering op 31 januari 2024

Reeds voordat het FPDO werd goedgekeurd, stelde de ICDO een eerste ontwerpstrategie op. Het doel van deze laatste was bij te dragen tot een transitie in de agrovoedingssector naar duurzame voedselimportketens, door de responsabilisering en samenwerking van alle betrokken actoren in België. Deze ontwerpstrategie werd in december 2020 doorgestuurd naar de minister van klimaat, milieu, duurzame ontwikkeling en de green deal om te beslissen over mogelijk beleidsoverleg met haar ambtgenoten. Op basis hiervan en op verzoek van het kabinet van de minister werd in juni 2021 een

overheidsopdracht gelanceerd voor de voorbereidende realisatie van een analyse van de aspecten van duurzame ontwikkeling van internationale agrovoedingsketens in België (ICDO, 2023a).

De analyse werd in opdracht van het Federaal Instituut voor Duurzame Ontwikkeling uitgevoerd door een consortium bestaande uit het *Bureau for the Appraisal of Social Impacts for Citizen information* (Le Basic), het *Fair Trade Advocacy Office* en de Universiteit Antwerpen (onderzoeksgroep recht en ontwikkeling). Ze werd in de herfst van 2023 gepubliceerd in het rapport *De verduurzaming van internationale agrovoedingsketens in België. Hoe kan de Belgische federale overheid waardeketens met betrekking tot de invoer door de voedingsindustrie verduurzamen?* (Le Basic et al., 2023). Dit rapport bevat onder andere een duurzaamheidsscore op basis van 15 criteria voor elk van de 16 belangrijkste agrovoedingsketens van producten die in België worden geïmporteerd, evenals een beoordeling van het vermogen van de Belgische en Europese wetgeving om de onderliggende oorzaken van de socio-milieuproblemen in deze 16 ketens aan te pakken.

De studie werd vervolgens op 16 november 2023 gepresenteerd op een conferentie met de titel *Harvesting Sustainability: is there a Future for Palm Oil and Soy?*, die zich richtte op twee van de 16 geanalyseerde ketens: palmolie en soja. Het doel van dit evenement was om op basis van de studie discussies te organiseren tussen belanghebbenden met expertise of interesse in voedselwaardeketens: de Belgische overheidssector, de Europese Gemeenschap, ngo's, bedrijven, sectorale of handelsfederaties en academische actoren. De discussies tijdens dit evenement waren bedoeld om het debat over de duurzaamheid van de palmolie- en sojawaardeketens aan te moedigen met het oog op de ontwikkeling van specifieke acties en/of strategieën (ICDO, 2023b).

Evaluatie

Het FPDO roept op tot het aannemen van een *Beyond Food*-strategie vanaf 2022. Begin 2024 was deze strategie echter nog steeds niet goedgekeurd door de federale regering, ondanks de voorbereiding van een ontwerp tekst in 2020 door de ICDO. Op basis van dit project besloot de overheid in juni 2021 een studie te laten uitvoeren om het beleid dat ze op dit gebied zou kunnen voeren te objectiveren.

Deze studie, die in het najaar van 2023 werd gepubliceerd, inventariseert eerst de huidige toestand en geeft vervolgens een wegingskader om de invoerketens in België te prioriteren volgens hun duurzaamheidsrisico's en de (potentiële) hefboomen om ze duurzamer te maken. De aanbevelingen van deze studie, samen met de discussies tussen belanghebbenden tijdens het colloquium in november 2023, moeten de overheid in staat stellen om het (de) prioritaire product(en) te identificeren waarvoor trajecten naar duurzame ontwikkeling kunnen worden opgezet.

Op de afsluitdatum van de gegevens voor dit rapport, 31 januari 2024, waren de maatregelen die het FPDO voor diezelfde datum had gepland, nog niet uitgevoerd, hoewel er verschillende acties waren ondernomen om de goedkeuring van de geplande strategie voor te bereiden. De maatregel voor de effectieve lancering van de strategie midden 2022 wordt daarom als in voorbereiding beschouwd. Omdat de strategie niet is aangenomen, zijn de maatregelen om deze uit te voeren en te evalueren zonder gevolg gebleven.

4.4. Gedeelde mobiliteit ondersteunen

In het Federaal plan duurzame ontwikkeling (FPDO) beoogt maatregel C.4.1.6 *De platformen voor het delen van verplaatsingsmiddelen ondersteunen* de ontwikkeling van mobiliteit als een dienst (*Mobility as a service*, MaaS), de intermodaliteit en de gedeelde mobiliteit te bevorderen. Daarom zal de FOD Mobiliteit en Vervoer platformen voor het delen van auto's, fietsen of andere verplaatsingsmiddelen ondersteunen tussen particulieren, in samenwerking met de initiatieven van de gewesten.

Deze maatregel is momenteel in voorbereiding. De interfederale visie op MaaS zou leiden tot een reeks concrete acties in 2024. Aan de hand van enquêtes die de FOD Mobiliteit en Vervoer uitvoert om de evolutie op dit vlak bij de burgers op te volgen, zal kunnen worden gerapporteerd of de geïmplementeerde maatregelen ten gunste van MaaS al dan niet gunstig evolueren. Het aantal stations met deelfietsen blijft groeien. Daarnaast is de lancering van de projectoproepen *Shift your mobility* en *Cycling to work*, om onder andere het gebruik van deelfietsen voor woon-werkverkeer aan te moedigen, een verdere stap in de uitvoering van de FPDO-maatregel.

Deze casestudie bestaat uit twee punten. Het eerste punt bevat een stand van zaken en evaluatie van de huidige toestand van de mobiliteit in België (4.4.1). Het tweede punt behandelt meer specifiek de FPDO-maatregel door deze te beschrijven en te evalueren (4.4.2).

4.4.1. Mobiliteit - Stand van zaken en evaluatie van de huidige toestand

a. Stand van zaken van de mobiliteit van de Belgen en het belang ervan voor een duurzame ontwikkeling

Vervoer staat centraal in de uitdagingen van duurzame ontwikkeling en Agenda 2030. Zoals gesteld in het laatste inter-agentschappen-rapport voor de Tweede Wereldconferentie over duurzaam vervoer, "*is duurzaam vervoer een sectoroverschrijdende versneller die de vooruitgang naar andere cruciale doelstellingen kan versnellen, zoals de uitroeiing van armoede in al haar dimensies, het verminderen van ongelijkheid, het versterken van de positie van vrouwen en het bestrijden van klimaatverandering*" (UN, 2021). Gezien hun aanzienlijke sociale en milieu-impact spelen maatschappelijke mobiliteitskeuzes een sleutelrol bij het aangaan van de uitdagingen van de toekomst.

Deze stand van zaken richt zich op het vervoer van personen, aangezien de geëvalueerde FPDO-maatregel betrekking heeft op de ondersteuning van autodeelplatforms.

Gezondheid

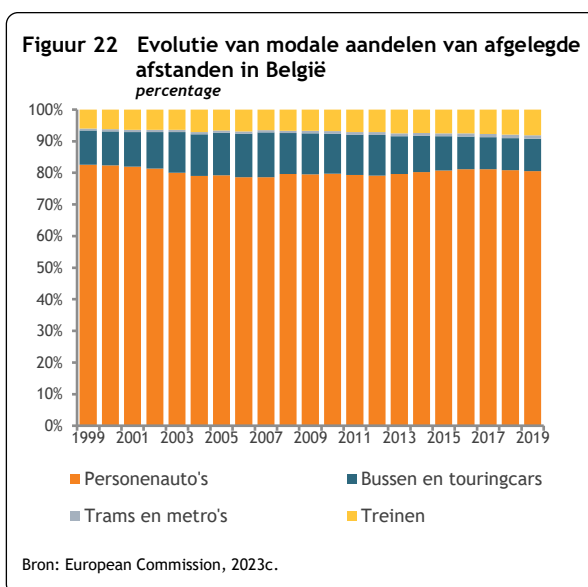
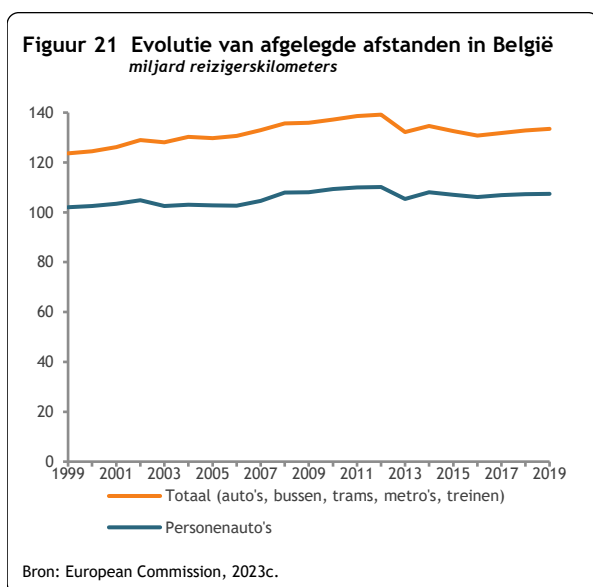
Het gekozen mobiliteitssysteem heeft een aanzienlijke invloed op de gezondheidsindicatoren. De gezondheid van veel Belgische burgers wordt immers aangetast door de uitstoot van fijne stof¹⁶ en die van veel buitenlandse burgers wordt geschaad door de extractie van zeldzame metalen die worden gebruikt om conventionele en elektrische voertuigen te bouwen. In België bedraagt het sterftcijfer als gevolg van een slechte kwaliteit van de omgevings- en binnenlucht ongeveer 42 per 100.000 inwoners

¹⁶ In 2019 wordt het aantal vroegtijdige sterfgevallen als gevolg van de uitstoot van fijn stof (PM_{2.5}) geraamd op 6.500 (ETC/ATNI, 2021).

(WHO, 2022). Bovendien bedroeg in België in 2021 het aantal mensen dat overleed als gevolg van een verkeersongeval in de dertig dagen na het ongeval 4,5 per 100.000 inwoners (i20, www.indicators.be). Daarnaast schaden ongevallen¹⁷ en verkeersgerelateerde geluidshinder de gezondheid van de Belgen aanzienlijk.

Milieu

De totale afgelegde afstanden in België, uitgedrukt in reizigerskilometers, zijn de laatste twee decennia gestegen¹⁸ (7% over de periode 1999-2019; zie figuur 21). Het aandeel van de auto in dit totaal is, tussen 1999 en 2019 zeer licht gedaald (met twee procentpunt) ten gunste van de trein (van 6% naar 8%; figuur 22). Niettemin blijft de auto het meest gebruikte vervoersmiddel, goed voor 81% van de afgelegde afstand in België in 2019 (European Commission, 2023c; zie figuur 22). Deze met de auto afgelegde afstand is daarbij tussen 1999 en 2019 met 5% toegenomen.

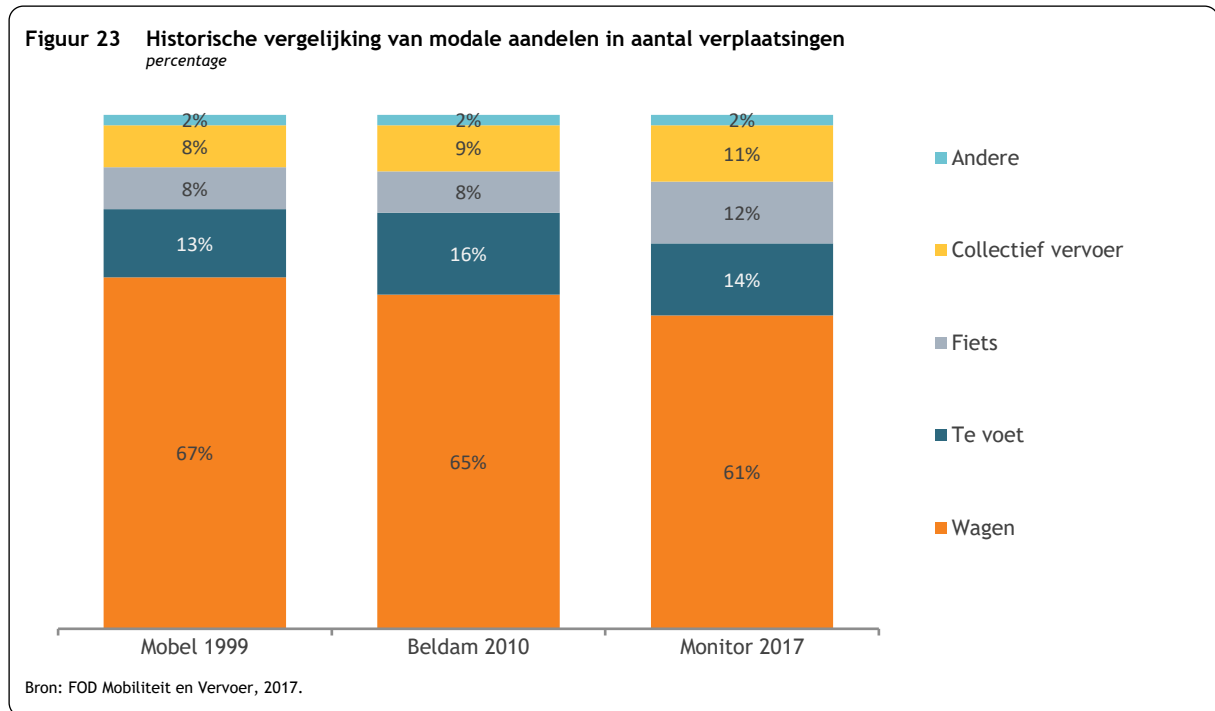

Wat het aantal verplaatsingen betreft, is het aandeel van de auto in het totale aantal verplaatsingen volgens de *Monitor-enquête over de mobiliteit van de Belgen* tussen 1999 en 2017 met 6 procentpunt gedaald om 61% te bereiken in 2017 (FOD Mobiliteit en Vervoer, 2017). Datzelfde jaar zijn wandelen, fietsen en openbaar vervoer goed voor respectievelijk 14%, 12% en 11% van de verplaatsingen¹⁹ (figuur 23).

¹⁷ "In 2022 waren er 37.643 verkeersongevallen met in totaal 46.074 slachtoffers, waaronder 42.134 lichtgewonden, 3.400 zwaargewonden en 540 personen, waaronder 102 fietsers, die om het leven kwamen binnen de 30 dagen na het ongeval." (Statbel, 2023b).

¹⁸ Gegevens voor 2020 en 2021 worden hier niet behandeld vanwege de covid-19-pandemie.

¹⁹ Deze gegevens worden hier weergegeven zoals in de bron, met een totaal van 99% in plaats van 100%.

Het huidige gebruik van de auto gaat hand in hand met een aanzienlijke negatieve impact op het klimaat. Elk jaar stoot de Belgische burger ongeveer een ton CO₂ uit om zich te verplaatsen (FPB, 2023). Per inwoner lag de directe CO₂-uitstoot van het gezinsvervoer in België in 2019 bijna 14% hoger dan het Europese gemiddelde (Eurostat, 2022).

De scenario's voor een klimaatneutraal België tegen 2050, ontwikkeld door CLIMACT, wijzen op de noodzaak van een aanzienlijke vermindering van de vraag naar personenvervoer per auto (CLIMACT, 2021). Terwijl de auto 74% van de vraag naar vervoer in reizigerskilometers voor zijn rekening nam in 2015, geven de drie scenario's die verenigbaar zijn met de Belgische klimaatdoelstellingen aan dat het aandeel van de auto tegen 2050 met 13 tot 35 procentpunt moet dalen.

Naast de impact op het klimaat schaadt de mobiliteit zoals die momenteel in België bestaat het milieu op verschillende manieren, onder andere via de lokale luchtvervuiling (FPB, 2023) en de uitputting van zeldzame metaalbronnen, waarvan de extractie grote hoeveelheden giftig afval produceert²⁰ (Nayar, 2021). Zowel conventionele als elektrische voertuigen hebben inderdaad een aanzienlijke hoeveelheid zeldzame metalen nodig in hun productieproces (Alonso *et al.*, 2012). Bovendien is de winning van deze materialen schadelijk voor de biodiversiteit en de ecosystemen waaruit deze bestaat.

Economie

Of een land een mobiliteitsmodel aanmoedigt dat meer gebaseerd is op de consumptie van goederen (persoonlijke voertuigen) of een mobiliteitsmodel dat gebaseerd is op de consumptie van diensten (gedeelde mobiliteit) heeft een impact op de economie van het land in kwestie.

²⁰ Voor elke ton zeldzame aardmetalen die wordt gewonnen, wordt 2.000 ton giftig afval geproduceerd (Nayar, 2021).

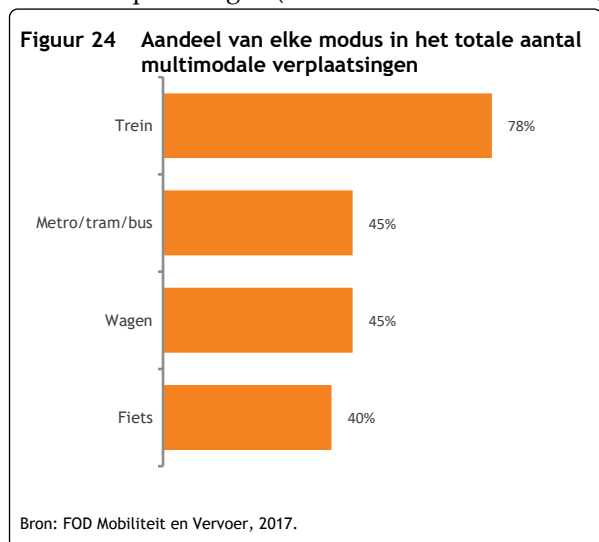
In 2020 had de bedrijfstak *autoverhuur en -leasing*²¹ meer dan 2.600 voltijdse equivalenten in dienst. Beleid ter ondersteuning van gedeelde mobiliteit kan een positief effect hebben op de werkgelegenheid in deze sector.

In 2019 was de aankoop van personenauto's²² goed voor 2% van de totale uitgaven van huishoudens en 5% van de bedrijfsinvesteringen, wat neerkomt op respectievelijk 5,3 en 6,1 miljard euro. Als gedeelde mobiliteit zich sterk ontwikkelt, zal het aandeel van huishoudens in de aankoop van auto's waarschijnlijk dalen en het aandeel van bedrijven stijgen.

b. Voorgestelde oplossingen: concepten en definities

In deze context zijn de concepten van intermodaliteit, mobiliteit als een dienst en gedeelde mobiliteit duurzame alternatieven voor het gebruik van persoonlijke voertuigen. Deze verschillende concepten worden hieronder gedefinieerd.

Intermodaliteit of multimodaliteit wordt gedefinieerd als "het gebruik van verschillende vervoerswijzen tijdens hetzelfde traject, voor goederen of passagiers" (Larousse, 2023) en is momenteel goed voor slechts 2% van de verplaatsingen (FOD Mobiliteit en Vervoer, 2017). Multimodale verplaatsingen zijn populairder

voor verplaatsingen tussen twee steden, waar ze goed zijn voor 15% van de verplaatsingen, en voor verplaatsingen tussen stedelijke en niet-stedelijke gebieden, waar ze goed zijn voor 6% van de verplaatsingen. De populairste vervoerswijzen voor de intermodaliteit zijn de trein (gebruikt voor 78% van alle multimodale verplaatsingen), metro, tram of bus (45%), auto (45%) en ten slotte de fiets (40%). De *Monitor-enquête over de mobiliteit van de Belgen* toont aan dat "de multimodaliteit in België vooral de manier schetst waarop de trein met andere vervoersmiddelen wordt gecombineerd" (FOD Mobiliteit en Vervoer, 2017).

Mobility as a Service (MaaS) is een mobiliteitsmodel dat verschillende vervoerswijzen combineert die worden aangeboden door dienstverleners, zodat reizen gepland en betaald kunnen worden via één enkele interface (Hietanen, 2014; MaaS Global, 2018). Het doel van dit nieuwe concept is om een betaalbaar, flexibel, gebruiks- en milieuvriendelijk alternatief te bieden voor het dominante mobiliteitsmodel dat gebaseerd is op privé-autobezit.

Het concept van mobiliteit als een dienst werd ontwikkeld in Finland, een pionier op dit gebied, sinds 2010 (OESO, 2021). Sinds de introductie in Helsinki heeft dit nieuwe systeem het particulier autoverkeer verminderd en het gebruik van openbaar vervoer, gedeelde mobiliteitsdiensten en actievere vormen

²¹ Bedrijfstak NACE-SUT 77A volgens de in België geldende nomenclatuur.

²² Product CPA-SUT 29A02 volgens de in België geldende nomenclatuur.

van mobiliteit zoals fietsen en wandelen verhoogd, waardoor de uitstoot van broeikasgassen is verminderd.

Gedeelde mobiliteit heeft betrekking op het delen van voertuigen (via specifieke platformen zoals Cambio of Poppy, bijvoorbeeld) en het delen van ritten (taxi, georganiseerd carpoolen enz.; FOD Mobiliteit en Vervoer, 2022). Dit type systeem heeft zich de afgelopen jaren op grote schaal verspreid, vooral in steden, met de komst van deelsteps, -fietsen en -scooters. De notie van deelmobiliteit staat natuurlijk centraal in het concept van mobiliteit als een dienst, dat pleit voor een verschuiving van mobiliteit gebaseerd op het bezit van vervoersmiddelen naar mobiliteit gebaseerd op het gebruik van mobiliteitsdiensten.

c. Duurzame ontwikkelingsdoelstellingen

Het ondersteunen van de ontwikkeling van mobiliteit als een dienst, intermodaliteit en gedeelde mobiliteit zou België kunnen helpen om het gebruik van privéwagens te verminderen en zo de volgende subdoelstellingen van Agenda 2030 te bereiken:

- 3.9: *"Tegen 2030 in aanzienlijke mate het aantal sterfgevallen en ziekten verminderen als gevolg van gevaarlijke chemicaliën en de vervuiling en besmetting van lucht, water en bodem."*,
- 9.1: *"Ontwikkelen van kwalitatieve, betrouwbare, duurzame en veerkrachtige infrastructuur, met inbegrip van regionale en grensoverschrijdende infrastructuur, ter ondersteuning van de economische ontwikkeling en het menselijk welzijn, met klemtoon op een betaalbare en billijke toegang voor iedereen."*,
- 11.6: *"Tegen 2030 de nadelige milieu-impact van steden per capita reduceren, door bijzondere aandacht te besteden aan de luchtkwaliteit en aan het gemeentelijk en ander afvalbeheer."*,
- 13.2: *"Maatregelen inzake klimaatverandering integreren in nationale beleidslijnen, strategieën en planning."*

Bovendien bevat de *Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling*, die in 2013 door de federale regering werd aangenomen, vijf doelstellingen met betrekking tot mobiliteit en vervoer (BS, 2013a). Deze laatste (doelstellingen 22 tot en met 26) vereisen dat:

- *"Iedereen zal toegang hebben tot een vervoerswijze waarbij de emissies van broeikasgassen en vervuilende stoffen, en de impact op de biodiversiteit en op de levenskwaliteit zo gering mogelijk is"*,
- *"Collectieve vervoerswijzen zullen primeren boven individuele vervoerswijzen. Voor het goederenvervoer zullen spoor en binnenvaart het meest gebruikt worden"*,
- *"Mobiliteit en vervoer zullen onder maximale veiligheidsomstandigheden gebeuren met 'nul doden' als doel"*,
- *"Het gebruik van vervoersmiddelen zal gepaard gaan met de uitstoot van zo weinig mogelijk vervuilende stoffen en geluidshinder, zal energie-efficiënt zijn en gebeuren op basis van fossiele en alternatieve bronnen, De uitstoot in de lucht van NO_x, PM_{2,5}, PM₅ en PM₁₀ zal met 80% verminderd zijn ten opzichte van 2005. De uitstoot van broeikasgassen in België zal met minstens 80% verminderd zijn ten opzichte van 1990"*,
- *"De verschillende milieu- (broeikasgassen, vervuiling, lawaai...) en sociale externaliteiten (ongevallen, files...) zullen zoveel als mogelijk geïntegreerd worden in de vervoerprijzen"*.

4.4.2. Mobiliteit - Beschrijving en evaluatie van het gevoerde beleid

Autodelenplatforms ondersteunen	
MAATREGEL	FPDO 4.1.6: autodelenplatforms ondersteunen
TIMING	vanaf 2021
OORSPRONG	overgenomen uit het regeerakkoord
INSTRUMENT	regulerend
IMPACT	indirect
SDG	3, 9, 11, 13
SAMENWERKING	Ja
UITVOERING	[31/01/2024] in voorbereiding
MEER INFORMATIE over de evaluatie van de uitvoering van het plan: zie hoofdstuk 2 van dit rapport.	

In het FPDO beoogt maatregel C.4.1.6 *De platformen voor het delen van verplaatsingsmiddelen ondersteunen* de ontwikkeling van mobiliteit als een dienst (MaaS), de intermodaliteit en de gedeelde mobiliteit te bevorderen. Daarom voorziet het FPDO dat de FOD Mobiliteit en Vervoer platformen voor het delen van auto's, fietsen of andere verplaatsingsmiddelen zal ondersteunen tussen particulieren, in samenwerking met de initiatieven van de gewesten.

a. Beschrijving van het geanalyseerde beleid

In het FPDO, dat in oktober 2021 is aangenomen, is de interdepartementale actie 4.1 gericht op het verminderen van de milieueffecten van het wegverkeer. Dit punt past in het regeerakkoord van 30 september 2020, waarin staat: *"een vlotte en duurzame mobiliteit is van groot belang voor onze economie en de vrijheid en levenskwaliteit van onze burgers. Het huidige mobiliteitsmodel heeft echter een negatieve invloed op de klimaatverandering, de luchtkwaliteit en de volksgezondheid. In het kader van haar bevoegdheden en in samenwerking met de gewesten zal de regering dan ook inzetten op zachte, collectieve en multimodale mobiliteit"* (Federale regering, 2020, p. 65).

Van de maatregelen waaruit deze actie bestaat, richt deze casestudie zich op maatregel C.4.1.6, die tot doel heeft platformen voor het delen van verplaatsingsmiddelen te ondersteunen. Zo stelt het FPDO: *"Om de ontwikkeling van mobiliteit als een dienst (Mobility as a service, MaaS), de intermodaliteit en de gedeelde mobiliteit te bevorderen zal de FOD Mobiliteit platformen voor het delen van auto's, fietsen of andere verplaatsingsmiddelen tussen particulieren ondersteunen, in samenwerking met de initiatieven van de gewesten"* (Federale regering, 2021a, p. 74).

b. Uitvoering op 31 januari 2024

Vóór de goedkeuring van het FPDO in 2021 werd in België een reeks initiatieven gelanceerd met betrekking tot mobiliteit als een dienst. In 2019 sloot de FOD Mobiliteit en Vervoer zich aan bij de *MaaS Alliance* (2024), een publiek-privaat partnerschap gericht op de wereldwijde ontwikkeling van *Mobility as a Service* (FOD Mobiliteit en Vervoer, 2023). Op nationaal niveau is er een Belgische MaaS-alliantie (MaaS, 2024), opgericht door ITS.be (*Intelligent Transport Systems*) en ook gebaseerd op een publiek-privaat partnerschap dat de actoren van de Belgische mobiliteitssector samenbrengt. Deze Belgische MaaS-alliantie bespreekt kwesties met betrekking tot het regelgevende en fiscale kader, marktontwikkeling, ondersteuning van eindgebruikers, multimodale infrastructuur en technische harmonisatie.

Op gewestelijk niveau heeft elk gewest de ontwikkeling van mobiliteit als een dienst opgenomen in zijn mobiliteitsplan: het Brussels Hoofdstedelijk Gewest via zijn plan *Good Move* (Brussel Mobiliteit, 2020), het Vlaams Gewest via het *Vlaams MaaS Afsprakenkader* (Vlaanderen, 2024) en het Waals Gewest via zijn *Gewestelijke Mobiliteitsstrategie* (SPW Mobilité et Infrastructures, 2019). Daarnaast werd in september 2023 een nieuwe MaaS-applicatie gelanceerd, Floya (2024), die door de MIVB werd ontwikkeld in opdracht van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Maatregel C.4.1.6 van het FPDO, aangenomen in 2021, wordt geïmplementeerd via i) de implementatie van de interfederale visie op MaaS, ii) het opvolgen van MaaS-ontwikkelingen onder burgers via enquêtes en iii) de introductie van oplossingen die het gebruik van deelfietsen mogelijk maken.

De interfederale visie op MaaS implementeren

In april 2022 publiceerden de Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling (FRDO), de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB) en de Nationale Arbeidsraad (NAR), na een verzoek van de minister van Mobiliteit in december 2021, een advies ter ondersteuning van het uitwerken van een interfederale visie op MaaS (CRB, NAR & FRDO, 2022).

In september 2022 werd een interfederale visie op MaaS gevalideerd op een interministeriële conferentie met de vier Belgische ministers van mobiliteit (FOD Mobiliteit en Vervoer, 2022). De doelstellingen van dit document zijn de volgende:

- *"Een afstemming voorstellen van de federale en gefedereerde entiteiten met betrekking tot MaaS, d.w.z. de te bereiken doelstellingen en de manier om ze te bereiken, volgens verschillende aspecten: economisch model, technologisch en datamodel, sensibilisering en communicatie naar de bevolking en infrastructuur.*
- *De ontwikkeling van MaaS-oplossingen mogelijk maken via een duidelijk afgebakende markt en de consequente toepassing/inzet mogelijk maken in heel België.*
- *De rol die wordt verwacht van de verschillende belanghebbenden belichten: autoriteiten, aanbieders van MaaS-oplossingen, mobiliteitsexploitanten, gebruikers".*

In oktober 2022 begon de FOD Mobiliteit en Vervoer de verschillende elementen van de interfederale visie op MaaS, die een maand eerder door de mobiliteitsministers was gevalideerd, samen te brengen om ze te vertalen in concrete acties. Momenteel zijn er verschillende werkgroepen opgericht, waarin verschillende publieke en private actoren samenwerken om de realisatie van de vier belangrijkste aspecten van de visie voor te bereiden: de keuze van het economische model, de definitie van het technologische en datamodel, bewustmakingsinitiatieven en, ten slotte, de ontwikkeling van multimodale infrastructuren.

MaaS-ontwikkelingen bij de burgers opvolgen via enquêtes

Om na te gaan in welke omstandigheden bedrijven zouden kunnen overwegen om een MaaS-dienst te gebruiken die gericht is op *business-to-business* (B2B) handel, voerde de FOD Mobiliteit en Vervoer in 2021 een eerste enquête uit met als titel *De aantrekkelijkheid van MaaS in een B2B-context*. De bevindingen wijzen op een sterke wens van werkgevers om alternatieven te ontwikkelen voor autoverplaatsingen

tussen woon- en werkplaats, en een aantrekkingskracht voor B2B MaaS op voorwaarde dat het haalbaar en betaalbaar is.

Vervolgens werd in 2022 een enquête gelanceerd in het kader van het *BeMob*-project, dat tot doel heeft een aantal enquêtes over mobiliteit en de innovaties ervan op te stellen. Deze enquête met als titel *Huidig en potentieel gebruik van MaaS-apps door de Belgen*, focust op het profiel en de verwachtingen van potentiële gebruikers van MaaS-apps (FOD Mobiliteit en Vervoer, 2022). Uit de enquête blijkt dat de meerderheid van de respondenten geïnteresseerd is in het gebruik van een MaaS-app, voornamelijk voor toeristische reizen of andere vrijetijdsgelateerde verplaatsingen. Bovendien lijken MaaS-apps meer interesse te wekken bij jongere mensen (18-35 jaar), mensen met een hoger opleidingsniveau, mannen en mensen uit stedelijke omgevingen. In november 2023 vond een tweede editie van deze *BeMob*-enquête plaats en de FOD Mobiliteit en Vervoer zal de resultaten ervan voorstellen op een conferentie over MaaS in september 2024.

Deelfietsen

Het *Actieplan ter promotie van de fiets* van de federale regering 2021-2024, *Be Cyclist*, stelt dat "*de fiets de ideale combinatie is met de trein voor een duurzamere mobiliteit*", en voorziet daarom in de verbetering van "*a) fietsenstallingen aan stations, b) het vervoer van fietsen per trein, c) het aanbod van deelfietsen aan aankomststations, d) informatie en communicatie, e) en de ontwikkeling van Fietspunten*" (Federale regering, 2021b, p.16).

In 2023 werden 15 bijkomende stations uitgerust met een Blue-bike station²³, wat het totaal aantal NMBS-stations met deelfietsen op 95 brengt. Echter, hoewel de FOD Mobiliteit en Vervoer stelt dat de ontplooiing van deelfietsen in stations zal worden voortgezet, met een bijzondere focus op stations in het Waalse gewest, werd dit niet bevestigd door de NMBS. Voorlopig zijn er geen plannen om het beperkte aanbod van deelfietsen in de stations in het Waalse gewest²⁴ op te lossen. Bovendien zal de uitbreiding van het aanbod van deelfietsen in stations in dit gewest waarschijnlijk een samenwerking vereisen tussen de NMBS, eventueel Infrabel en Blue-bike.

Steeds in het kader van het actieplan *Be Cyclist* nodigde de Ministerraad van 16 juni 2023 de FOD Mobiliteit en Vervoer uit om twee projectoproepen te lanceren. De eerste, *Shift your mobility*, is gericht op bedrijven en wil het gebruik van de fiets en andere duurzame vervoersmiddelen voor woon-werkverkeer promoten (FOD Mobiliteit en Vervoer, 2024a). De tweede, *Cycling to work*, heeft dezelfde doelstelling maar is gericht op vzw's (FOD Mobiliteit en Vervoer, 2024b). Voor deze twee projectoproepen werden kandidaturen aanvaard tot 30 november 2023 en de voorgestelde projecten werden eind december geselecteerd.

²³ Het deelfietsbedrijf Blue-mobility NV, opgericht in 2011 door de voormalige NMBS-Holding en FIETSenWERK, wil de mobiliteit in België verder ontwikkelen. Om dit te bereiken stelt het bedrijf tot zijn gebruikers 2.700 fietsen ter beschikking bij 124 verhuurpunten.

²⁴ In België zijn er begin 2024 van de 124 Blue-bike deelfietsstations slechts vier in het Waalse gewest (Blue bike, 2024).

c. Evaluatie

Maatregel C.4.1.6 (platformen voor het delen van auto's, fietsen of andere verplaatsingsmiddelen tussen particulieren ondersteunen) is momenteel in voorbereiding. De interfederale visie op MaaS zou moeten leiden tot een reeks concrete acties in 2024, hoewel hierover geen precieze informatie werd verstrekt. Bovendien zullen de werkzaamheden van de FOD Mobiliteit en Vervoer om de MaaS-ontwikkelingen bij de burgers op te volgen via enquêtes het mogelijk maken om te rapporteren of de geïmplementeerde maatregelen ten gunste van MaaS al dan niet gunstig evolueren. Het aantal stations met deelfietsen blijft groeien. Er moet echter bijzondere aandacht worden besteed aan de situatie in het Waals gewest, waar het aanbod van deelfietsen beperkt blijft. Daarnaast is de lancering van de projectoproepen *Shift your mobility* en *Cycling to work*, met name om het gebruik van deelfietsen voor woon-werkverkeer aan te moedigen, een verdere stap in de uitvoering van de FPDO-maatregel.

4.5. De transitie van de Belgische economie financieren

De Europese Green Deal uitvoeren, de SDG's tegen 2030 realiseren en de transitie naar een duurzame, koolstofneutrale economie tegen 2050 tot stand brengen, zijn belangrijke uitdagingen voor de Europese Unie en voor België, vooral op financieel vlak. Deze casestudie over duurzame financiering begint met een korte toelichting van het regelgevingskader dat op Europees niveau werd ontwikkeld (4.5.1), gevolgd door een overzicht van de maatregelen van het Federaal plan duurzame ontwikkeling (FPDO) over de federale overheid als investeerder via de Federale Participatie- en Investeringsmaatschappij (SFPIM, maatregel 4.5.2 van het FPDO).

Op Belgisch niveau omvat het FPDO drie maatregelen rond de Federale Participatie- en Investeringsmaatschappij (SFPIM), het Belgische staatsinvesteringsfonds, om de transitie naar een duurzaam model voor de Belgische economie te helpen financieren. Die maatregelen zijn (1) het uitwerken van een duurzame investeringsstrategie, (2) het ontwikkelen en implementeren, in overleg met de regering, van een mechanisme om de transitie van de Belgische economie naar een duurzame en klimaatneutrale productie te ondersteunen, en (3) het opstellen van een charter 'maatschappelijke verantwoordelijkheid'.

Deze drie maatregelen zijn uitgevoerd. Te noteren dat op federaal niveau in België nog andere initiatieven werden genomen, waaronder de uitgifte van groene obligaties.

4.5.1. Financiering - Stand van zaken en evaluatie van de huidige toestand

Duurzame financiering, namelijk de financiering van activiteiten en investeringen die bijdragen aan de verwezenlijking van de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen door bij investeringsbeslissingen rekening te houden met de ESG-criteria (*Environmental, Social and Governance*), zou een belangrijke rol kunnen spelen in de vooruitgang naar duurzame ontwikkeling. Volgens sommige auteurs zou duurzame financiering echter weinig invloed hebben op het gedrag van ondernemingen (Bush *et al.*, 2015). Die auteurs benadrukken hoe belangrijk relevante kwaliteitsdata zijn in dit domein. Anderen wijzen erop dat vrijwillige engagementen weliswaar weinig invloed hebben op dit gedrag, maar dat investeerders die meer normatieve druk ondervinden (bijvoorbeeld pensioenfondsen, in tegenstelling

tot hedgefondsen) eerder geneigd zijn om hun investeringsgedrag aan te passen (van Zanten en Rein, 2023). Het lijkt daarom zinvol om een duidelijk en nauwkeurig regelgevingskader voor duurzame financiering uit te tekenen. In dit deel wordt het kader besproken dat op Europees niveau werd vastgelegd.

a. Beschrijving van het regelgevingskader

Het kader voor duurzame financiering in België wordt voornamelijk op Europees niveau bepaald. De Europese Unie heeft inderdaad een kader voor duurzame financiering ontwikkeld om particuliere financiering van duurzame investeringen aan te moedigen. Een van de belangrijkste doelstellingen van dit kader is het vergroten van de transparantie over de effecten, de opportuniteiten en risico's op het gebied van milieu, maatschappij en governance (ESG).

De voornaamste bouwstenen van dat kader zijn:

- Verordening (EU) 2020/852 betreffende de totstandbrenging van een kader ter bevordering van duurzame beleggingen, ook bekend als de 'Taxonomieverordening',
- Verordening (EU) 2019/2088 betreffende informatieverschaffing over duurzaamheid in de financiële dienstensector (*Sustainable Finance Disclosure Regulation, SFDR*),
- Richtlijn (EU) 2022/2464 met betrekking tot duurzaamheidsrapportering door ondernemingen (*Corporate Sustainability Reporting Directive, CSRD*),
- voorstel voor een Richtlijn COM (2022) 71 inzake passende zorgvuldigheid in het bedrijfsleven op het gebied van duurzaamheid (*Corporate Sustainability Due Diligence Directive, CSDDD*),
- Verordening (EU) 2023/2631 betreffende Europese groene obligaties.

De Europese Commissie heeft nog andere regelgevings- en wetgevingsinitiatieven genomen en instrumenten ontwikkeld om dit kader te helpen implementeren. Deze worden onder andere beschreven in het *Staff Working Document* (European Commission, 2023a) dat hoort bij de mededeling van de Commissie *Een kader voor duurzame financiering dat in de praktijk werkt* (Europese Commissie, 2023c).

Taxonomieverordening. De Taxonomieverordening definieert zes milieudoelstellingen (artikel 9):

- de mitigatie van klimaatverandering,
- de adaptatie aan klimaatverandering,
- het duurzaam gebruik en de bescherming van water en mariene hulpbronnen,
- de transitie naar een circulaire economie,
- de preventie en bestrijding van verontreiniging,
- de bescherming en het herstel van de biodiversiteit en ecosystemen.

Om een investering als duurzaam vanuit milieuoogpunt te kwalificeren, stelt artikel 3 vier voorwaarden, die allemaal vervuld moeten zijn.

1. Substantieel bijdragen aan één of meer van de zes hierboven vermelde milieudoelstellingen (artikelen 10 tot 16).

2. Geen ernstige afbreuk doen (*Do no significant harm* of DNSH) aan deze zes milieudoelstellingen (artikel 17).
3. De in artikel 18 vastgestelde sociale minimumgaranties in acht nemen. Hieronder vallen de acht basisverdragen van de Internationale Arbeidsorganisatie, de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen en de VN-richtlijnen voor bedrijven en mensenrechten.
4. Voldoen aan de technische screeningcriteria die door de Commissie zijn vastgesteld in een reeks gedelegeerde verordeningen (2021/2139, 2022/1214, 2023/2486). Die verordeningen geven voor heel wat economische activiteiten een concrete definitie van wat een substantiële bijdrage aan of een ernstige afbreuk aan de zes doelstellingen is.

Twee teksten bepalen het rapporteringskader voor financiële en niet-financiële ondernemingen.

Rapportering voor financiële diensten. Verordening (EU) 2019/2088 betreffende informatieverschaffing over duurzaamheid in de financiële dienstensector verplicht financiële marktdeelnemers en financieel adviseurs om de duurzaamheidsrisico's en negatieve effecten op de duurzaamheid van hun beleggingsproducten te publiceren en stelt hiervoor regels vast. Artikelen 8 en 9 van de verordening schrijven bijvoorbeeld een regelmatige publicatie voor van hoe 'duurzame' financiële producten zijn afgestemd op de taxonomie. Gedelegeerde Verordening (EU) 2022/1288 specificeert de technische normen die daarvoor moeten worden gebruikt.

Rapportering voor niet-financiële ondernemingen. Richtlijn (EU) 2022/2464 over duurzaamheidsrapportering door niet-financiële ondernemingen bepaalt hoe deze informatie in hun jaarverslagen moet worden opgenomen en volgens welke criteria en normen. Die normen zijn vastgelegd in de gedelegeerde Verordening (EU) 2023/2772 betreffende standaarden voor duurzaamheidsrapportage (*European Sustainability Reporting Standards, ESRS*).

Zorgvuldigheidsplicht. Voor de niet-financiële ondernemingen heeft de Commissie deze rapporteringsverplichtingen gespecificeerd in een voorstel voor een richtlijn inzake passende zorgvuldigheid in het bedrijfsleven op het gebied van duurzaamheid (*Corporate Sustainability Due Diligence*). Dit voorstel wordt momenteel besproken (Europese Commissie, 2022b). Het vraagt dat grote bedrijven hun waardeketen onderzoeken, zowel stroomopwaarts (inkoop enz.) als stroomafwaarts (distributie enz.). Het doel is om de negatieve effecten voor het milieu en voor de mensenrechten in de hele waardeketen vast te stellen, te beoordelen, te verminderen of te beëindigen. Volgens de versie waarover in maart 2024 werd onderhandeld, zouden 5.500 grote ondernemingen in Europa hieraan moeten voldoen (Le Soir, 2024), tegenover meer dan 10.000 in het oorspronkelijke voorstel van de Commissie.

Andere instrumenten. Deze lijst van Europese wetgevingshandelingen wordt verder aangevuld met heel wat andere instrumenten (Europese Commissie 2023; Europese Commissie 2023b). Zo nam de Europese Unie bijvoorbeeld Verordening (EU) 2023/2631 aan, die kwaliteitscriteria bepaalt voor "Europese groene obligaties". In haar *Sustainable Finance Package* van 13 juni 2023 heeft de Commissie ook een voorstel gedaan voor een verordening betreffende de transparantie en integriteit van op milieu-, sociale en governancefactoren gebaseerde ratingactiviteiten (ESG - COM(2023)314), dat momenteel wordt besproken.

b. Belang voor een duurzame ontwikkeling

Volgens de Europese Commissie (2023b) zou er 700 miljard euro aan extra investeringen per jaar nodig zijn om de doelstellingen van de Green Deal (Europese Commissie, 2019), RePowerEU (Europese Commissie 2022a) en de verordening over *netto-nuluitstoot* (Europese Commissie, 2023b) te halen, om nog maar te zwijgen van de andere uitdagingen van duurzame ontwikkeling, zoals de uitroeiing van armoede en het behoud van biodiversiteit.

In een tijd waarin de overheidsfinanciën over de hele lijn onder druk staan (onderwijs, gezondheidszorg, sociale zekerheid, pensioenen, defensie, klimaat en milieu), is duurzame financiering een instrument waarmee milieu-, sociale en governance-overwegingen effectiever kunnen worden meegewogen in de investeringsbeslissingen van de privésector. Het doel van duurzame financiering is om particuliere investeringen te laten bijdragen aan het verwezenlijken van de Europese doelstellingen inzake duurzame ontwikkeling.

De financieringsaspecten, in het bijzonder het mobiliseren van de middelen die nodig zijn voor duurzame ontwikkeling, komen uitgebreid aan bod in alle VN-akkoorden over dit thema. De Actieagenda van Addis Abeba over ontwikkelingsfinanciering (UN, 2015a), bijvoorbeeld, werd in juli 2015 goedgekeurd, samen met de SDG's van Agenda 2030 (UN, 2015b), waar de Actieagenda een "*integraal onderdeel*" van is. Die Actieagenda vraagt onder andere om "*passende sociale en milieugaranties*", wat het doel is van het hier beschreven duurzame financieringsbeleid.

c. Duurzame ontwikkelingsdoelstellingen

Duurzame financiering en aanverwant beleid dragen niet rechtstreeks bij aan de verwezenlijking van de SDG's. Wel zijn ze een middel om de financiële middelen op de been te brengen om deze SDG's te helpen realiseren.

De taxonomie definieert immers criteria om te beoordelen of een activiteit een substantiële bijdrage levert of ernstig afbreuk doet aan zes milieudoelstellingen. Die zes doelstellingen zijn ruim genoeg om het merendeel van de milieudoelstellingen te omvatten, zoals die in de SDG's zijn opgenomen. De eerste twee over klimaat komen overeen met SDG 13 *Klimaatactie*, de derde over water komt gedeeltelijk overeen met SDG's 6 *Schoon water en sanitair* en 14 *Leven in het water*, de vierde over circulaire economie omvat aspecten van SDG's 8 *Waardig werk en economische groei* en 12 *Verantwoorde consumptie en productie*, de vijfde over vervuiling dekt bepaalde aspecten van SDG 11 *Duurzame steden en gemeenschappen* en de zesde over biodiversiteit en ecosystemen dekt SDG's 14 *Leven in het water* en 15 *Leven op het land*.

Er zijn momenteel besprekingen aan de gang om gelijkwaardige sociale criteria vast te stellen. De bestaande taxonomie bevat al sociale minimumgaranties (artikel 18, zie streepje 3 van punt 4.5.1.a hierboven). Om nog verder te gaan, zou het nodig zijn om precies te bepalen wat ernstige afbreuk zou doen aan de sociale doelstellingen (sociaal DNSH) of om een sociale taxonomie te definiëren. De taxonomie zoals die nu bestaat en de toekomstige ontwikkelingen ervan vormen daarom een kader dat coherent is met de SDG's.

Bovendien is een van de doelstellingen van het regelgevingskader voor duurzame financiering het vergroten van de transparantie van financiële instrumenten over de effecten, risico's en opportuniteiten op het gebied van milieu, sociale aspecten en governance (ESG), wat ook overeenkomt met de thema's van de SDG's.

Het thema van de financiële middelen wordt belicht in SDG 17 *Partnerschap om doelstellingen te bereiken*. De focus ligt daar echter uitsluitend op financiering voor ontwikkelingslanden, terwijl de financieringsstromen die in dit deel worden besproken voornamelijk gaan over investeringen in Europa.

4.5.2. Financiering - Beschrijving en evaluatie van het gevoerde beleid

Hoofdstuk C.5 van het FPDO behandelt de financiering van de transitie naar duurzame ontwikkeling. Er zijn heel wat financiële middelen nodig om de infrastructuur te financieren die deze transitie mogelijk maakt, onder meer de isolatie van gebouwen, koolstofarme energieproductie en vervoersinfrastructuur. Een van de grote uitdagingen van de transitie is dus om financieringen te stimuleren in activiteiten die eraan bijdragen.

a. Beschrijving van het geanalyseerde beleid

De transitie van de Belgische economie financieren	
MAATREGELEN	<p>FPDO</p> <p>C.5.1-1: SFPIM – een duurzame investeringsstrategie uitwerken</p> <p>C.5.1-2: mechanisme ter ondersteuning van de transitie van de Belgische economie</p> <p>C.5.1-3: SFPIM - een charter 'maatschappelijke verantwoordelijkheid' opstellen</p>
TIMING	<p>1: vanaf 2022</p> <p>2: in 2022</p> <p>3: december 2021</p>
OORSPRONG	<p>1: nieuwe maatregel</p> <p>2: nieuwe maatregel</p> <p>3: nieuwe maatregel</p>
INSTRUMENTEN	<p>1: economisch</p> <p>2: economisch</p> <p>3: programmerend</p>
IMPACT	<p>1: direct</p> <p>2: direct</p> <p>3: indirect</p>
SDG	13 en transversaal alle SDG's
SAMENWERKING	<p>1: ja</p> <p>2: ja</p> <p>3: nee</p>
UITVOERING	<p>[31/01/2024]</p> <p>1: in uitvoering</p> <p>2: in uitvoering</p> <p>3: in uitvoering</p>
<p>MEER INFORMATIE over de evaluatie van de uitvoering van het plan: zie hoofdstuk 2 van dit rapport.</p>	

Het FPDO bevat drie acties voor de federale overheid als investeerder. De acties hebben meer bepaald betrekking op de Federale Participatie- en Investeringsmaatschappij (SFPIM). De SFPIM is een naamloze vennootschap van openbaar nut, waarvan alle aandelen en stemrechten in handen zijn van de federale overheid. Ze wordt geregeld door de wet van 2 april 1962 *betreffende de Federale Participatie- en Investeringsmaatschappij en de gewestelijke investeringsmaatschappijen* (BS, 1962), door een beheerscontract (laatste aanhangsel in september 2021) en door eigen statuten (laatst gewijzigd in februari 2022). Naast zijn status als aandeelhouder wijst de Belgische Staat ook gedelegeerde opdrachten toe die worden vastgelegd in koninklijke besluiten of conventies (SFPIM, 2022).

De SFPIM is het Belgische staatsinvesteringsfonds. Ze ondersteunt het economische en industriële beleid van de Belgische Staat door te investeren in overheidsbedrijven of privébedrijven die worden geselecteerd op

basis van hun winstgevendheid, maatschappelijke meerwaarde en goed bestuur. Het doel is om bij te dragen aan de ontwikkeling van de economie en om strategische activiteiten in België te verankeren. De SFPIM kan ook door de Staat worden belast met specifieke opdrachten, zoals het beheer van de ecologische transitie-enveloppe waarnaar wordt verwezen in de tweede maatregel hieronder.

De drie acties in deel C.5.1 van het FPDO over de SFPIM zijn bedoeld om ervoor te zorgen dat de investeringen van de SFPIM bijdragen aan de verwezenlijking van de SDG's. Ze helpen daarom de rol van de Staat als duurzame investeerder te versterken en, in het bijzonder, bij te dragen aan de transitie naar een koolstofarme samenleving.

1. *"De Federale Participatie- en Investeringsmaatschappij zal ermee worden belast een gecoördineerde, duurzame en ambitieuze investerings- en beleggingsstrategie uit te werken. Eén van de doelstellingen van die strategie zal erin bestaan geleidelijk minder te beleggen in fossiele energie en brandstoffen, naar het voorbeeld van de door de Europese Investeringsbank gemaakte keuzes. Tegen 2030 zullen de federale Staat en de instellingen die onder de bevoegdheid ervan vallen, zich volledig hebben teruggetrokken uit bedrijven die intensief broeikasgas uitstoten en zich niet actief inzetten in de energietransitie".*
2. *"De FPIM wordt er in gedelegeerde opdracht mee belast in overleg met de regering een mechanisme ter ondersteuning van de transitie van de Belgische economie naar een duurzame en klimaatneutrale productie van goederen en diensten, te ontwikkelen en te implementeren. Dit mechanisme zal de vorm aannemen van de oprichting van een investeringsvehikel voor investeringen in Belgische ondernemingen waarvan het businessmodel een belangrijke contributie tot de ecologische transitie aantoont".*
3. *"De FPIM stelt een charter 'maatschappelijke verantwoordelijkheid' op."*

De voorstellen van het FPDO omvatten niet het volledige beleid in dit domein. Het Agentschap van de Schuld geeft, bijvoorbeeld, regelmatig groene obligaties uit om overheidsinvesteringen in vijf belangrijke transitiedomeinen te ondersteunen: energie-efficiëntie (inclusief gebouwen), groene mobiliteit, hernieuwbare energie, circulaire economie (inclusief afval- en waterbeheer) evenals biodiversiteit en ruimtelijke ordening. In 2022 gaf het Agentschap van de Schuld groene obligaties uit ter waarde van 4,5 miljard euro.

b. Uitvoering op 31 januari 2024

Dit punt beschrijft de acties ondernomen naar aanleiding van de maatregelen van het FPDO over de SFPIM. Die maatregelen zijn opgenomen in deel C.5.1 van het FPDO.

Een gecoördineerde, duurzame en ambitieuze investerings- en beleggingsstrategie uitwerken

De SFPIM heeft haar charter 'maatschappelijke verantwoordelijkheid' (of MVO/ESG-charter) bijgewerkt (SFPIM, 2024a). Het wordt in meer detail beschreven in het punt over de uitvoering van de maatregel om een charter 'maatschappelijke verantwoordelijkheid' op te stellen. Dat charter beschrijft onder andere de strategie die de SFPIM volgt om een maatschappelijk verantwoorde investeerder te zijn.

Het bepaalt in het bijzonder dat de SFPIM

- niet investeert in sectoren zoals tabak en alcoholische dranken, activiteiten die verband houden met de winning en productie van fossiele energiebronnen, of activiteiten die verband houden met cryptovaluta en cryptomining,
- niet investeert in de productie van handel in wapens, noch in online kansspelen en weddenschappen, tenzij deze activiteiten passen in het kader van een expliciete Belgische beleidslijn,
- een voorzichtige houding aanneemt tegenover ondernemingen waarvan de activiteiten verband houden met genetisch gemodificeerde organismen (GGO's), met een grote uitstoot van broeikasgassen, of die bijdragen aan ontbossing of grote hoeveelheden water verbruiken. Die voorzichtige houding houdt in dat de SFPIM nauwkeurig onderzoekt of *"de onderneming geëngageerd is voor de energietransitie en de bestrijding van de klimaatverandering"* (SFPIM, 2024a).

Voor investeringen die bestonden vóór de goedkeuring van het MVO/ESG-charter voorziet de SFPIM in een overgangstijdschema. Tegen 2026 moeten deze bedrijven *"verslag uitbrengen over de beoogde acties om aan voornoemde investeringsbeperkingen te voldoen"* (SFPIM, 2024a). Tegen 2030 wordt de situatie geëvalueerd en *"alle ondernemingen van de portefeuille van SFPIM zullen tegen eind 2035 zonder enig voorbehoud aan voornoemde investeringsbeperkingen moeten voldoen"* (SFPIM, 2024a).

De aanpak is strenger voor bedrijven met een hoge uitstoot van broeikasgassen. In dit geval is het de deadline van 2030 die de SFPIM in aanmerking neemt om na te kijken *"of het bedrijf zich inzet voor de energietransitie en de strijd tegen de opwarming van de aarde"* (SFPIM, 2024c). Indien nodig zal de SFPIM zich terugtrekken uit het bedrijf.

Er moet ook worden opgemerkt dat milieuduurzaamheid een transversaal criterium is van de 2020-2025-strategie van de SFPIM, zoals beschreven op haar website (SFPIM, 2024d).

Een mechanisme ontwikkelen en implementeren ter ondersteuning van de transitie van de Belgische economie naar een duurzame en klimaatneutrale productie van goederen en diensten

Begin 2023 vertrouwde de federale regering het beheer van de ecologische transitie-enveloppe, dat een bedrag van 250 miljoen euro bevat, toe aan de SFPIM (BS, 2023a). De opdracht die aan de SFPIM werd toevertrouwd, bestaat erin rechtstreeks of onrechtstreeks (bijvoorbeeld via instellingen voor collectieve belegging) te investeren in ondernemingen die *"positieve milieuresultaten kunnen opleveren"* en/of die kunnen bijdragen aan de milieudoelstellingen zoals die zijn vastgelegd in de taxonomieverordening van de Europese Unie (Verordening (EU) 2020/852) en de bijbehorende gedelegeerde handelingen (zie 4.5.1.a).

Om deze enveloppe te beheren, heeft de SFPIM een investeringscharter opgesteld. Die investeringen moeten *"gelijktijdig bijdragen aan de volgende 3 criteria:*

- *het versnellen van de transitie van de Belgische economie naar een samenleving met een Net Zero impact op het milieu,*
- *versterking van het concurrentievermogen en de toegevoegde waarde voor de Belgische economie en industrie en tegelijk rekening te houden met alle negatieve externaliteiten, en*

- *ontwikkeling van potentiële nieuwe pleitbezorgers die ecologische oplossingen promoten binnen en buiten onze grenzen" (SFPIM, 2024b).*

Investerings die aan deze criteria voldoen worden grondig getoetst aan financiële en ESG-criteria. Er wordt extra aandacht besteed aan het meten van de milieueffecten van investeringen over de gehele investeringsperiode, waarbij erkende en transparante methoden moeten worden gebruikt en de hele investeringsperiode gedekt moet worden.

Het charter bepaalt ook verschillende prioritaire uitdagingen (uitstoot van broeikasgassen, afvalproductie, waterverbruik en -verontreiniging) en prioritaire sectoren (chemie, petrochemie, energie, landbouw en consumptie van de huishoudens), waar proactief naar passende investeringen wordt gezocht.

Om dit alles uit te voeren werd binnen de SFPIM een "*investeringscomité gespecialiseerd voor ecologische transitie*" opgericht. De SFPIM selecteert haar investeringen op basis van de adviezen van dit comité.

Opstellen van een charter 'maatschappelijke verantwoordelijkheid'

De SFPIM heeft in 2021 een charter 'maatschappelijke verantwoordelijkheid' opgesteld, dat begin 2024 werd bijgewerkt (SFPIM, 2024a). In het charter wordt de rol van de SFPIM als verantwoordelijk investeerder en als maatschappelijk verantwoorde onderneming besproken.

Als verantwoordelijk investeerder worden de financiële tussenkomsten van de SFPIM beoordeeld op basis van ESG-criteria. De SFPIM

- besteedt bijzondere aandacht aan het voorkomen van risico's op belastingontduiking, witwassen en de financiering van terrorisme,
- roept op om de tien principes van het *Mondiaal Pact* van de Verenigde Naties (UN Global Compact, 2024) te respecteren. Ze hebben onder meer betrekking hebben op mensenrechten, milieu, internationale arbeidsnormen en corruptiebestrijding,
- investeert niet in ondernemingen waarvan de activiteiten verband houden met de winning of productie van fossiele energiebronnen (zie eerste maatregel).

De SFPIM begeleidt de ondernemingen waarin ze heeft geïnvesteerd op de lange termijn. Het charter vraagt de mandatarissen van de SFPIM in de bestuursorganen om aandacht te besteden aan ESG-kwesties en aan de beginselen van non-discriminatie en gelijkheid. Het stimuleert de dialoog tussen de SFPIM en de ondernemingen waarin ze investeert, met het oog op voortdurende verbetering in de ESG-domeinen.

Als maatschappelijk verantwoorde onderneming streeft de SFPIM ernaar haar eigen werking te verbeteren. Het charter wil daarom een welzijns-, gezondheids- en veiligheidsbeleid voor de werknemers bevorderen en diversiteit stimuleren. Het charter hecht bovendien belang aan het respecteren van gedragsregels, ook bij leveranciers. Tot slot neemt de SFPIM deel aan het maatschappelijke debat over ESG-kwesties door, onder andere, twee academische leerstoelen te financieren.

c. Evaluatie

Van de drie maatregelen die in deze casestudie worden onderzocht, werden er twee duidelijk uitgevoerd, namelijk (1) het mechanisme ter ondersteuning van de transitie van de economie, doorheen het beheer van de ecologische transitie-enveloppe, en (2) het charter 'maatschappelijke verantwoordelijkheid' van de SFPIM dat opgesteld werd in 2021 en bijgewerkt begin 2024.

De laatste maatregel betreft het uitwerken van een duurzame investerings- en beleggingsstrategie door de SFPIM. Hoewel er geen document werd goedgekeurd waarin het woord 'strategie' in de titel voorkomt, beantwoordt het MVO/ESG-charter van de SFPIM (SFPIM, 2024a) grotendeels aan dit voorstel van het FPDO. De volledige uitvoering van het charter is gepland tegen uiterlijk 2035, behalve voor ondernemingen met hoge broeikasgasuitstoot, waar 2030 geldt, zoals gevraagd in het FPDO.

Dat charter schrijft voor dat de SFPIM een voorzichtige houding zal aannemen vooraleer ze investeert in ondernemingen waarvan de activiteiten verband houden met GGO's, een grote uitstoot van broeikasgassen, of die bijdragen aan ontbossing of grote hoeveelheden water verbruiken. Die voorzichtige houding houdt in dat de SFPIM nagaat of "*de onderneming geëngageerd is voor de energietransitie en de bestrijding van de klimaatverandering*" (SFPIM, 2024a). De criteria en methoden die daarbij worden toegepast, zouden nadere verduidelijking verdienen. De maatregel wordt niettemin eveneens als uitgevoerd beschouwd.

5. Bijlagen

5.1. Bibliografie

- Alonso, E., Wallington, T., Sherman, A., Everson, M., Field, F., Roth, R., & Kirchain, R. (2012). An Assessment of the Rare Earth Element Content of Conventional and Electric Vehicles. *SAE International journal of materials and manufacturing*, 5(2), 473-477. <https://doi.org/10.4271/2012-01-1061>.
- Armoedecijfers. (2024a). *Achterstallige betalingen voor basisbehoeften*. Geraadpleegd op 24 april 2024, op <https://www.armoedecijfers.be/topic/achterstallige-betalingen-voor-basisbehoeften>.
- Armoedecijfers. (2024b). *Consumentenkredieten en armoederisico*. Geraadpleegd op 24 april 2024, op <https://www.armoedecijfers.be/topic/consumentenkredieten-en-armoederisico>.
- Assuralia. (2017). *Kerncijfers en voornaamste resultaten van de Belgische verzekeringsmarkt in 2016*. Assurinfo n°35: Weekblad van 9 november 2017. Geraadpleegd op 17 april 2024, op https://files.assuralia.be/stats/NL/01_Assuraliastudies/01_12_NL_Kerncijfers-2016.pdf.
- Assuralia. (2019). *Kerncijfers en voornaamste resultaten van de Belgische verzekeringsmarkt in 2019*. Assurinfo n°35: Weekblad van 24 oktober 2019. Geraadpleegd op 17 april 2024, op https://files.assuralia.be/stats/NL/01_Assuraliastudies/01_12_NL_Kerncijfers-2018.pdf.
- Assuralia. (2022). *Kerncijfers en voornaamste resultaten van de Belgische verzekeringsmarkt in 2022*. Geraadpleegd op 17 april 2024, op https://cms.assuralia.be/sites/default/files/2023-09/Assurinfo%20NL_0.pdf.
- BCAPH. (2023). *Evaluatieverslag BCAPH 2022*. Begeleidingscommissie voor de aanwerving van personen met een handicap in het federaal openbaar ambt. Geraadpleegd op 27 februari 2024, op https://bosa.belgium.be/sites/default/files/documents/Rapport_BCAPH_2022.pdf.
- België. (2022). *Belgische nationale strategie inzake bestuivers 2021-2030*. Geraadpleegd op 25 juli 2023, op <https://www.health.belgium.be/fr/strategie-nationale-belge-en-faveur-des-pollinisateurs-2021-2030>.
- Belgisch Klimaatcentrum. (2023). *Missie & objectieven*. Geraadpleegd op 16 april 2024, op <https://www.climatecentre.be/nl/mission>.
- Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers. (2023). *Wetsontwerp tot wijziging van artikel 130, § 2, eerste lid, van de wet van 4 april 2014 betreffende de verzekeringen*. Geraadpleegd op 16 april 2024, op <https://www.dekamer.be/FLWB/PDF/55/3658/55K3658006.pdf>.
- Belgium. (2017). *Pathways to sustainable development - First Belgian National Voluntary Review on the Implementation of the 2030 Agenda*. United Nations High Level Political Forum. New York. July 2017. Geraadpleegd op 4 april 2024, op <https://hlpf.un.org/countries/belgium>.
- Belgium. (2023). *Voluntary National Review 2023*. United Nations High Level Political Forum. New York. July 2023. Geraadpleegd op 4 april 2024, op <https://hlpf.un.org/countries/belgium>.
- Belgium. (2024). *Maatschappelijk verantwoord ondernemen*. Geraadpleegd op 27 februari 2024, op https://www.belgium.be/nl/economie/duurzaam_produceren_en_consumeren/duurzame_economie/maatschappelijk_verantwoord_ondernemen.

- BiodiversiTree. (2024). *BiodiversiTree: waartoe dient dit?* Geraadpleegd op 4 april 2024, op <https://www.biodiversitree.be>.
- Blue bike. (2024). *Zoek een locatie.* Geraadpleegd op 21 februari 2024, op <https://www.blue-bike.be/find-a-location/>.
- Borsus, W. (2016). Algemene beleidsnota van 27 oktober 2016. *Maatschappelijke Integratie*. DOC 54 2111/015. <https://www.dekamer.be>.
- BOSA & Netwerk federale diversiteit. (2022). *We design colorful.* Geraadpleegd op 27 februari 2024, op https://bosa.belgium.be/sites/default/files/publications/documents/federal_diversity_charter_nl_fin_al.pdf.
- BOSA. (2021). *Vrouwen met ambitie? Schrijf je nu in voor Top Skills!* Geraadpleegd op 27 februari 2024, op <https://fedweb.belgium.be/nl/nieuws/2021/vrouwen-met-ambitie-schrijf-je-nu-voor-top-skills>.
- BOSA. (2022). *Regerings- en overheidsvertegenwoordigers ondertekenen Charter Diversiteit en Inclusie.* Geraadpleegd op 27 februari 2024, op <https://bosa.belgium.be/nl/news/regerings-en-overheidsvertegenwoordigers-ondertekenen-charter-diversiteit-en-inclusie>.
- BOSA. (2023a). *e-Div: Discriminatie voorkomen voor een beter diversiteitsbeleid.* Geraadpleegd op 27 februari 2024, op <https://bosa.belgium.be/nl/trainings/e-div-discriminatie-voorkomen-voor-een-beter-diversiteitsbeleid>.
- BOSA. (2023b). *Top Skills: ontdek jouw toekomst als topmanager.* Geraadpleegd op 27 februari 2024, op <https://bosa.belgium.be/nl/events/top-skills-ontdek-jouw-toekomst-als-topmanager>.
- BOSA. (2023c). *Top Skills: kennismaken met job van federaal topmanager.* Geraadpleegd op 27 februari 2024, op <https://bosa.belgium.be/nl/news/top-skills-kennismaken-met-job-van-federaal-topmanager>.
- BOSA. (2024a). *Opleiding en ontwikkeling.* Geraadpleegd op 27 februari 2024, op <https://bosa.belgium.be/nl/themas/werken-bij-de-overheid/opleiding-en-ontwikkeling>.
- BOSA. (2024b). *Lumen.* Geraadpleegd op 27 februari 2024, op <https://bosa.belgium.be/nl/networks/lumen>.
- Brussel Mobiliteit. (2020). *Gewestelijk Mobiliteitsplan 2020-2030: Strategisch en operationeel plan.* Geraadpleegd op 14 maart 2024, op https://mobilite-mobiliteit.brussels/sites/default/files/2021-04/goodmove_NL_20210420.pdf.
- BS. (1962). *Wet betreffende de Federale Participatie- en Investeringsmaatschappij en de gewestelijke investeringsmaatschappijen.* Belgisch Staatsblad, 18/04/1962 pp. 3182. https://www.ejustice.just.fgov.be/doc/rech_n.htm.
- BS. (1997). *Wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling.* Belgisch Staatsblad, 18/06/1997, pp. 16270-16275. https://www.ejustice.just.fgov.be/doc/rech_n.htm.
- BS. (2003). *Wet houdende organisatie van de begroting en van de comptabiliteit van de federale Staat.* Belgisch Staatsblad, 3/7/2003, pp. 35833-35902. https://www.ejustice.just.fgov.be/doc/rech_n.htm.
- BS. (2006). *Wet houdende fusie van de Federale Investeringsmaatschappij en de Federale Participatiemaatschappij.* Belgisch Staatsblad, 30/08/2006, pp. 43352-43355. https://www.ejustice.just.fgov.be/doc/rech_n.htm.

- BS. (2013a). *Koninklijk besluit houdende vaststelling van de federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling*. Belgisch Staatsblad, 8/10/2013, pp. 70865-70873. https://www.ejustice.just.fgov.be/doc/rech_n.htm.
- BS. (2013b). *Wet houdende diverse bepalingen inzake administratieve vereenvoudiging*. Belgisch Staatsblad, 31/10/2013, pp. 103694 – 103706. https://www.ejustice.just.fgov.be/doc/rech_n.htm.
- BS. (2022a). *Koninklijk besluit tot wijziging van de codex over het welzijn op het werk wat het re-integratietraject voor arbeidsongeschikte werknemers betreft*. Belgisch Staatsblad, 20/09/2022, pp. 67990-67997. https://www.ejustice.just.fgov.be/doc/rech_n.htm.
- BS. (2022b). *Koninklijk besluit van 29 september 2022 houdende de integratie van de opdrachten van administratieve vereenvoudiging in de Federale Overheidsdienst Beleid en Ondersteuning*. Belgisch Staatsblad, 8/11/2022, pp. 82903-82907. https://www.ejustice.just.fgov.be/doc/rech_n.htm.
- BS. (2022c). *Koninklijk besluit van 23 oktober 2022 houdende diverse bepalingen betreffende de selectie van het rijkspersoneel en taalexamens*. Belgisch Staatsblad, 28/11/2022, pp. 87771-87775. https://www.ejustice.just.fgov.be/doc/rech_n.htm.
- BS. (2023a). *Koninklijk besluit waarbij aan de Federale Participatie- en Investeringsmaatschappij een opdracht wordt toevertrouwd overeenkomstig artikel 2, § 3, van de wet van 2 april 1962 betreffende de Federale Participatie- en Investeringsmaatschappij en de gewestelijke investeringsmaatschappijen en tot opheffing van het koninklijk besluit van 7 februari 2021 waarbij aan de Federale Participatie- en Investeringsmaatschappij een opdracht wordt toevertrouwd overeenkomstig artikel 2, § 3, van de wet van 2 april 1962 betreffende de Federale Participatie- en Investeringsmaatschappij en de gewestelijke investeringsmaatschappijen*. Belgisch Staatsblad, 14/02/2023, pp. 22575-22578. https://www.ejustice.just.fgov.be/doc/rech_n.htm.
- BS. (2023b). *Omzendbrief 307septies. - Verwerving (aankoop, huurkoop, huur en lease) van schone (emissie loze) voertuigen die ingeschreven zijn in België*. Belgisch Staatsblad, 12/04/2023, pp. 37184-37196. https://www.ejustice.just.fgov.be/doc/rech_n.htm.
- Bündnis Entwicklung Hilft / IFHV. (2023). *WeltRisikoBericht 2023*. Berlin: Bündnis Entwicklung Hilft. Geraadpleegd op de 17 april 2024, op <https://weltrisikobericht.de/en/>.
- Busch, T., Bauer, R., & Orlitzky, M. (2016). *Sustainable development and financial markets: old paths and new avenues*. *Business & Society*, 55(3), 303-329. <https://doi.org/10.1177/0007650315570701>.
- Buts M. & Delbaere P. (2023). *Evaluatiemethode en eerste resultaten van de uitvoering van het Federaal Plan Duurzame Ontwikkeling 2021*. Working Paper 3-24. Brussel: Federaal Planbureau. www.plan.be.
- Campbell, B.M., Beare, D.J., Bennett, E.M, Hall-Spencer, J.M, Ingram, J.S.I., Jaramillo, F., Ortiz, R., Ramankutty, N., Sayer, J.A. and Shindell, D. (2017). *Agriculture production as a major driver of the Earth system exceeding planetary boundaries*. *Ecology and Society*. December 2017. Vol. 22. No. 4. Geraadpleegd op 8 maart 2024, op <https://www.jstor.org/stable/26798991>.
- Cerac. (2024). *Climate and Environment Risk Assessment Center*. Geraadpleegd op 16 april 2024, op <https://www.cerac.be/nl>.
- CRD, NAR & FRDO. (2022). *Advies over het uitwerken van een interfederale MaaS-visie*. Geraadpleegd op 14 maart 2024, op <https://frdo-cfdd.be/wp-content/uploads/2022/06/2022a03n.pdf>.
- De Bakker, Ph. (2017). *Algemene beleidsnota van 17 oktober 2017. Noordzee*. DOC 54 2708/004. <https://www.dekamer.be>.

- De Bakker, Ph. (2018). Algemene beleidsnota van 17 oktober 2018. *Noordzee*. DOC 54 3296/003. <https://www.dekamer.be>.
- De Block, M. (2015). Algemene beleidsnota van 12 november 2015. *Sociale Zaken en Gezondheidszorg*. DOC 54 1428/007. <https://www.dekamer.be>.
- De Block, M. (2016). Beleidsnota van 27 oktober 2016. *Gezondheidsbeleid*. DOC 2111/005. <https://www.dekamer.be>.
- De Block, M. (2017). Algemene beleidsnota van 17 oktober 2017. *Sociale Zaken*. DOC 54 2708/007. <https://www.dekamer.be>.
- De Croo, A. (2015). Algemene beleidsnota van 12 november 2015. *Internationale Ontwikkeling*. DOC 54 1428/005. <https://www.dekamer.be>.
- De Croo, A. (2016). Algemene beleidsnota van 28 oktober 2016. *Internationale Ontwikkeling*. DOC 54 2111/002. <https://www.dekamer.be>.
- De Croo, A. (2017). Algemene beleidsnota van 17 oktober 2017. *Internationale Ontwikkeling*. DOC 54 2708/003. <https://www.dekamer.be>.
- De Croo, A. (2018). Algemene beleidsnota van 19 oktober 2018. *Internationale Ontwikkeling*. DOC 54 3296/006. <https://www.dekamer.be>.
- De Kamer. (2022). *Schriftelijke vraag en antwoord nr 0313 - Zittingsperiode: 55*. Geraadpleegd op 24 april 2024, op <https://www.lachambre.be/kvvcr/showpage.cfm?section=qrva&language=nl&cfm=qrvaXml.cfm?legislat=55&dossierID=55-B085-1222-0313-2021202214935.xml>.
- De Kamer. (2023). *Schriftelijke vraag en antwoord nr 0447 - Zittingsperiode: 55*. Geraadpleegd op 24 april 2024, op <https://www.lachambre.be/kvvcr/showpage.cfm?section=qrva&language=fr&cfm=qrvaXml.cfm?legislat=55&dossierID=55-B102-1263-0447-2022202318134.xml>.
- De Ridder, K., Couderé, K., Depoorter, M., Liekens, I., Pourria, X., Steinmetz, D., Vanuytrecht, E., Verhaegen, K., Wouters, H. (2020). *Evaluation of the socio-economic impact of climate change in Belgium: final report*. Study commissioned by the national climate commission. Geraadpleegd op de 17 april 2024, op <https://climat.be/doc/seclim-be-2020-finalreport.pdf>.
- Dehon, E. (2024). *Welke impact hadden de opeenvolgende crisissen op (problematische) kredietschulden? Terugblik op de statistieken uit het jaarverslag 2023 van de CKP*. Observatorium voor Krediet en Schuldenlast, februari 2024. Geraadpleegd op 24 april 2024, op [https://observatoire-credit.be/storage/3913/CCP-2023-\(ED\)--Retour-sur-le-rapport-annuel-2023-de-la-Centrale--NL.pdf](https://observatoire-credit.be/storage/3913/CCP-2023-(ED)--Retour-sur-le-rapport-annuel-2023-de-la-Centrale--NL.pdf).
- Dehon, E., Jeanmart, C. (2022). *'Ou sont les surendettés' analyse du faible recours à la médiation de dettes amiable ou judiciaire en période de crise en Belgique*. Observatoire du Crédit et de l'Endettement, decembre 2022. Geraadpleegd op 24 april 2024, op <https://observatoire-credit.be/storage/3437/O%C3%B9-sont-les-surendett%C3%A9s---note-d%27analyse-finale.pdf>.
- Delbaere P., Dresselaers P. & Gouzée N. (2005). *Het gevoerde beleid inzake duurzame ontwikkeling*. Working Paper 1-05. Brussel: Federaal Planbureau. www.plan.be.
- De Ridder, K., Couderé, K., Depoorter, M., Liekens, I., Pourria, X., Steinmetz, D., Vanuytrecht, E., Verhaegen, K., Wouters, H. (2020). *Evaluation of the socio-economic impact of climate change in Belgium*:

- final report*. Study commissioned by the national climate commission. Geraadpleegd op 17 april 2024, op <https://climat.be/doc/seclim-be-2020-finalreport.pdf>.
- Dermagne, P.-Y. (2020). Algemene beleidsnota van 4 november 2020. *Economie*. DOC 55 1580/013. <https://www.dekamer.be>.
- Dermagne, P.-Y. (2021). Algemene beleidsnota van 29 oktober 2021. *Economie*. DOC 55 2294/005. <https://www.dekamer.be>.
- Dermagne, P.-Y. (2022). Algemene beleidsnota van 7 november 2022. *Economie*. DOC 55 2934/0233. <https://www.dekamer.be>.
- Dermagne, P.-Y. (2023). Algemene beleidsnota van 27 oktober 2023. *Economie*. DOC 55 3649/026. <https://www.dekamer.be>.
- EEA. (2023). *Greenhouse gas inventories*. European environment agency. Geraadpleegd op 20 maart 2024, op http://cdr.eionet.europa.eu/be/eu/mmr/art07_inventory/ghg_inventory/.
- EU. (2021). *Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 ('European Climate Law')*. Geraadpleegd op 16 april 2024, op <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/1119/oj>.
- European Commission. (2023a). *Enhancing the usability of the EU Taxonomy and the overall EU sustainable finance framework*. Commission Staff working document SWD (2023) 209. Accompanying the document COM(2023) 317.
- European Commission. (2023b). *Financing the CAP*. Geraadpleegd op 16 februari 2024, op <https://agridata.ec.europa.eu/extensions/DashboardIndicators/Financing.html>.
- European Commission. (2023c). *EU transport in figures: statistical pocketbook 2023*, Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2832/319371>.
- Europese Commissie. (2019). *REPowerEU Plan*. COM(2022) 640.
- Europese Commissie. (2020). *Mededeling van de commissie aan het Europees parlement, de raad, het Europees economisch en sociaal comité en het comité van de regio's. Een "van boer tot bord"-strategie voor een eerlijk, gezond en milieuvriendelijk voedselsysteem*. COM(2020) 381 final.
- Europese Commissie. (2021). *Een klimaatveerkrachtig Europa tot stand brengen - de nieuwe EU-strategie voor aanpassing aan de klimaatverandering*. Geraadpleegd op 16 april 2024, op <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0082>.
- Europese Commissie. (2022a). *REPowerEU Plan*. COM(2022) 230.
- Europese Commissie. (2022b). *Voorstel voor een Richtlijn voor een Verordening van het Europees Parlement en de Raad inzake passende zorgvuldigheid in het bedrijfsleven op het gebied van duurzaamheid en tot wijziging van Richtlijn (EU) 2019/1937*. COM(2022) 71.
- Europese Commissie. (2023a). *Het gemeenschappelijk landbouwbeleid in een notendop*. Geraadpleegd op 16 februari 2024, op https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/cap-glance_nl.

- Europese Commissie. (2023b). *Voorstel voor een Verordening van het Europees Parlement en de Raad tot vaststelling van een kader van maatregelen ter versterking van het Europese ecosysteem voor de productie van nettonultechnologieproducten (verordening voor een nettonulindustrie)*. COM(2023) 161.
- Europese Commissie. (2023c). *Een kader voor duurzame financiering dat in de praktijk werkt*. COM(2023) 317.
- Europese Unie. (2020). *Verordening van het Europees Parlement en de Raad van 18 juni 2020 betreffende de totstandbrenging van een kader ter bevordering van duurzame beleggingen en tot wijziging van Verordening (EU) 2019/2088*. Verordening van het Europees Parlement en de Raad (UE) 2020/852.
- Eurostat. (2022). *Air emissions accounts by NACE Rev. 2 activity (ENV_AC_AINAH_R2)* [Data Set]. Geraadpleegd op 30 april 2024, op https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/env_ac_ainah_r2/default/table?lang=en.
- Eurostat. (2023). *Main agricultural labour force by age and sex of the farm manager, farm type of the agricultural holding and NUTS 2 regions*. ef_lf_main. Geraadpleegd op 8 maart 2024, op <https://ec.europa.eu/eurostat>.
- Eurostat. (2024). *Inability to afford a meal with meat, chicken, fish (or vegetarian equivalent) every second day - EU-SILC survey*. ILC_MDES03. Geraadpleegd op 3 april 2024, op <https://ec.europa.eu/eurostat>.
- FAO. (2023). *Agrifood Systems*. Food Agriculture Organisation. Geraadpleegd op 26 juli 2023, op <https://www.fao.org/food-systems/en/>.
- Federaal Agentschap van de Schuld. (2022). *Green OLO Framework*. Geraadpleegd op 13 februari 2024, op www.debtagency.be.
- FIDO. (2022). *Nota aan de Ministerraad, Syntheserapport Duurzame Ontwikkelingsdoelen integreren in de algemene beleidsnota's 2022*. Federaal Instituut voor Duurzame Ontwikkeling. Rechtstreekse mededeling op 24 augustus 2023.
- FIDO. (2023). *Nota aan de Ministerraad, Syntheserapport Duurzame Ontwikkelingsdoelen integreren in de algemene beleidsnota's 2022*. Federaal Instituut voor Duurzame Ontwikkeling. Rechtstreekse mededeling op 24 augustus 2023.
- Federale regering. (2000). *Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling 2000-2004*. Geraadpleegd op 24 april 2024, op <https://www.duurzameontwikkeling.be>.
- Federale regering. (2004). *Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling 2004-2008*. Geraadpleegd op 24 april 2024, op <https://www.duurzameontwikkeling.be>.
- Federale Regering. (2020). *Federaal Regeerakkoord, 30 september 2020*. Geraadpleegd op 24 april 2024, op https://www.belgium.be/sites/default/files/Regeerakkoord_2020.pdf.
- Federale regering. (2021a). *Federaal Plan Duurzame Ontwikkeling - Versie goedgekeurd door de federale regering - 01/10/2021*. Geraadpleegd op 24 april 2024, op https://www.sdgs.be/sites/default/files/content/20211001_fpdo_nl.pdf.
- Federale regering. (2021b). *Actieplan ter Promotie van de Fiets van de federale regering 2021-2024*. Geraadpleegd op 1 maart 2024, op <https://news.belgium.be/sites/default/files/news-items/attachments/2021-09/Be%20Cyclist%20-%20plan.pdf>.

- Federale Regering. (2021c). Ministerraad van 23 juli 2021. *Integratie van de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen in de algemene beleidsnota's*. Geraadpleegd op 15 mei, op <https://news.belgium.be/nl/integratie-van-de-duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen-de-algemene-beleidsnotas>.
- Floya. (2024). *Al je vervoersopties in BX in 1 app*. Geraadpleegd op 17 april 2024, <https://www.floya.brussels/nl/>.
- FOD Economie. (2023a). *Verslag over de economische conjunctuur in de voedings- en drankenindustrie - april 2023*. Geraadpleegd op 8 maart 2024, op <https://economie.fgov.be/nl/publicaties/verslag-over-de-economische-23>.
- FOD Economie. (2023b). *Concurrentievermogen vervaardiging van voedingsmiddelen en dranken – 06.2023*. Geraadpleegd op 16 februari 2024, op <https://economie.fgov.be/nl/publicaties/concurrentievermogen-2>.
- FOD Economie. (2024a). Rechtstreekse mededeling van 26 januari 2024.
- FOD Economie. (2024b). Rechtstreekse mededeling van 19 april 2024.
- FOD Mobiliteit en Vervoer. (2019). *Enquête Monitor over de mobiliteit van de Belgen*. Geraadpleegd op 14 maart 2024, op https://mobilit.belgium.be/sites/default/files/documents/publications/2022/partie_mobilite_nl-final_1.pdf.
- FOD Mobiliteit en Vervoer. (2021). *Aantrekkelijkheid van MaaS in een B2B-context*. Geraadpleegd op 14 maart 2024, op <https://mobilit.belgium.be/sites/default/files/documents/publications/2022/FOD%20M%26V%20-%20Aantrekkelijkheid%20van%20MaaS%20in%20een%20B2B-context%5B14212%5D.pdf>.
- FOD Mobiliteit en Vervoer. (2022a). *Gedeelde mobiliteit*. Geraadpleegd op 14 maart 2024, op <https://mobilit.belgium.be/nl/duurzame-mobiliteit/gedeelde-mobiliteit>.
- FOD Mobiliteit en Vervoer. (2022b). *Interfederale visie voor Mobility as a Service (MaaS)*. Geraadpleegd op 14 maart 2024, op <https://mobilit.belgium.be/sites/default/files/documents/publications/2023/Interfederale-visie-voor-MaaS.pdf>.
- FOD Mobiliteit en Vervoer. (2022c). *BeMob enquête: huidig en potentieel gebruik van MaaS-apps door de Belgen*. Geraadpleegd op 14 maart 2024, op https://mobilit.belgium.be/sites/default/files/domain/sustainable%20mobility/BeMob/enquete_bemob_huidig_en_potentieel_gebruik_van_maas-apps_door_de_belgen.pdf.
- FOD Mobiliteit en Vervoer. (2023). *Mobility as a Service (MaaS)*. Geraadpleegd op 14 maart 2024, op <https://mobilit.belgium.be/nl/duurzame-mobiliteit/smart-mobility/mobility-service-maas>.
- FOD Mobiliteit en Vervoer. (2024a). *Shift your mobility*. Geraadpleegd op 14 maart 2024, op <https://mobilit.belgium.be/nl/duurzame-mobiliteit/projectoproepen/shift-your-mobility>.
- FOD Mobiliteit en Vervoer. (2024b). *Cycling to work*. Geraadpleegd op 14 maart 2024, op <https://mobilit.belgium.be/nl/duurzame-mobiliteit/projectoproepen/cycling-work>.
- FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu. (2017). *Het Federale Bijenplan 2017-2019*. Geraadpleegd op 3 oktober 2023, op <https://www.health.belgium.be/nl/het-federale-bijenplan-2017-2019>.

- FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu. (2022). *Persdossier - lancering Biodiversiscape*. Geraadpleegd op 27 februari 2024, op https://www.health.belgium.be/sites/default/files/uploads/fields/fpshealth_theme_file/persdossier_biodiversiscape_nl.pdf.
- FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu. (2023a). *Balans van het Federale Bijenplan 2017-2019*. Geraadpleegd op 16 februari 2024, op https://www.health.belgium.be/sites/default/files/uploads/fields/fpshealth_theme_file/bilan_nl_2023_0.pdf.
- FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu. (2024) *Federale openbare raadplegingen*. Geraadpleegd op 16 februari 2024, op <https://www.health.belgium.be/nl/milieu/milieurechten/federale-openbare-raadplegingen>.
- FOD werkgelegenheid, arbeid en sociaal overleg. (2022). *Re-integratie 2.0.: wat zijn de belangrijkste wijzigingen aan het re-integratietraject voor arbeidsongeschikte werknemers?* Geraadpleegd op 27 februari 2024, op https://werk.belgie.be/sites/default/files/content/documents/Welzijn%20op%20het%20werk/Regelgeving/TEKST_belangrijkste_wijzigingen_RIT_2_0.pdf.
- FOD werkgelegenheid, arbeid en sociaal overleg. (2024). *Non-discriminatie en diversiteit*. Geraadpleegd op 27 februari 2024, op <https://werk.belgie.be/nl/themas/gelijkheid-en-non-discriminatie/non-discriminatie-en-diversiteit>.
- FPB. (2002, 2005, 2009, 2017, 2019, 2022). *Federale rapporten inzake duurzame ontwikkeling*. Brussel: Federaal Planbureau. www.plan.be.
- FPB. (2023). *Luchtemissierekeningen 2008-2021*. Brussel: Federaal Planbureau. www.plan.be.
- Francken, T. (2017). *Algemene beleidsnota van 19 oktober 2017. Administratieve vereenvoudiging*. DOC 54 2708/017. <https://www.dekamer.be>.
- Francken, T. (2018). *Algemene beleidsnota van 19 oktober 2018. Administratieve vereenvoudiging*. DOC 54 3296/007. <https://www.dekamer.be>.
- FRDO. (2017). *Advies over het Belgische rapport voor de Voluntary National Review 2017*. Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling. Geraadpleegd op 4 april 2024, op <https://www.frdo-cfdd.be/nl/publicaties>.
- FRDO. (2021). *Advies over het Voorontwerp van het federaal plan inzake duurzame ontwikkeling*. Geraadpleegd op 3 april 2023, op <https://www.frdo-cfdd.be/>.
- GIEC. (2015). *Report of the Conference of the Parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change, 21st Session*. Geraadpleegd op 16 april 2024, op <https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/10.pdf>.
- HGR. (2019). *Voedingsaanbevelingen voor de Belgische volwassen bevolking met een focus op voedingsmiddelen - 2019*. Hoge Gezondheidsraad. Geraadpleegd op 27 juli 2023, op <https://www.health.belgium.be/nl/advies-9284-fbdg-2019>.
- Hietanen, S. (2014). 'Mobility as a Service' – The new transport model. *Eurotransport*. 12, 2–4.
- ICDO. (2023-2024). *Databank voor de opvolging van de uitvoering van de maatregelen van het Federaal Plan inzake Duurzame Ontwikkeling*. Interdepartementale Commissie duurzame ontwikkeling. Directe communicatie februari 2023-2024.

- ICDO. (2023a). *Activiteitenrapport 2022*. Interdepartementale Commissie duurzame ontwikkeling. Geraadpleegd op 6 december 2023, op <https://www.duurzameontwikkeling.be>.
- ICDO. (2023b). *Harvesting Sustainability: is there a Future for Palm Oil and Soy?* Interdepartementale Commissie duurzame ontwikkeling. Geraadpleegd op 6 december 2023, op <https://www.duurzameontwikkeling.be>.
- IMCDO. (2017). *Nationale strategie duurzame ontwikkeling*. Interministeriële conferentie inzake duurzame ontwikkeling. Geraadpleegd op 26 juli 2023, op <https://www.sdgs.be/nl/beleid/nationaal-beleid>.
- Impactanalysecomité. (2016). *Verslag 2015*. Geraadpleegd op 24 april 2024, op https://bosa.belgium.be/sites/default/files/content/documents/DTdocs/Simplification/RIA_Evaluatieverslag2015_IAC.pdf.
- INR/FPB. (2024). *Indicatoren van duurzame ontwikkeling*. Instituut voor de Nationale Rekeningen/Federaal Planbureau. Brussel: Federaal Planbureau. www.plan.be.
- Inserm. (2021). *Expertise collective Inserm. Pesticides et effets sur la santé: nouvelles données – Résumé*. Geraadpleegd op 30 augustus 2023, op <https://www.inserm.fr/wp-content/uploads/2021-06/inserm-expertisecollective-pesticides2021-resume.pdf>.
- IPBES. (2016). *Summary for policymakers of the assessment report of the intergovernmental science-policy platform on biodiversity and ecosystem services (IPBES) on pollinators, pollination and food production*. Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. Geraadpleegd op 25 juli 2023, op <https://www.ipbes.net/assessment-reports/pollinators>.
- Jambon, J. (2015). Algemene beleidsnota van 4 november 2015. *Regie der Gebouwen*. DOC 54 1428/004. <https://www.dekamer.be>.
- Jambon, J. (2016). Algemene beleidsnota van 28 oktober 2016. *Regie der Gebouwen*, DOC 54 2111/007. <https://www.dekamer.be>.
- Jambon, J. (2017). Algemene beleidsnota van 23 oktober 2017. *Regie der Gebouwen*, DOC 54 2708/021. <https://www.dekamer.be>.
- Jambon, J. (2018). Algemene beleidsnota van 22 oktober 2018. *Regie der Gebouwen*, DOC 54 3296/012. <https://www.dekamer.be>.
- Jeanmart, C. (2019). *Les ménages en situation de surendettement: Profil, endettement et éléments déclencheurs des difficultés financières*. Observatoire du Crédit et de l'Endettement, décembre 2019. Geraadpleegd op 24 april 2024, op <https://observatoire-credit.be/storage/209/Les-m%C3%A9nages-en-situation-de-surendettement.pdf>.
- JRC. (2023). *Food futures. Sustainable food systems*. Joint Research Center. Geraadpleegd op 26 juli 2023, op <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC130870>.
- Khattabi, Z. (2020). Algemene beleidsnota van 9 november 2020. *Duurzame ontwikkeling*. DOC 55 1580/023. <https://www.dekamer.be>.
- Khattabi, Z. (2021). Algemene beleidsnota van 3 november 2021. *Duurzame ontwikkeling*. DOC 552294/023. <https://www.dekamer.be>.

- Khattabi, Z. (2022). Algemene beleidsnota van 28 oktober 2022. *Duurzame ontwikkeling*. DOC 55 2934/018. <https://www.dekamer.be>.
- Khattabi, Z. (2023). Algemene beleidsnota van 27 oktober 2023. *Duurzame ontwikkeling*. DOC 55 3649/014. <https://www.dekamer.be>.
- KMI. (2024). *De belangrijkste meteorologische gebeurtenissen sinds 1901*. Geraadpleegd op 17 april 2024, op <https://www.meteo.be/nl/klimaat/klimaat-van-belgie/uitzonderlijke-gebeurtenissen-sinds-1901>.
- Lanssens, C. (2024). L'analyse d'impact de la réglementation (AIR) en Belgique, 1997-2023 - Cartographie du bilan. *Courrier hebdomadaire du CRISP*. 2024/7 (n. 2592-2593). p. 1-124. Edition Crisp.
- Larousse. (2023). Intermodalité. Dans *Dictionnaire*.
- Le Basic. Fairtrade advocacy office. University of Antwerp. (2023). *La durabilité des chaînes agroalimentaires internationales en Belgique. Comment le gouvernement fédéral belge peut rendre les chaînes de valeur agroalimentaires d'importation plus durables ? Synthèse*. Geraadpleegd op 6 december 2023, op <https://www.duurzameontwikkeling.be>.
- Le Soir. (2024). *Feu vert des Etats de l'UE au devoir de vigilance des entreprises*. Le Soir, 15 maart 2024. Geraadpleegd op 19 maart 2024, op www.lesoir.be.
- Levy, J. (2024). TRANSPORTS - Mobilité et société. *Encyclopædia Universalis* [en ligne]. Geraadpleegd op 10 augustus 2023, op <https://www.universalis.fr/encyclopedie/transports-mobilite-et-societe>.
- MaaS. (2024). Geraadpleegd op 14 maart 2024, op <https://www.its.be/maas>.
- MaaS Alliance. (2024). Together towards an open MaaS ecosystem. Geraadpleegd op 14 maart 2024, op <https://maas-alliance.eu/>.
- Magnette, P. (2009). Algemeen beleidsnota van 3/11/2009. *Klimaat en Energie*. Document 52 2225/00. <https://www.dekamer.be>.
- Marghem, M-Ch, (2016c). Algemene beleidsnota van 27 oktober 2016. *Leefmilieu*. DOC 54 2111/012. <https://www.dekamer.be>.
- Marghem, M-Ch. (2014). Algemene beleidsnota van 24 november 2014. *Duurzame ontwikkeling*. DOC 54 0588/014. <https://www.dekamer.be>.
- Marghem, M-Ch. (2015). Algemene beleidsnota van 4 november 2015. *Duurzame ontwikkeling*, DOC 54 1428/012, <https://www.dekamer.be>.
- Marghem, M-Ch. (2016a). Algemene beleidsnota van 27 oktober 2016. *Duurzame ontwikkeling*. DOC 54 2111/012. <https://www.dekamer.be>.
- Marghem, M-Ch. (2016b). Algemene beleidsnota van 27 oktober 2016. *Energie*. DOC 54 2111/012. <https://www.dekamer.be>.
- Marghem, M-Ch. (2017a). Algemene beleidsnota van 24 oktober 2017. *Duurzame ontwikkeling*. DOC 54 2708/025. <https://www.dekamer.be>.
- Marghem, M-Ch. (2017b). Algemene beleidsnota van 24 oktober 2017. *Energie*. DOC 54 2708/025. <https://www.dekamer.be>.

- Marghem, M-Ch. (2017c). Algemene beleidsnota van 24 oktober 2017. *Leefmilieu*. DOC 54 2708/025. <https://www.dekamer.be>.
- Marghem, M-Ch. (2018a). Algemene beleidsnota van 22 oktober 2018. *Duurzame ontwikkeling*. DOC 54 3296/010. <https://www.dekamer.be>.
- Marghem, M-Ch. (2018b). Algemene beleidsnota van 22 oktober 2018. *Leefmilieu*. DOC 54 3296/010. <https://www.dekamer.be>.
- Mathijs, E. (2024). Rechtstreekse mededeling 7 mars 2024.
- Meuleman, L., Versmann, A., Niestroy, I. en Valentini, F. (2022). *Peer 2 Peer for Mainstreaming the SDGs in Regulatory Impact Assessment. Part 1. Main Report*. Brussels: PS4SD, 14 July 2022. Geraadpleegd op 24 april 2024, op https://www.ps4sd.eu/wp-content/uploads/2022/07/Report-Part-1_P2P-for-SDGs-in-RIA_final.pdf.
- Michel, M. (2021). Algemene beleidsnota van 29 oktober 2021. *Digitalisering, administratieve vereenvoudiging, privacy en Regie der gebouwen*. DOC 55 2294/014. <https://www.dekamer.be>.
- Michel, M. (2022). Algemene beleidsnota van 28 oktober 2022. *Digitalisering, administratieve vereenvoudiging, privacy en Regie der gebouwen*. DOC 55 2934/010. <https://www.dekamer.be>.
- Michel, M. (2023). Algemene beleidsnota van 30 oktober 2023. *Digitalisering, administratieve vereenvoudiging, privacy en Regie der gebouwen*. DOC 55 3649/019. <https://www.dekamer.be>.
- Ministerraad. (2023). *Ambtenarenzaken: maatregelen inzake de inclusie van personen met een beperking en redelijke aanpassingen tijdens selecties*. Geraadpleegd op 24 oktober 2023, op <https://news.belgium.be/nl/ambtenarenzaken-maatregelen-inzake-de-inclusie-van-personen-met-een-beperking-en-redelijke>.
- Federale regering. (2023). *Naar een klimaatbestendige samenleving in 2050. Federale adaptatiemaatregelen 2023-2023*. Geraadpleegd op 16 april 2024, op <https://www.adapt2climate.be/naar-een-klimaatbestendige-samenleving-in-2050-federale-adaptatiemaatregelen-2023-2026/?lang=nl>.
- Nayar, J. (2021). Not So “Green” Technology: The Complicated Legacy of Rare Earth Mining. *Harvard International Review*. Geraadpleegd op 10 augustus 2023, op <https://hir.harvard.edu/not-so-green-technology-the-complicated-legacy-of-rare-earth-mining/>.
- NBB. (2021). *Centrale voor Kredieten aan Particulieren, statistieken – 2021*. Nationale Bank van België. Geraadpleegd op 24 april 2024, op https://www.nbb.be/doc/cr/ccp/publications/bro_ckpstat2021n_26012022.pdf.
- NBB. (2024). *Centrale voor Kredieten aan Particulieren, statistieken – 2023*. Nationale Bank van België. Geraadpleegd op 24 april 2024, op https://www.nbb.be/doc/cr/ccp/publications/bro_ckpstat2023n_23012024.pdf.
- Observatoire du crédit et de l'endettement. (2023). *Crédit à la consommation: objectif atteint ? Actes du colloque*. Geraadpleegd op 24 april 2024, op <https://observatoire-credit.be/storage/3813/Actes-du-colloque-2023-FR.pdf>.
- Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad. (2020). *Overmatige schuldenlast in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, gevolg en verzwarende factor van armoedesituaties*. Brussel. Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie. Geraadpleegd op 24 april 2024, op <https://www.ccc->

ggc.brussels/nl/observatbru/publications/overmatige-schuldenlast-het-brussels-hoofdstedelijk-gewest-gevolg-en.

OECD. (2020). *Regularly Impact assesment*. Geraadpleegd op 24 april 2024, op https://www.oecd-ilibrary.org/sites/7a9638cb-en/1/1/1/index.html?itemId=/content/publication/7a9638cb-en&csp_=619a2d489e8b70731fae862e094facd9&itemIGO=oecd&itemContentType=book.

OECD. (2021). *Innovative mobility services in Finland*. Geraadpleegd op 10 augustus 2023, op <https://www.oecd.org/climate-action/ipac/practices/innovative-mobility-services-in-finland-bc4ce864/>.

OECD. (2023). *Public Governance Policy Papers No. 31 Improving decision making through policy evaluation in Belgium*. Geraadpleegd op 24 april 2024, op <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/08f7aef5-en.pdf?expires=1714484620&id=id&accname=guest&checksum=9F4B1A8D1FBAD85B310D11D0D2BB3630>.

OMS. (2022). *Indicator 3.9.1: Mortality rate attributed to household and ambient air pollution (per 100 000 population)*. Geraadpleegd op 14 maart 2024, op [https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/ambient-and-household-air-pollution-attributable-death-rate-\(per-100-000-population\)](https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/ambient-and-household-air-pollution-attributable-death-rate-(per-100-000-population)).

ONU-SPIDER. (2024). *Risks and Disasters*. Geraadpleegd op de 17 april 2024, op <https://www.un-spider.org/risks-and-disasters>.

Peeters, K. (2015). Algemene beleidsnota van 3 november 2015. *Werk*. DOC 54 1428/003. <https://www.dekamer.be>.

Peeters, K. (2017). Algemene beleidsnota van 19 oktober 2017. *Economie*. DOC 54 2708/014. <https://www.dekamer.be>.

POD Maatschappelijke integratie. (2022). *4e federaal plan tegen armoede en ongelijkheid, november 2022*. Geraadpleegd op 24 april 2024, op https://www.mi-is.be/sites/default/files/documents/vierde-federaal-plan-tegen-armoede-en-ongelijkheid_0.pdf.

POD Maatschappelijke Integratie. (2024). *Methodologie*. Geraadpleegd op 24 april 2024, op <https://www.mi-is.be/nl/methodologie>.

Publicatieblad van de Europese Unie. (2023). *Richtlijn (EU) 2023/2225 Van het Europees Parlement en de Raad van 18 oktober 2023 inzake kredietovereenkomsten voor consumenten en tot intrekking van Richtlijn 2008/48/EG*. Geraadpleegd op 24 april 2024, op <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/ALL/?uri=CELEX:32023L2225#>.

Regering De Croo. (2020-2023). Algemene beleidsnota's van de ministers en staatssecretarissen voor de begrotingsjaren 2021-2024. <https://www.dekamer.be>.

Regering Michel. (2015-2018). Algemene beleidsnota's van de ministers en staatssecretarissen voor de begrotingsjaren 2016-2019. <https://www.dekamer.be>.

Rekenhof. (2020). *Administratieve vereenvoudiging – Werking van de DAV en uitvoering van het Federaal Actieplan, Verslag van het Rekenhof aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers*. Geraadpleegd op 24 april 2024, op https://www.ccrek.be/sites/default/files/Docs/2020_10_AdministratieveVereenvoudiging.pdf.

- Reynders, D. (2015). Algemene beleidsnota van 3 november 2015. *Buitenlandse Zaken*. DOC 54 1428/006. <https://www.dekamer.be>.
- Reynders, D. (2016). Algemene beleidsnota van 28 oktober 2016. *Buitenlandse Zaken*. DOC 54 2111/020. <https://www.dekamer.be>.
- Reynders, D. (2017). Algemene beleidsnota van 24 oktober 2017. *Buitenlandse Zaken*. DOC 54 2708/023. <https://www.dekamer.be>.
- Reynders, D. (2018). Algemene beleidsnota van 19 oktober 2018. *Buitenlandse Zaken*. DOC 54 3296/005. <https://www.dekamer.be>.
- Rigal, S., Dakos, V., Devictor, V. (2023). Farmland practices are driving bird population decline across Europe. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. Vol. 120. No. 21. Geraadpleegd op 30 augustus 2023, op <https://doi.org/10.1073/pnas.2216573120>.
- Ritchie, H. (2021). *How much of global greenhouse gas emissions come from food?* Geraadpleegd op 3 april 2024, op <https://ourworldindata.org/greenhouse-gas-emissions-food>.
- SAM. (2019). *Cijfers- en profielgegevens van de Vlaamse huishoudens in budget- en/of schuldhulpverlening anno 2018*. Steunpunt Mens en Samenleving. Geraadpleegd op 24 april 2024, op https://www.samvzw.be/sites/default/files/2020-01/Onderzoeksrapport_UR_dd_01102019.pdf.
- Sciensano. (2022). *Monitoring of mortality in Belgian honeybee colonies 2021-2022*. Geraadpleegd op 25 juli 2023, op https://www.favv-afsca.be/apiculture/santeanimale/documents/20221222_Mortalite_desabeilles2021-2022.pdf.
- Sciensano. (2024). *(Over)sterfte in de zomer van 2022*. Geraadpleegd op 17 april 2024, op <https://www.sciensano.be/nl/pershoek/oversterfte-de-zomer-van-2022>.
- SFPIM. (2022). *Jaarverslag 2021*. Geraadpleegd op 13 februari 2024, op www.sfpim.be.
- SFPIM. (2024a). *CSR Charter*. Geraadpleegd op 18 maart 2024, op www.sfpim.be.
- SFPIM. (2024b). *Investeringscharter, Ecologisch Investeringscomité (Ecologische Transitie Enveloppe - "ETE")*. Geraadpleegd op 13 februari 2024, op www.sfpim.be.
- SFPIM. (2024c). Rechtstreekse mededeling 17 april 2024.
- SFPIM. (2024d). *Visie & Strategie*. Geraadpleegd op 17 april 2024, op www.sfpim.be.
- Sleurs, E. (2015). Algemene beleidsnota van 4 november 2015. *Armoedebestrijding*. DOC 54 1428/018. <https://www.dekamer.be>.
- Sleurs, E. (2016). Algemene beleidsnota van 27 oktober 2016, *Gelijke Kansen*, DOC 54 2111/004, <https://www.dekamer.be>.
- Smeets M. (2024). Rechtstreekse mededeling 7 februari 2024
- SPW Mobilité et Infrastructures. (2019). *Stratégie Régionale de Mobilité*. Geraadpleegd op 14 maart 2024, op http://mobilite.wallonie.be/files/eDocs/Mobilite/politiques%20de%20mobilit%c3%a9/SRM_PERSONNES_2019.pdf.

- Statbel. (2023a). *Nieuwe resultaten Belgisch huishoudbudgetonderzoek*. Geraadpleegd op 16 februari 2024, op <https://statbel.fgov.be/nl/themas/huishoudens/huishoudbudget>.
- Statbel. (2023b). *Verkeersongevallen*. Geraadpleegd op 14 maart 2024, op <https://statbel.fgov.be/nl/themas/mobiliteit/verkeer/verkeersongevallen>.
- Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting. (2019). *Duurzaamheid en Armoede*. Geraadpleegd op 24 april 2024, op <https://armoedebestrijding.be/wp-content/uploads/2019/12/duurzaamheid-en-armoede-tweejaarlijks-verslag.pdf>.
- Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting. (2023). *De financiële dimensie van armoede*. Geraadpleegd op 24 april 2024, op <https://armoedebestrijding.be/publicaties/publicaties-steunpunt/tweejaarlijks-verslag/tweejaarlijks-verslag-2022-2023-de-financiele-dimensie-van-armoede/>.
- UN. (1993). *Rio Declaration on environment and development*. Geneva: United Nations, Geraadpleegd op 6 december 2023, op https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf.
- UN. (2015a). *Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development (Addis Ababa Action Agenda)*. Endorsed by the General Assembly on July 27, 2015. Document A/RES/69/313.
- UN (2015b). *Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Geraadpleegd op 4 april 2024, op <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015>. Nederlandse vertaling: Resolutie goedgekeurd door de Algemene Vergadering op 25 september 2015. Geraadpleegd op 4 april 2024, op <https://www.sdgs.be/nl/bronnen/publicaties>.
- UN. (2015c). *Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015 – 2030*. Geraadpleegd op 17 april 2024, op <https://www.unisdr.org/we/coordinate/sendai-framework>.
- UN. (2019). *Global Sustainable Development Report 2019: The Future is Now – Science for Achieving Sustainable Development*, Independent Group of Scientists appointed by the Secretary-General, Geraadpleegd op 26 juli 2023, op https://sdgs.un.org/sites/default/files/2020-07/24797GSDR_report_2019.pdf.
- UN. (2021). *Sustainable transport, sustainable development*. Interagency report for second Global Sustainable.
- UN Global Compact. (2024). *The Ten Principles of the UN Global Compact*. Geraadpleegd op 13 februari 2024, op <https://unglobalcompact.org>.
- UNDRR. (2024). *SDGs with Targets related to Disaster Risk*. Geraadpleegd op 17 april 2024, op <https://www.preventionweb.net/sustainable-development-and-drr/sdgs-targets-related-disaster-risk>.
- Van Zanten, J. A., & Rein, B. (2023). *Who owns (un)sustainable companies? Examining institutional determinants of sustainable investing*. *Journal of Cleaner Production*, 422. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.138542>.
- Vanackere, S. (2012a). Algemene beleidsnota. *Duurzame Ontwikkeling*. Document 53 1964/029. <https://www.dekamer.be>.

- Vanackere, S. (2012b). Algemene beleidsnota. *Duurzame Ontwikkeling*. Document 53 2586/025. <https://www.dekamer.be>.
- Vandeput, S. (2016). Algemene beleidsnota van 28 oktober 2016. *Ambtenarenzaken*. DOC 54 2111/006. <https://www.dekamer.be>.
- Vlaanderen. (2024). *Vlaams MaaS Afsprakenkader*. Geraadpleegd op 14 maart 2024, op <https://maasafsprakenkader.vlaanderen.be/finaletekst>.
- Warrie, J. (2024). Rechtstreekse mededeling 12 maart 2024.
- Wauthier, C. (2023). *Consumentenkrediet: nieuwe Europese richtlijn in het verschiet*. Observatorium voor Krediet en schuldenlast, oktober 2023. Geraadpleegd op 24 april 2024, op [https://observatoire-credit.be/storage/3816/Cr%C3%A9dit-%C3%A0-la-consommation---nouvelle-directive-EU-en-vue-\(NL\).pdf](https://observatoire-credit.be/storage/3816/Cr%C3%A9dit-%C3%A0-la-consommation---nouvelle-directive-EU-en-vue-(NL).pdf).
- WMO. (2021). *Atlas of Mortality and Economic Losses from Weather, Climate and Water Extremes (1970–2019)*. Geraadpleegd op 17 april 2024, op <https://wmo.int/publication-series/wmo-atlas-of-mortality-and-economic-losses-from-weather-climate-and-water-extremes-1970-2019>.
- Worldbank. (2024). *Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP) - Belgium*. Geraadpleegd op 8 maart 2024, op <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=BE>.

5.2. Dankwoord

De TFDO dankt de vele collega's van het FPB die hebben bijgedragen aan de voorbereiding van dit rapport.

De TFDD dankt ook volgende personen voor hun constructieve bijdrage aan de voorbereidende werkzaamheden voor dit rapport: Maria Eugenia Bardaro, Jérôme Bourtembourg, Myriam Bouvroux, Herman Claeys, Claire Collin, Ines Cottignie, Michel Couchier, Aurelie Damster, Michiel De Bauw, Martin de Brabant, Elisa Dehon, Anne-Lise Depasse, Hannes De Reu, Etienne Deveaux, Julie D' Havé, Jean-Marc Dubois, Ivan Freeman, Marie-Line Gabriel, Gilles Gillet, Matthieu Hardy, Xavier Henrotin, Sandrine Honnay, Hamida Idrissi, Caroline Jeanmart, Salima Kempnaer, Nadine Kollmorgen, Samy Laarbauil, Stephanie Langerock, Erik Mathijs, Jean-Charles Quertinmont, David Schoenmaekers, Dario Schollaert, Marielle Smeets, Diederik Standaert, Carine Swartenbroekx, Karine Turloot, Anne-Mieke Vandamme, Norman Vander Putten, Cédric van de Walle, Henk Van Hootegem, Bart Van Looy, Anne-Sophie Verhaegen, Katherina Wallyn, Jens Warrie, Thibaut Wattiez en het personeel van het directoraat-generaal Economische regulering (E3) en Economische inspectie (E7).

5.3. Afkortingen

(i..)	(indicator nummer)
AD	Algemene dienst
B2B	<i>business to business</i>
bbp	bruto binnenlands product
Belspo	Programmatorische federale overheidsdienst wetenschapsbeleid
bni	bruto nationaal inkomen
BOSA	Federale Overheidsdienst Beleid en Ondersteuning
BS	Belgisch Staatsblad
CERAC	<i>Climate and Environment Risk Assessment Center</i>
CO ₂	koolstofdioxide
CO ₂ -eq.	koolstofdioxide-equivalent
CSDDD	<i>Corporate Sustainability Due Diligence Directive</i>
CSRD	<i>Corporate Sustainability Reporting Directive</i>
CRB	Centrale raad voor het bedrijfsleven
CRED EM-DAT	<i>Centre for Research on the Epidemiology of Disasters, Emergency Events Database Centrum voor onderzoek naar de epidemiologie van rampen, database over noodsituaties</i>
DAV	Dienst voor Administratieve Vereenvoudiging
DNSH	<i>Do no significant harm</i>
DOD	Duurzame ontwikkelingsdoelstelling
eq.	equivalent
ESDN	<i>European Sustainable development network</i>
ESG	<i>Environmental, Social and Governance</i>
ESRS	<i>European Sustainability Reporting Standards</i>
EU	Europese Unie <i>European Union</i>
FAO	<i>Food and Agriculture Organization of the UN</i> Voedsel- en Landbouworganisatie van de VN
FIDO	Federaal Instituut voor Duurzame Ontwikkeling
FOD	Federale Overheidsdienst
FPB	Federaal Planbureau
FPDO	Federale Plan Duurzame Ontwikkeling
FRDO	Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling
GGO	genetisch gemodificeerde organismen
IAC	Impactanalysecomité
ICDO	Interdepartementale Commissie voor Duurzame Ontwikkeling
IMCDO	Interministeriële Conferentie Duurzame Ontwikkeling
INR	Instituut voor de Nationale Rekeningen
ITS	<i>Intelligent Transport Systems</i>

kg	kilogram
KMO	Kleine en middelgrote ondernemingen
LTV	Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling
m ³	kubieke meter
MaaS	<i>Mobility as a service</i>
MVO	Maatschappelijk verantwoord ondernemen
NAP	Nationaal Actieplan Ondernemingen en mensenrechten
NAR	Nationale arbeidsraad
NGO	Niet-gouvernementele organisatie
OCMW	Openbaar centrum voor maatschappelijk welzijn'
ODD	Objectif(s) de développement durable
OECD	<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i> OESO
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling OECD
PM _{2,5}	fijn stof met een diameter van minder dan 2,5µm
POD	Programmatorische federale overheidsdienst
RIA	regelgevingsimpactanalyse
SDG('s)	duurzame-ontwikkelingsdoelstelling(en) overgenomen van SDG(s), <i>Sustainable Development Goal(s)</i>
SFDR	<i>Sustainable Finance Disclosure regulation</i>
SFPIM	Federale Participatie- en Investeringsmaatschappij
SILC	<i>Statistics on Income and Living Conditions</i> Enquête naar inkomsten en levensomstandigheden
TFDO	<i>Task Force Duurzame Ontwikkeling</i>
UN	<i>United Nations</i> VN
VN	Verenigde Naties UN
vzw	vereniging zonder winstoogmerk
WRI	World Risk Index

Federale rapporten duurzame ontwikkeling (DO) 1999-2022

Op weg naar duurzame ontwikkeling? - Federaal rapport 1999

Balans van vijf jaar federaal beleid (1992-1997) in het kader van de verbintenissen van Rio 1992.

Innovatie: definitie van DO verankerd in vijf transversale beginselen van de Rio-verklaring.

Een stap naar duurzame ontwikkeling? - Federaal rapport 2002

Studie van 10 problematieken van DO onder federale bevoegdheid.

Innovatie: analyse van het besluitvormingsproces en de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen (DOD's) op verscheidene niveaus.

Ontwikkeling begrijpen en sturen - Federaal rapport 2005

Analyse van de sturing van de ontwikkeling via het Federaal plan inzake DO 2000-2004 en de federale sectorale plannen.

Innovaties: systeembenadering van het TransGovern-model, definitie van DOD's die voortvloeien uit wereldwijde verbintenissen, en eerste Tabel met DO-indicatoren (IDO's).

De transitie naar een duurzame ontwikkeling versnellen - Federaal rapport 2007

Voorstel van 2 scenario's, Piramide en Mozaïek, om tegen 2050 ambitieuze DOD's te realiseren.

Innovaties: methodologische studie en realisatie van een participatieve toekomstverkenning oefening inzake DO.

Indicatoren, doelstellingen en visies van duurzame ontwikkeling - Federaal rapport 2009

Balans van een tabel van 88 IDO's en onderzoek van de synergieën tussen visies op lange termijn.

Innovatie: evaluatie van de afstand van de IDO's ten opzichte van de DO-beleidsdoelstellingen.

Twintig jaar politiek engagement voor duurzame ontwikkeling? - Federaal rapport 2011

Balans van twintig jaar strategie inzake DO.

Innovaties: tabel van 25 sleutelindicatoren en evaluatie van elf thema's die geïllustreerd worden met elf studies van gevoerd beleid om doelstellingen van DO te realiseren.

Onze consumptie en productie houdbaar maken - Federaal rapport 2015

Voorstel van twee scenario's, *SET-Consumption* en *SET-Production*, om tegen 2050 een maatschappij in DO te bereiken.

Innovatie: eerste evaluatie van de vooruitgang naar de doelstellingen van de *Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling*.

De mondiale duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen concretiseren - Federaal rapport 2017

Onderzoek van de kloof tussen bestaande scenario's en de mondiale DO-doelstellingen (SDG's).

Innovatie: vertaling van de SDG's voor het federale België.

Welke prioriteit voor een duurzame ontwikkeling? - Federaal rapport 2019

Evaluatie van de uitvoering van het beleid voor DO op federaal niveau sinds de goedkeuring van de SDG's in 2015.

Innovatie: evaluatie van de impact van de beleidsmaatregelen in voorbereiding op alle SDG's.

Nog maar acht jaar om de SDG's te realiseren - Federaal rapport 2022

Analyse van de evolutie van de Belgische vooruitgang naar de SDG's, meer specifiek voor vrouwen en mannen, in de context van het principe "*Leave no one behind*".

Innovatie: verkenning van de mogelijkheden om kwantitatieve instrumenten te ontwikkelen om de uitdagingen van DO te integreren.

Federaal Planbureau

Het Federaal Planbureau (FPB) is een instelling van openbaar nut die beleidsrelevante studies en vooruitzichten maakt over economische, socio-economische en milieuvraagstukken. Daarnaast bestudeert het de integratie van die vraagstukken in een context van duurzame ontwikkeling. Het stelt zijn wetenschappelijke expertise onder meer ter beschikking van de regering, het Parlement, de sociale gesprekspartners, nationale en internationale instellingen.

De werkzaamheden van het FPB worden steeds gekenmerkt door een onafhankelijke benadering, transparantie en aandacht voor het algemeen welzijn. De kwaliteit van de gegevens, een wetenschappelijke methodologie en de empirische geldigheid van de analyses staan daarbij centraal. Tot slot zorgt het FPB voor een ruime verspreiding van de resultaten van zijn werkzaamheden en draagt zo bij tot het democratisch debat.

Door de wet van 5 mei 1997 *betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling* kreeg het FPB onder meer de opdracht het *Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling* op te stellen. De Task Force Duurzame Ontwikkeling (TFDO) is de groep van personeelsleden die sinds januari 1998, onder de leiding en de verantwoordelijkheid van het FPB, onder meer de federale rapporten uitwerkt.

De TFDO-leden die meewerkten aan dit rapport zijn: Mathijs Buts, Patricia Delbaere (coördinatrice van de TFDO), Jean-Maurice Frère, Amélie Géal, Alain Henry, Arnaud Joskin en Johan Pauwels.

Christelle Castelain en Patricia Van Brussel hebben aan de vertaling meegewerkt. Adinda De Saeger en Christel Weverbergh werkte mee aan de lay-out.

Het Federaal Planbureau is EMAS en Ecodynamische Onderneming (drie sterren) gecertificeerd voor zijn milieubeheer.

<https://www.plan.be>

e-mail: contact@plan.be

Overname wordt toegestaan, behalve voor handelsdoeleinden, mits bronvermelding.

Verantwoordelijke uitgever: Baudouin Regout – Wettelijk depot: D/2024/7433/29